

PRILOZI NEPOZNATOJ PROŠLOSTI GRADA SENJA I OKOLICE

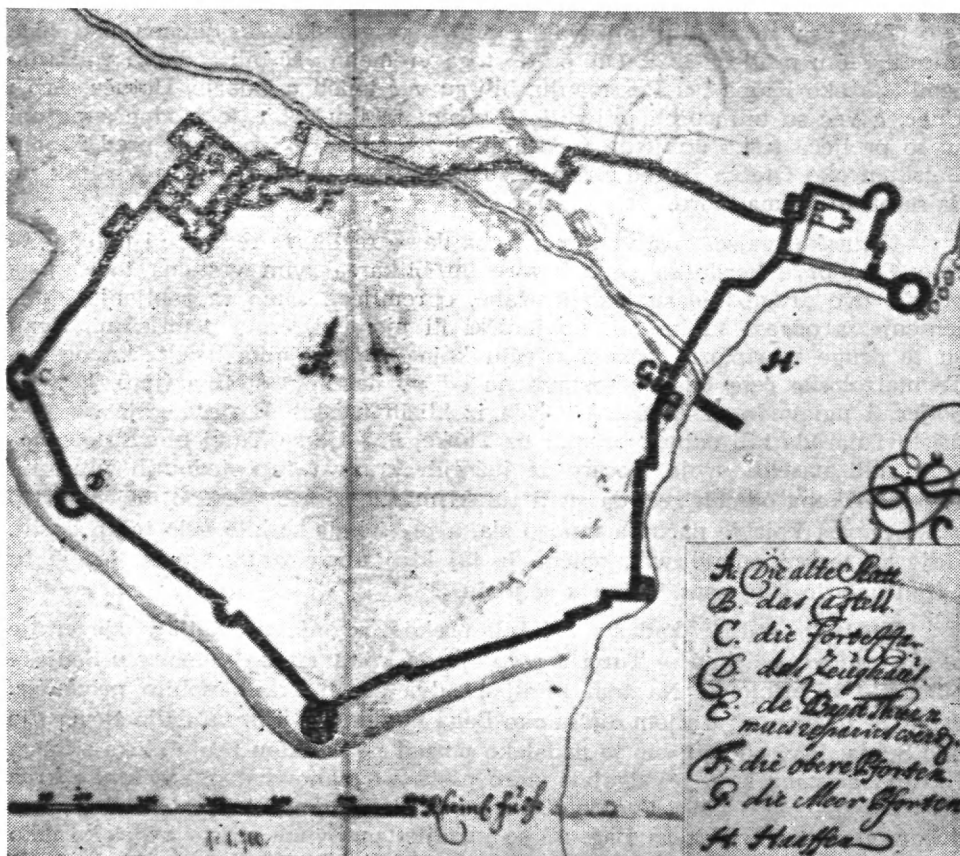
I. SELJENJA SA ZEMLJIŠTA OKO SENJA U GODINAMA
OD 1522—1526.

Turci su se stali približavati Senju i primorskim krajevima oko toga mjesta već u proljeće 1522. Oni su do toga vremena već bili zadobili velik dio zemljišta oko Knina i u Pozrmanju, bili su već unišili u Odorje, Hotuču, Srb i Unac, a već su bili počeli plijeniti i Krbavu i Liku. Obje te plodne župe oni su to proljeće teško oplijenili i porobili i već su se bili pojavili pred župom Gatskom oko Otočca i pred Brinjem. Trebalo je samo da prijeđu Vratnik pa da se puste prema moru.

U turskoj vojsci toga vremena treba da se razlikuju redovite i neredovite čete. One prve borile su se u otvorenim bitkama svim vrstama tadašnjega oružja, ove druge bile su lako oružane, opremljene samo za robljenje i plijenjenje, a odredi su im bili konjanički ili pješачki, često pomiješani. Zvali su te druge martolozu, grčkom riječju koja znači vojnika bez teška oružja. Te martološke čete bile su sastavljene od po nekoliko stotina ljudi, koji su potjecali uglavnom iz kršćanskih sela iz blizih turskih krajeva gdje su neki dijelovi naroda bili odmah pristali uz Turke, ili gdje su Turci ubrzo po osvojenju bili naselili svoje stočare iz južnijih krajeva zaposjednutih u ranije vrijeme. Treba odmah reći da su ti turski martolozu bili u ratno vrijeme vrlo teška napast koja je načinila mnogo zla, a proti koje se bilo vrlo teško boriti. Gdje su se oni pojavljivali, obično je taj kraj ubrzo ostajao pust, jer je tu narod nalazio svoj spas jedino u seljenju.

Te 1522. godine, kad su već bili preko Zrmanje provalili u sjevernije otuda krajeve, našli su se Turci u položaju da krenu preko Velebita u Senjske planine i u primorje. Na tom zemljištu dva su ih kraja osobito privlačila. Jedan se nalazio u južnijem dijelu oko Baga i Jablanca, a drugi dalje sjevernije oko Senja. Prvi od njih bio je nadaleko poznat po velikom broju stoke sitnoga i krupnoga zuba koju je odgajalo staro pastirsko stanovništvo, naviknuto kroz naraštaje na taj način privrede. Do toga dijela primorja vodio je od starine dobar put kroz Velebit na Bag, ali se južnijim putovima moglo isto tako lako stići na to stočarsko zemljište neopažen i iznenadan. Na Senj je vodio stari put preko Vratnika, a martolozu na konjima lako su ga i brzo mogli prevaliti.

Već te 1525. godine ima izvještaja o provalama tih martoloza u senjsku okolinu. Oni su pošli oko početka svibnja te godine putem na Vratnik, a odonud su se spustili na Senj jaki jedno 300 ljudi. Tu su naišli na skupove ljudi koji su bili pošli na proštenje k obližnjoj crkvi koja je imala u to vrijeme svoj god. Kako je to bilo oko Jurjeva, dakako po starom kalendaru, ta se crkvena slava vršila ili u župnoj crkvi sv. Jurja u Senju, ili u onoj staroj benediktinskoj u Jurjevu južno od Senja. Bit će vjerojatnije da se to dogodilo kod onoga prvoga mjesta, jer je teško pomisliti da su se martolozi već u to vrijeme bili usudili zatrkati tako daleko. Kako bilo da bilo, ban Karlović je na vrijeme bio čuo za taj martološki odred, te ga je sa svojim puškašima bio napao, mnoge od njih pobio, a ostale razbio i natjerao u bijeg. Oni su utekli u blize šume, a tu ih je ban bio opkolio i nakon nekoga vremena uništio. Nešto kasnije opet se u okolini Senja bila pojavila povećana martološka četa koja je poharala nešto kuća. Od toga vremena kroz nekoliko godina bile su učestale te martološke provale u okolinu Senja, kao što se to događalo i u cijeloj Lici, u Bužanima,

Sl. 47. — Plan senjskih bedema, kula, kaštela i gradskih vrata sredinom 17. st.

u Krbavi, i dalje južnije. U nekoliko sljedećih godina, od 1522—1526., ispred neprestanih pustošenja martoloških četa izbjegao je malone sav narod sa toga zemljišta između Une i Velebita. Taj se svijet sklanjao velikom brzinom sa toga nesigurnoga tla tražeći prilike u sjevernijim sigurnim krajevima za miran život. Tada se iselio i sav narod na tlu između Brinja i Senjske planine oko Županjola, Prokika, Žute Lokve i Melnica, ali su svoje domove u to teško vrijeme ostavili i stanovnici na čistom planinskom zemljištu oko Tuževića, Veljuna, Krivog Puta i Sv. Jakova (Krmgota). Staro se stanovništvo očuvalo i održalo tek u Ledenicama i u Novom, iako su ga i ta dva mjesta povećali broj izgubila.

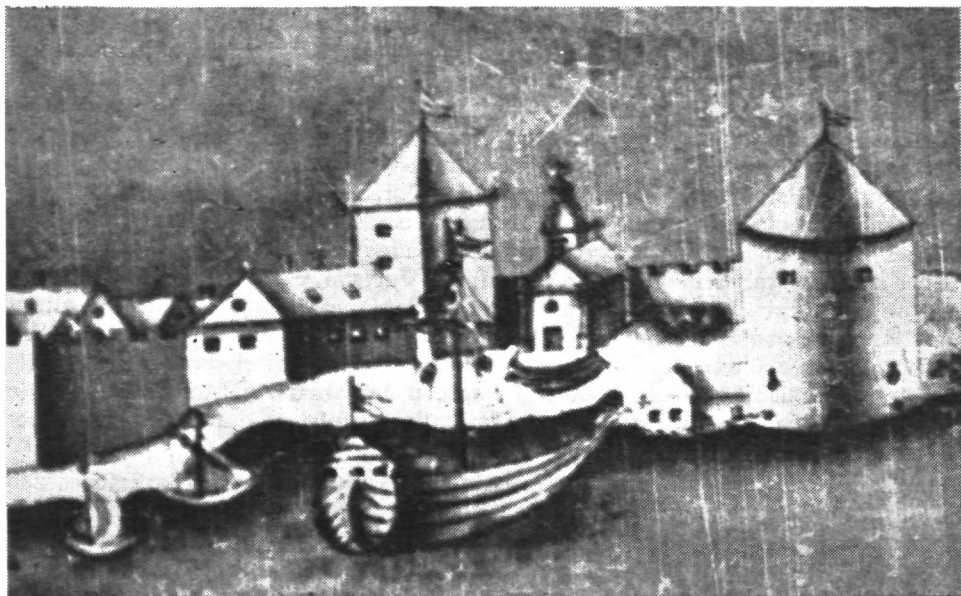
Kako se vidi, u teškim godinama 1522—1526. kada je cijelo zemljište između Velebita i Une zbog Turaka, osobito zbog turskih martoloza, bilo gubilo svoje staro stanovništvo, opustjelo je gotovo cijelo to tlo Senju na istok, na

Istu tu sudbinu doživjelo je i podvelebitsko primorje koje se pruža od Senja preko Starigrada, Jablanca, Baga na Gornji Starigrad. To je zemljište bilo zaštićeno sa četiri stare tvrđave, onom u Senju, prvom i najjačom, onda onom u Starigradu, zatim u Jablancu, i najposlije posljednjom u Bagu. I sam Velebit štiti je donekle taj primorski kraj. Tako je to zemljište smatrano nešto sigurnijim i otpornijim, te se i narod na njemu nije bio odmah tako zaplašio kao ono na višem otvorenom tlu. Osim toga to zemljište pri moru bilo je ravnije a dalje na istok prema plamini niže i više brdsko i pregledno, te su se martološke čete i lakše primjećivale. Tu i nije bilo izrazito ratarskoga stanovništva, nego je ono bilo uglavnom stočarsko, s velikim brojem marve koja je martolozima mogla samo smetati u njihovu brzom kretanju. Međutim u pokladno vrijeme 1525. na tom se zemljištu desio događaj koji je uzbuđio cijelo stanovništvo na njemu. U Bagu je u to vrijeme živjelo, pored trgovaca, obrtnika i građana ratara i stočara, i nešto plemićkih porodica koje su pripadale starom plemstvu župe Podgorja. Neki članovi tih plemićkih kuća bili su se zavadili sa Turcima Skradinjanima radi nekih konja. Kako ti Bažani nisu htjeli udovoljiti skradinjskim novim gospodarima, udare ovi svojim redovitim i neredovitim martološkim četama na same poklade na Bag i tu zateknu cijelo mjesto u noći u najdubljoj pokladnoj zabavi. Tu oni poubijaju i zarobe oko 300 čeljadi i sa bogatim se plijenom vrate kući. Tada zahvati duboka strava cijelo stanovništvo i staroga Podgorja i starigradskoga, jablanačkoga i jurjevačkoga primorja, te narod na tom tlu udari u veliko seljenje. Suvremeni spomenici zabilježili su da je pred turske napade na tom zemljištu bilo preko 12.000 stanovnika. U sjevernijem dijelu oko Jurjeva, Starigrada i Stinice bilo je i mnogo ratara i stočara, u južnijem oko Jablanca bilo je isto stanje, ali su južnije otuda oko Baga već pretežali čisti pastiri. Izvještaji iz godina kasnijih od 1526. nisu na tom tlu našli više nikakva stalnoga žiteljstva. oni su zabilježili jedino slabe gradske posade u Bagu, u Jablancu i u Starigradu, a koje pored toga i nisu bila stalne, nego su katkada bile ukidane, pa onda opet vraćane.

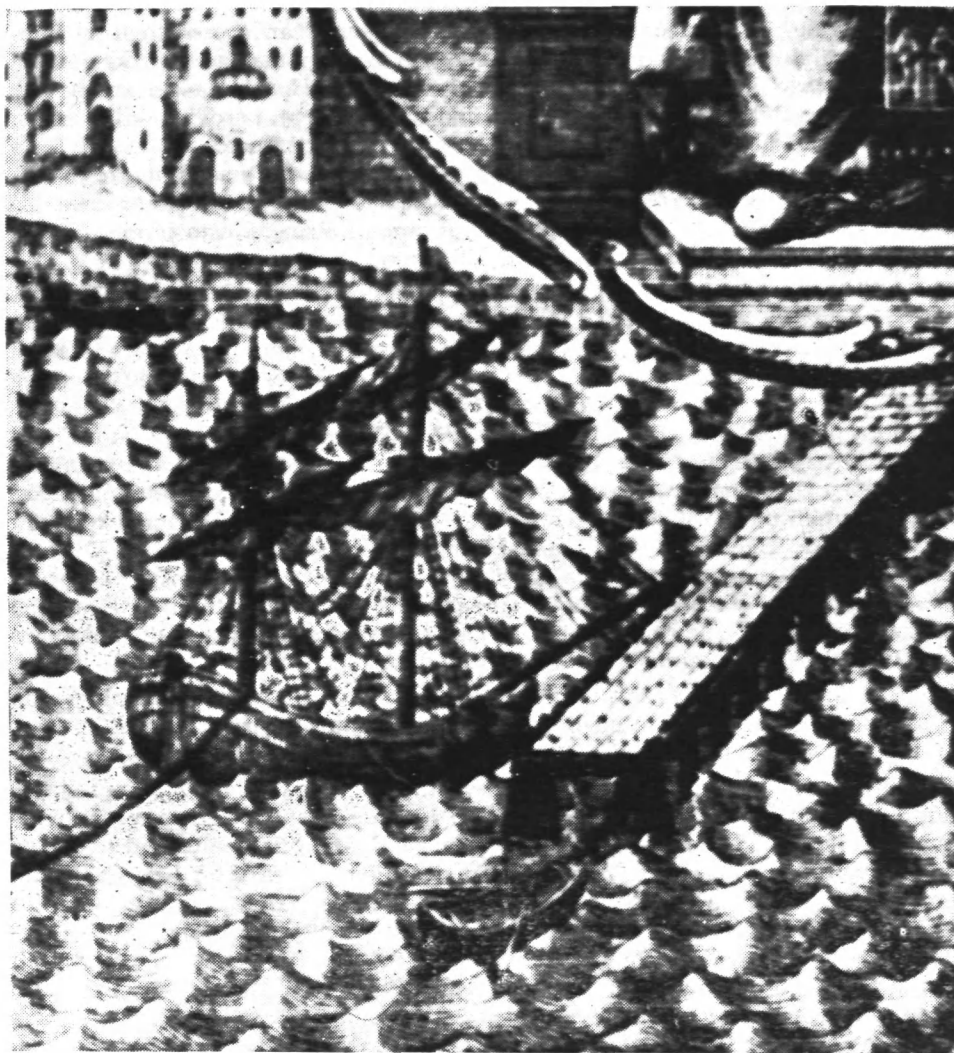
Nastaje pitanje kamo se selio, gdje se smjestio taj svijet koji je bježao od turske državne vlasti, od turske vojske, a osobito od turskih martoloza. Ti posljednji znali su polaziti na plijenjenje i robljenje i u malim i u velikim odredima, a cilj im je bio u prvom redu da nahvataju što više roblja, a inače da skupe što više lakoga pokretnoga blaga, osobito zlatnoga novca. Stoga su oni prodirali i u najzabitnija sela, sve u želji da dođu do živoga čovjeka da ga odvedu u roblje. Ti zarobljenici prođavali su se na posebnim trgovima, a

cijena im je bila velika, najveća, dakako za one u najboljim godinama. Za momka ili za djevojku cijena je obično bila po dukat, te su turski četnički odredi najviše i nastojali da toga mladoga svijeta što više nahvataju. Poznajući taj način turskoga ratovanja, a osobito četovanja, taj svijet između Une i mora nastojao je u prvom redu da izmakne od dodira sa turskim četnicima ili četarima, kako su ih u ono vrijeme zvali, da ne dođe u priliku da bude zarobljen. Stoga je to cijelo zemljište napuštano ubrzo poslije 1522. a u primorju odmah poslije pada Baga. Turci su se od 1523. kroz nekoliko godina spremali na veliki pohod na osvajanje Slavonije i Mađarske, koji se i završio pobjedonosnom bitkom kod Mohača. Između tih godina od 1523.—1526. uspjelo je tom narodu između Une i mora da izmakne tom četovanju turskih četnika i martoloza, koji bi inače sigurno bili uspjeli da mu velike brojeve odvedu u roblje.

Onaj naš svijet između Une i Velebita u tom je svome seljenju kretao, dakako, tadašnjim najboljim putovima, a ti su uglavnom vodili po zemljištu ravnijem i prohodnijem istočno od Velebita. Oni su ih doveli najprije u Pokuplje i u Posavinu, zatim u zapadnije krajeve između Save i Drave. I u sadašnje vrijeme vrši se razmjerno veliko seljenje našega svijeta iz Like. I ta se seoba odvija tim istim putovima, te se Ličani nastanjuju u velikim brojevima po pokupskim i posavskim krajevima, a osobito mnogo između Save i Drave. U ono prvo vrijeme utjecao je na to još jedan važni gospodarski razlog. Bogata slavonska vlastela imala su velike posjede i na području Zapadne Mađarske po krajevima bližima Dravi, te su oni nastojali da taj svijet dovedu i na svoja dobra i da tamo povećaju radnu snagu. Selili su i plemeniti rodovi, kojih je između Une i Velebita bilo razmjerno mnogo, a isto tako i stari kmetovi,

Sl. 48. — Zapadna strana grada Senja, luke sa crkvom sv. Antuna i kulom Sabac (oko god. 1700)

Sl. 49. — Brod privezan o drvenu rjvu u senjskoj luci (danas gat sv. Nikole; oko 1785)

naučeni da žive samo od svoga ručnoga rada. Oni prvi nastojali su da dođu do svoje vlastite zemlje ili da steknu kakvu službu u prvom redu vojničku ili upravnu, oni drugi prelazili su na kakva vlasteoska imanja da na njima rade kao kmetovi. Plemeniti rodovi u pravilu su sačuvali svoja tadašnja prezimena, jer im je plemstvo bilo vezano uz njih, kmetovima ona nisu bila od veće važnosti, te se stoga i dogodilo da su mnoge kmetске porodice stekle samo oznaku Hrvat (i Horvat), te su po tom prezimenu i zapisane, a ono im se kao takvo i dalje računalo, te ga i danas nose. Takav je slučaj osobito u krajevima Zapadne Mađarske i u nas na tlu između Lonje i Sutle i oko Samobora i Karlovca. U Zapadnoj Mađarskoj nešto se od tih Hrvata do danas u svom

jeziku održalo, ali se većina njih s vremenom pomadžarila osobito u slučajevima gdje ih nije bilo mnogo u skupu. Stoga po tim madžarskim krajevima ima danas vrlo mnogo porodica koje nose prezime Horvat, a ne znaju više hrvatski. Isto tako na tom zemljištu ima poveći broj porodica koje imaju stara hrvatska plemićka imena, ali su potpuno pomadžarena.

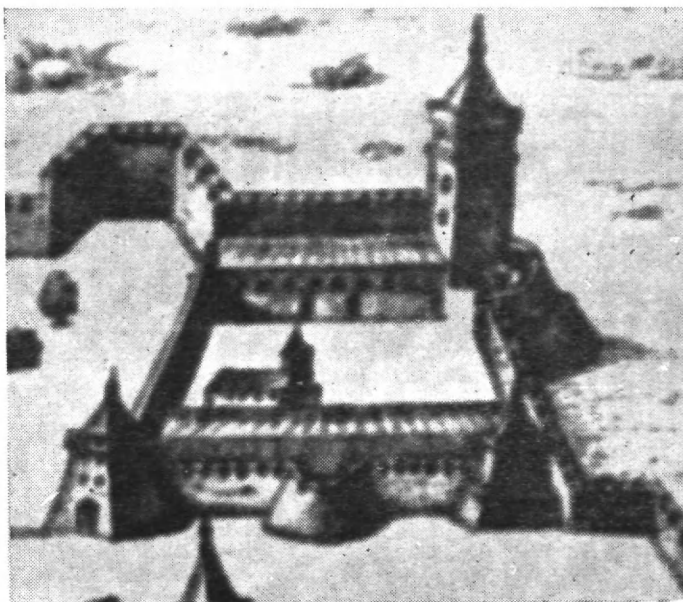
Neki su od tih izbjeglica našli mjesto i u tvrđavnim naseljima koja nisu bila dopala Turcima u ruke, nego su se nalazila u vlasti kršćanske vojske. To su bili Otočac, Prozor i Brinje i nešto dalje otuda i Brlog. Nešto je naseljenika otuda moglo doći i u Senj.

Pitanje je kuda je i kamo selio onaj narod iz podvelebitskoga primorja. Putovi na toj strani bili su sasvim drugačiji nego oni istočnije od Velebita. Tu je glavno kretanje bilo po moru, a za bježanje po kopnu postojao je samo jedan put, i to od Baga uzduž mora na Senj. Otuda cesta se račvala, te je jedan krak vodio na Vratnik i otuda na Brinje i Bužane, a drugi od Senja pored mora preko Klenovice na Novi i odande na Rijeku. Kretanje po moru, čini se, bilo je najlakše. Da je za to tu bilo dovoljno plovnih sredstava i manjih i većih, dokazuje jasno rad senjskih uskoka koji su svoje pothvate najvećim dijelom i vršili na moru. S druge strane da je kretanje po onoj primorskoj cesti od Novoga do Baga postojalo i da je moglo biti uspješno, dokazuje seljenje Krmpota od Zemunika do Senja i otuda u Lič, i opet ono iz Liča na Senj i odande na Bag i Veću kasnije u drugoj polji 17. st. Onim putem od Senja na Vratnik bit će u ono prvo vrijeme bježanja da je prošlo malo iseljenika, jer je to značilo letjeti upravo u rralje dušmaninu.

Ostaje da se iseljavanje toga svijeta iz podvelebitskoga primorja vršilo ili morem ili starom cestom od Baga na Senj i otuda na Novi i Rijeku.

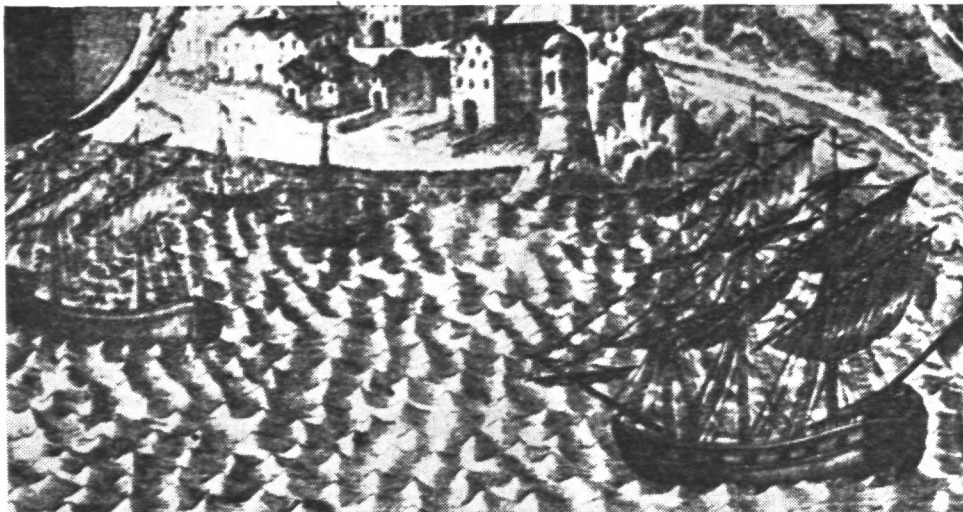
Prema tome primorju leže otoci Pag, Rab i Krk i iza njih Istra. Plovnim sredstvima moglo se prispjeti lako na sva ta zemljišta, samo se za naseljenje moralo dobiti i službeno dopuštenje. Kako je u ono vrijeme gustoća stanovništva na cijelom tom otočkom i kopnenom zemljištu bila malena, dozvola za nastanjivanje nije dolazila u pitanje. U to su vrijeme Pag, Rab i Krk i zapadna strana Istre pripadali Mlečanima, a istočna i srednja strana Istre Austriji. To državno pripadanje nije, dakako, smetalo da se ti prebjezi ispred Turaka nastane na kojem god od tih zemljišta. Radilo se samo o tom koje će od njih u njihovu naseljavanju samima njima najbolje odgovarati. Već je spomenuto da je u tom podvelebitskom primorju privreda bila i ratarska i stočarska, a u južnijem dijelu od Starigrada dalje, osobito oko Baga i Gornjega Starigrada, da je bila ponajviše stočarska. Iako su se i Hrvati na tom tlu bavili pastirskom privredom, ipak je ona od starine bila gotovo jedini način privređivanja onoga svijeta što su ga Hrvati u svom doseljenju na ovo zemljište bili zatekli. To su bili starosjedioci u kojima se s vremenom bilo stopilo nekoliko krvi, a na koncu i mnogo hrvatske. U ovom razvitku oni su bili nosioci nekoliko jezika, ali su se i u tom govornom pogledu bili ujedinili u jednom kojemu je podloga bila romanska prema narodu koji je s vremenom postao državni gospodar na prostranom zemljištu od Jadranskoga do Crnoga mora. Svojim naseljenicima taj je gospodstveni narod i svojom mudrom i određenom upravom kroz nekoliko naraštaja bio uspio da naturi svoj u svakom pogledu dotjerani jezik svim starim i novim plemenima, koja su se od drugoga stoljeća naše ere bila duže vremena našla na tom zemljištu. Primili su ga postepeno i svi stočari i razradili prema svojim potrebama. Međutim su s vremenom, osobito od petoga stoljeća naše ere, stala na Balkan doseljivati nova plemena raznoga porijekla,

koja su to staro poromanjeno stanovništvo počeli nazivati riječju u kojoj se nalazio korijen valh — sa značenjem Roman, čovjek koji govori romanski. Od toga korijena slovjenški su narodi stvorili oblik Vlah. Isprva ta je riječ nosila to svoje osnovno i prvotno značenje, te se odnosila jedino na čovjeka porijeklom od rimskih naseljenika i od onih poromanjenih plemena raznoga porijekla. U šestom i u sedmom stoljeću nastale su velike provale slovjenških plemena na Balkan, a one su izazvale i velike društvene i gospodarske promjene. Gospodari zemlje postali su članovi slovjenških plemena, a starosjedioci, koliko ih je još bilo ostalo, stjerani su u planinska područja i nagnani su silom prilika, barem isprva, jedino na stočarsku privredu. Od toga vremena, postepeno, stalo je ime Vlah dobivati u sebi i novu sadržinu koja je značila čovjeka stočara koji živi samo od svoje stoke, koji nema svoje zemlje nego sa svojim blagom putuje od paše do paše, ljeti po planinama, zimi po primorskim krajevima. S vremenom stekli su ti pastiri i svoje zemlje za vojne zasluge učinjene vladaru ili drugim velikašima i posjednicima, te su na taj način došli i do okućnice i do svoga stalnoga stana u koji su se zimi vraćali. Tako su se stari, pravi Vlasi približili ratarima Slovjenuima i postepeno su prelazili i na poljoprivredu, držeći se, već prema prilikama, više uz stočarstvo ili više uz ratarstvo. U tom istom vremenu i kod Slovjena je nastao sličan gospodarski razvitak, samo obrnutim putem. Oni su, našavši po planinama i po brdima obilno stočarske paše, malo pomalo prelazili i na odgajanje svakovrsnog blaga koje je na trgovima nalazilo uvijek dobru prođu. Po ravnjanskim krajevima toga nije bilo u većoj mjeri, po brdskim i planinskim to je prela-

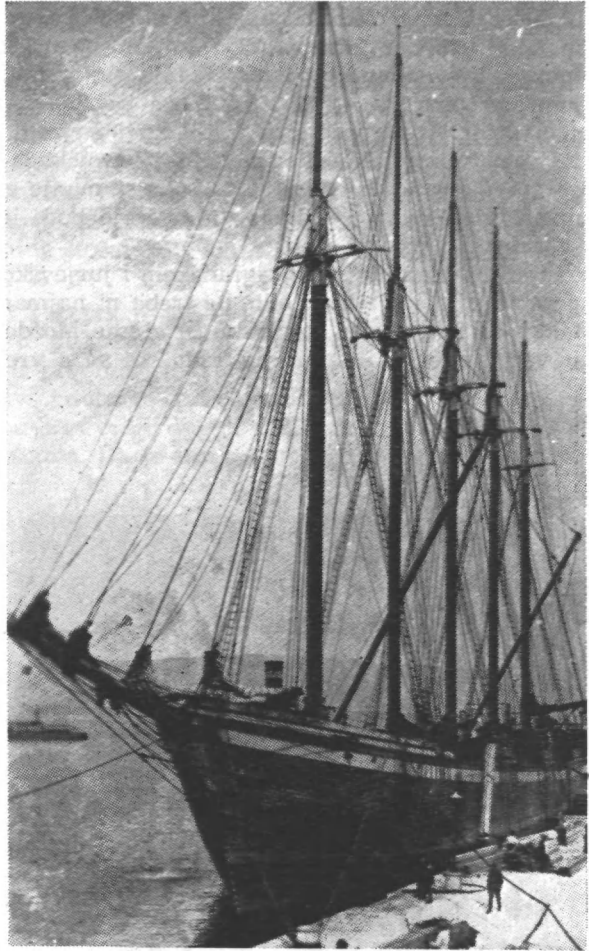
Sl. 50. — Gradski kaštel s kulama i crkvom sv. Margarete krajem 17. st.

ženje bilo naravno i vršilo se u velikom broju. Cijelo to razvijanje, i ono vlaško i ovo slovjensko, trajalo je kroz nekoliko naraštaja, već prema prilikama, i uglavnom bilo je završeno između 14. i 15. st. Ono je u prvom redu izazvalo negdje manje, negdje veće približavanje između Slovjena (Hrvata, Srba i Bugara) i starih Vlaha. Posljedak toga bio je da su Vlasi Romani postali postepeno dvojezični, da su stali, prema potrebi, upotrebljavati pored svoga staroga i jezik onih Slovjena među kojima su živjeli. Za to su vrijeme mnogi od njih prešli, stjecanjem prilika, i na jaču poljoprivredu i još su se većma približili Slovjenima. S druge strane mnogi su Slovjeni po planinskim i po brdskim krajevima silom prilika bili prešli na razvijeno stočarsko gospodarstvo, te su se gotovo izjednačili u radu i u prihodima sa starim Vlasima. Oni su ionako po društvenom svom položaju bili već blizu tim pastirima, iako su se u tom pogledu još donekle isprva razlikovali. Bile su dvije skupine jedna od njih bila je ratarska u većem svom dijelu, a ona druga opet više stočarska. U tu drugu unišli su i oni stari kmetovi koji su s vremenom bili prešli na razvijeno stočarstvo. Oni su tada postepenim putem, ponajviše u 15. st., stekli i ime Vlah, u kojem nije više postojala stara narodnosna oznaka po porijeklu, nego samo ona po glavnom načinu životnoga rada. Tako su i mnogi Hrvati i Srbi tada bili stekli to ime koje nije bilo više oznaka narodnosti. U tom značenju ono i danas još u velikoj upotrebi postoji, npr., u Dalmaciji gdje otočani seljake na kopnu zovu obično vlasima. Već su u 14. st. mnogi pravi Vlasi bili izgubili svoj stari romanski jezik, osobito na bugarskoj i srpskoj strani, a kod nas u Dinari, Svilaji i po gorama oko Neretve. Neke su se skupine ipak održale u svom starom govoru: u toku 15. st., i to najviše u Velebitu, pogotovu na južnijoj strani te planine. Na tom tlu oni su se održali sve do 1523. kada su Turci bili potukli Bažane.

Sl. 51. — Neizgrađena senjska luka, kula Šabac, magazini i brodovi uz obalu (oko god. 1785)

Sl. 52. — Utovar drvene građe u veliki jedrenjak sa pet jarbola privezan o gat sv. Nikole u Senju (oko god. 1900)

Prema našem imenu Vlah Talijani su stvorili svoju riječ Vlaco i Laco. U zapadnijem dijelu Balkana u nošnji tih stočara prevladavala je crna vunica, te su te Vlahe zvali Crni, a otuda je nastala talijanska riječ Maurolaco ili Morlaco, gdje mauro- ili moro- znači isto što naše crni. Tim imenom zvali su Talijani i naše Vlahe u Velebitu, u Dinari, oko Svilaje i po gorama oko Neretve. Od toga je i naša riječ Morlak i pridjev morlački. Sāmi pravi Vlasi u našim stranama u svojem su jeziku sebe zvali Čić, u množini Čići. To ime u našim spomenicima dolazi već od početka 16. st., a nalazi se i danas u jeziku potomaka doseljenih Vlahā u Istru. Po njoj svoje je ime stekla i planina Čićarija u sjeveroistočnom dijelu te zemlje. Prema riječi Morlaco nastala je i talijanska riječ Morlaca koja označuje zemlju gdje stanuju Morlaci. Po njoj stvorena je i naša riječ Morlakija. U nas običnije je za taj pojam ime Vlahija.

Svi ti nazivi pomoći će da se odgovori na pitanje kamo je poslije onoga teškoga raspa poteklo seljenje naroda iz podvelebitskoga primorja. U prvom redu mora da se cijelo zemljište u velikom prostoru oko Baga od mora duboko

u Velebit zvalo Morlakija, talijanski Morlaca, a prema tome bilo je i onoj morskoj uzini na tom položaju ime morlački kanal. Sudeći po tim imenima na tom je tlu glavno stanovništvo bilo stočarsko, a u njemu je i velik dio bio jamačno pravoga staroga vlašškoga porijekla. Oni su u to vrijeme bili po svoj prilici i dvojezični, te su u kući govorili i svoj domaći romanski jezik. Na tom je zemljištu bilo, dakako, i hrvatskoga stanovništva, i to onoga što je obrađivalo ratarsku zemlju, a bavilo se manje više stočarstvom. Posjednici plemići živjeli su i po selima, ali su svoje kuće imali uglavnom u Bagu gdje su se nalazili i trgovci i obrtnici.

Na jablanačkom, starigradskom i jurjevskom području nisu zapisani Vlasi posebice. Da ih je ipak bilo, ne treba ni najmanje sumnjati, jer je oblik tla tu takav da i sam traži stočarsku privredu. Možda su tu i sami Hrvati bili prešli u većoj mjeri na taj način rada, te su s vremenom bili stekli i privrednu

Sl. 53. — Dva jedrenjaka usidrena u senjskoj luci ispred tzv. Carskih magazina (oko g. 1900)

oznaku »vlasi«. Na tom zemljištu bilo je i nekoliko plemićkih velikih rodova. Njihovi su kmetovi bili, svakako, i ratari i stočari.

Od otoka pred tim zemljištem nalaze se Pag i Rab. Ni na jednom od njih nije poslije 1523. zapisano nijedno veće doseljavanje stanovništva koje je uvijek ostajalo rijetko, jer je i tlo na njima slabo. Jedino na otoku Krku bilo je u to vrijeme i dosta ratarske i stočarske zemlje. Tu je već u 15. st. zapisano pored jakoga ratarskoga stanovništva i nešto stočarskoga koje nazivaju Morlacima, Vlasima i Čićima. Ovamo je kao na blizu naselno zemljište, bez ikakve sumnje, doselilo u većem broju i stočarsko i ratarsko stanovništvo koje je ojačalo i ono prvo i ovo drugo.

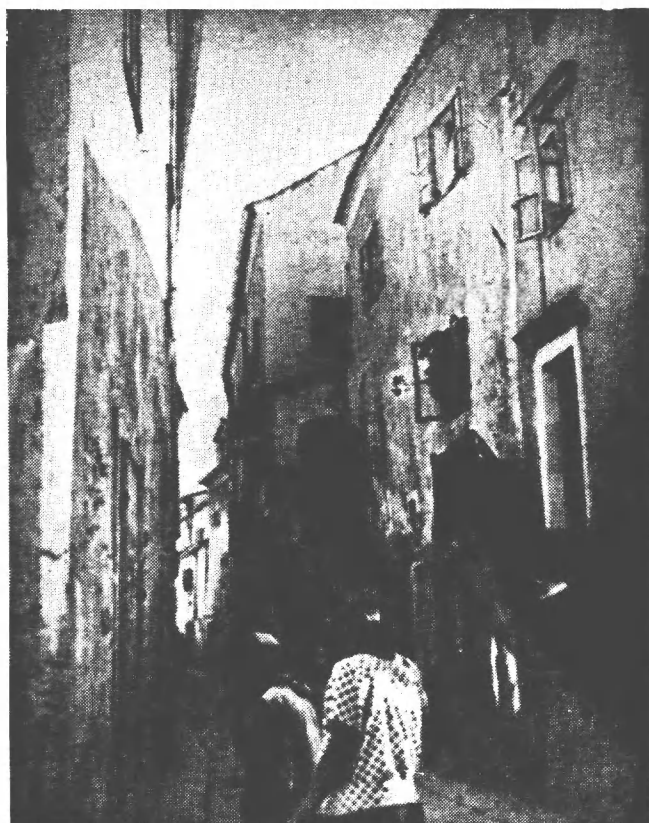
U Istru vodio je i morski i kopneni put. Poslije 1523. nalaze se u toj zemlji mnogi novi naseljenici, i to pogotovo cijelom njenu zemljištu. U sjevernije njene dijelove doselili su u prvom redu stočari. Velika krda stoke bilo je lakše uz usputnu pašu protjerivati dobrom cestom od Baga na Senj, pa odonud preko Novoga na Rijeku i dalje u Istru nego dugim pomorskim putem bez vode i trave na malim plovnim sredstvima. Da je tim putem bila išla seoba iz pod-

Sl. 54. — Gotička kuća tzv. Azil u Dvorcu prije rušenja (oko god. 1900)

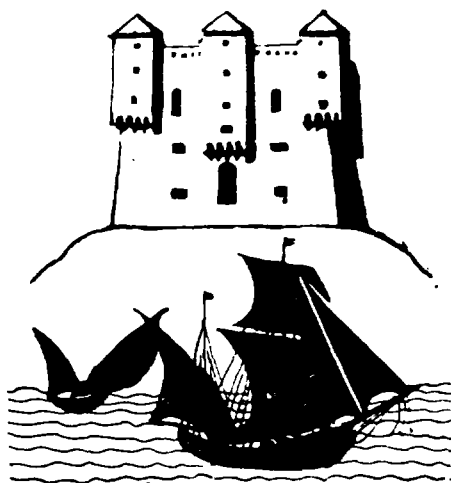
velebitskog primorja i podgorja i iz Senjskoga bila i sa brdskoga tla oko Svetoga Jakoba, najbolji je dokaz u tom štu su već prvi krajevi Istre oko Učke i Pivke, najbliži tom raseljenom zemljištu, bili u toj seobi stekli obilno novih naseljenika. U prvom redu to su bili stočari koji su jedva dočekali da na tom od Turaka sigurnom tlu nađu dovoljnu pašu. U tom sjevernom dijelu Istre našli su mjesta, dakako, i ratari kojih je veći broj bio potegao uz ovaj put. Oni su bili mogli krenuti u seobu i morskim putem te su na taj način bili stigli i u južnije istarske dijelove gdje je ratarskog tla bilo mnogo više. I oni naseljenici iz sjevernijih krajeva Istre i ovi iz južnijih dijelova našli su prilike da stignu i u srednju čest te zemlje i da se tamo nastane. Tu prevladava ratarsko tlo, osobito prema zapadnoj morskoj obali, a i podneblje je tu vrlo ugodno.

U to isto vrijeme kretali su, bježeći ispred turskih martoloza, i stočari sa zemljišta između Velebita i Une, a pogotovu oni iz lijevoga i desnoga Pozrmanja, iz Pokrčja i stare župe Luke kamo su Turci već bili prodrli ili su već stajali pred ulaženjem. S njima su u nekim brojevima bili pošli i ratari, iako ne

Sl. 55. — Pogled u prošlost: Stari trg, kuće i balature karakteristična arhitektura starog Senja (srušeno u listopadu 1943)

u tako velikoj mjeri uolikoj su kretali oni sa zemljišta između Velebita i Une. Svima je tima bio glavni cilj da dođu na onu staru cestu Bag—Rijeka koja ih je, uz usputnu pašu, mogla najlakše i najbrže dovesti na sigurne polčaje. Oni iz istočnijih krajeva silazili su na tu cestu preko Vratnika, oni iz Pozrmanja, Pokrčja i Luke dohvatili su je kod Gornjega Starigrada i kod Paklenice. Tako su se oko 1526. bile našle na području Istre, i one austrijske i one mletačke, množine naseljenika, a među njima Hrvata ratara i vlaha, a uz njih i potomaka pravih rasnih Vlaha ili Čića. Već u prvom naraštaju tih preseljenika nastale su najprije manje, a onda sve veće smutnje. Kod ratara one su proizišle iz činjenice da im polja nisu bila dovoljna i da ne mogu da odgoje dostatno stoke na malim njihovim posjedima. Kod stočara nastao je prigovor da im planine ne daju tako obilnu i bujnu pašu kao one s one strane mora, a pogotovu da nemaju prilike pašarenja po planinama u većem krugu. Vjerojatno je da bi se te smetnje bile već nekako uredile i da bi se prilike bile sredile i poboljšale, da nisu nove smutnje bile došle s druge strane. U to vrijeme bile su se na turskom području u susjedstvu prilike donekle uredile. U Pokrčju turska je uprava našla svoje središte, kako je već spomenuto, u Skradinu, a manja su se bila osnovala u Kninu i bliže Velebitu u Udbini. Onome u Skradinu bili su pristupili mnogi domaći Hrvati koji su bili pristali uz tursku državnu misao i za nju su radili. Oni su preko svojih ljudi bili uhvatili veze s onim hrvatskim iseljenicima u Istri i stali su među njima raditi da ih pridobiju za vraćanje na svoje staro tlo. Oni su pri tom obećavali ratarima dobre ratarske zemlje, a stočarima široke planinske ispaše, a jednima i drugima velike slobodštine i dobro ophođenje. S tim obećanjima oni su kod tih istarskih naseljenika imali zaista razmjerno dobar uspjeh. Oko 1535. stali su se spomenuti iseljenici vraćati. Ratari između njih mogli su taj put činiti i morskim putem plovnim sredstvima, stočari, svakako, opet onom starom cestom od Rijeke na Bag. Taj put oni su nastavljali dalje na Obrovac i otuda prema Skradinu. Ti stari iseljenici stekli su po svom povratku opet novo ime »Istrani« prema njihovoj novoj domovini. U našim spomenicima iz toga vremena tim ih imenom zovu tridesetak godina. Onda se ono gubi, a njima se vraća staro ime.

II. IZ STARIJE PROŠLOSTI JURJEVA, JABLANCA, KARLOBAGA, STARIGRADA, KRASNA, SV. KRIŽA, TRZANA, LEDENICA I KRMPOTA

Sv. J U R A J

Na položaju toga mjesta benediktinci su bili sagradili svoj samostan koji su posvetili sv. Jurju. Vjerojatno je da su ga bili podignuli oko 1170. kada su bili zidali i ostale svoje prve manastire po našim krajevima. Po redu, koji je u ono doba vladao, benediktinci su za svoje građevine bili dobili zemlje od Senjske župe koja je tada upravljala službeno tim krajem. Okolno stanovništvo svelo se s vremenom oko samostanskih građevina, oni su im obrađivali polja i othranjivali stoku po starom utvrđenom pravilniku.

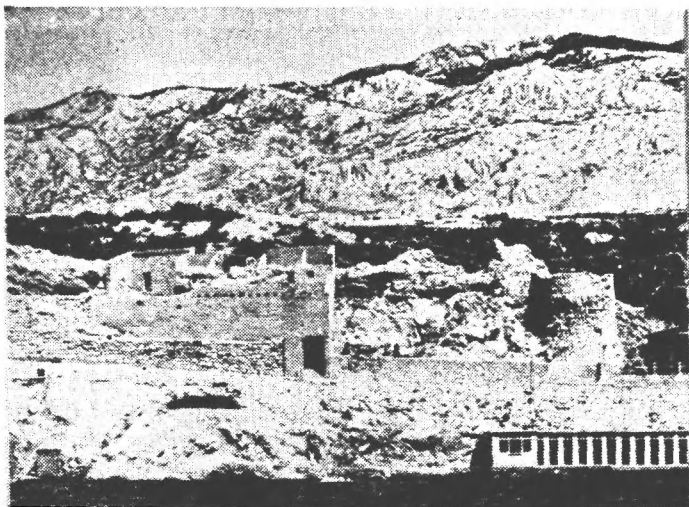
Prvi su put ti samostanci u poznatim spomenicima zabilježeni 1248. u opisivanju događaja koji su se desili u tatarskoj navalbi 1238. na Senj i okolinu. Tom prilikom Tataři su taj tvrdi grad bili ubrzo zauzeli i zapalili na sve četiri strane, a onda su poletjeli tvrdom cestom pored mora u potjeri za kraljem Belom. Taj put morao ih je dovesti na benediktinski samostan jer je cesta prolazila kraj te građevine. Uočivši opasnost koja im je prijela od te neprijateljske vojske ti su samostanci na vrijeme utekli otuda i uspjeli su da na svojim lađama stignu na Krk i da se iskrcaju u Bašci. Oni su sobom nosili i svoje novce i dragocjenosti, upravo sve vrijednosti koje su u svojem bježanju mogli ponijeti. Kada su se u Bašci iskricali, napadnu na njih onako bespomoćne i već od Tatara zastrašene Baščani i pootimaju im sve što su imali uza se. Treba svakako da se pretpostavi da je to bila načinila baščanska fukara. Taj isti svijet to je isto uradio u to vrijeme i u Senju. Kad je ta varoš po tatarskom odlasku bila gorjela i našla se u potpunom neredu i bezvlađu, onda su senjski pučani izišli bili na ulice i porobili su bogate dućane trgovaca i Krčana i Rabljanu i onih iz susjedne Italije. Zbog toga bile su se te dvije strane, senjska i mletačka, duboko zavadile, pakostile su jedna drugoj gdje god su mogle, i tek su se poslije devet godina bile pomirile. Tom prilikom bili su Senjani osuđeni da plate štetu, načinjenu mletačkim trgovcima, ali su to isto bili dužni učiniti Baščani samostancima Sv. Jurja.¹

Opisujući te događaje prof. Mile Magdić napominje da se taj samostan sv. Jurja nalazio na senjskom gradskom području, ali izvan mjesta, i da je pripadao templarima. U spomenutom izvještaju o tom događaju nijednom se riječju ne kazuje da je taj manastir u to vrijeme bio templarski (dampnis datis per homines Beske fratribus qui fugiebant a Tartaris ex monasterio sancti Georgii).² Taj crkveni red, koji je još u 12. st. bio stekao veliki posjed u Senju, imao je već u početku 13. st. svoju veliku palaču i svoju crkvu u gradu blizu biskupije, a držali su i upravu nad cijelim gradom u to vrijeme. Ni u 13. ni u 14. st. nije taj samostan pod tom posvetom zapisan u gradu Senju ili u njegovu području. Postoji, doduše, listina iz 1314. u kojoj se govori o manastiru sv. Jurja u Senju, ali o tom se izvješćuje sasvim općeno, a templari se uopće ne spominju. Sadržaj cijele isprave tako je sumnjiv da u Diplomatički zbornik nije ni uzeta.³

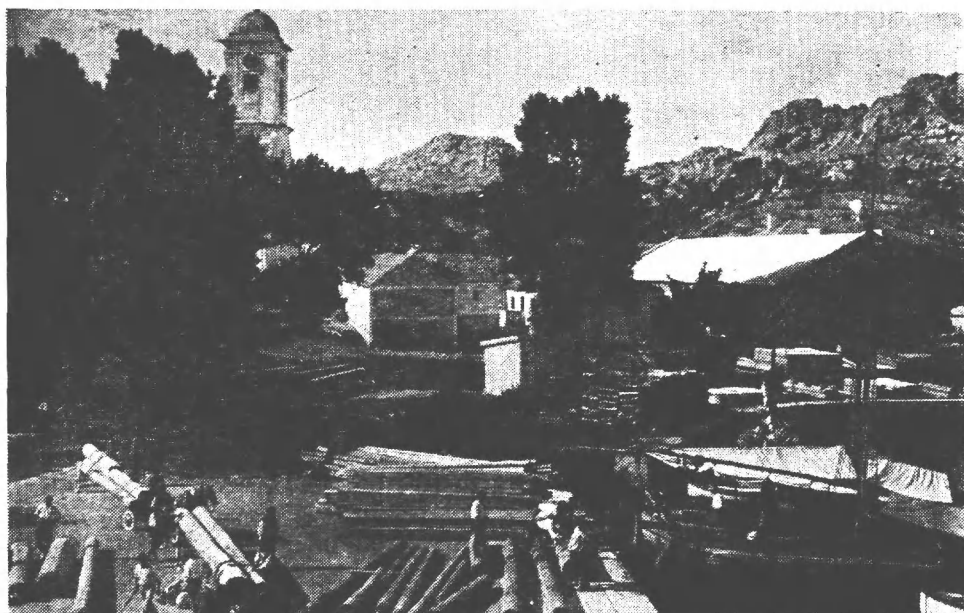
Benediktinski samostan sv. Jurja na tom položaju nije bio u većoj mjeri snabdjeven ni poljima, ni šumom ni vinogradima. Ima iz vremena oko 1320.

Sl. 56. — Motorni jedrenjak »Starčević«, vlasništvo Šime Vidmara iz Jurjeva
(oko god. 1900)

Sl. 57. — Stari grad Jablanac (utvrda) i rusevine Batenova mlina i pilane (oko god. 1935)

Sl. 58. — Doprema drvene građe za utovar u brodove u Jurjevu (oko god. 1900)

popis koliko su pojedini samostani imali takse. Za ovaj u senjskoj biskupiji zabilježeno je tom prilikom da je benediktinski, da je posvećen sv. Jurju, a da tekse ima samo 33 forinta. To je bila jedna od najmanjih svota, zapisanih u tom popisu.⁴

Taj samostan sv. Jurja bio je 1338. uvučen u teške neprilike zbog izbora novoga biskupa u Senju. Kaptol senjski poslije smrti staroga biskupa odlučio se, valjda po starom običaju, da sam izabere novoga biskupa i da ga uvede na biskupsku stolicu i u ured. Njihov je izbor pao taj put na tadašnjeg opata toga benediktinskog samostana sv. Jurja koji se zvao Bernard. To prihvate oduševljeno oba Frankopana Dujam i Bartolomej, tadašnji gospodari vlasti u Senju, zatim cijeli kaptol, cijelo svećenstvo a, najposlije, i sav narod u tome mjestu. Rim je, međutim, izabrao sa svoje strane sasvim drugoga svećenika za senjskoga biskupa. To je bio Ivan, profesor reda remeta sv. Augustina, čovjek velikoga znanja i časnoga života kako ga je papina stolica opisivala. Dotle je spomenuti Bernard, opat svetojurskih benediktinaca, bio već stekao od svoga metropolitana u Splitu potvrdu svoga izbora i već se bio dao posvetiti za biskupa senjskoga i uvesti u biskupska posjedovanja i u dohotke te službe. Tada je napokon u Senj bio krenuo i od pape izabrani i posvećeni novi senjski biskup Ivan, noseći sobom sve potrebne potvrde o svom izboru i ne služeći da će u Senju naići na oštar otpor. Kad se našao negdje oko Krka najavio je da dolazi u Senj kao novi biskup kojega je papa odabrao i da nosi sve potvrde o tom. U tom se gradu u taj mah podigne sav službeni javni svijet protiv toga čovjeka i oni mu poruče neka se ne usudi kao biskup unići u grad jer može naići na smrtnu opasnost. Tu su mu poruku poslali oba Frankopana, novi biskup Bernard, sav kler, kaptol i sav narod. Dobivši tu obavijest biskup Ivan okrene svoj brod na Rab i stigavši onamo počne s pomoću svoga kolege rapskoga biskupa da svim zakonskim crkvenim propisima radi na svom ustoličenju za senjskoga biskupa i na svrgavanju spomenutoga opata Bernarda sa toga položaja. Isprva se on služio blažim mjerama, ali kako s pomoću njih nije ništa postizavao, morao je prijeći na sve teže i teže. Papa mu je u svemu pomagao i na koncu on je ipak uspio. Ta je borba počela u siječnju 1338.⁵ Naredne 1339. u srpnju mjesecu već je taj Ivan zapisan kao biskup senjski, a to je svakako postao još u toku 1338.⁶

Sa senjske crkvene strane otpor proti biskupu Ivanu bio je potpun. U prvom redu bili su to svi kanonici i sav kaptol, zatim opat benediktinskog samostana sv. Jurja i onoga sv. Križa, onda arhiđakon, arhipresbiter i primicer. Na strani Bernardovoj bili su pored obadva kneza Frankopana podžupan David, senjski plemić, a zatim građani koji su bili u gradskoj upravi, a isto tako i oba gradska suca. Uz njih bio je i sav narod i grada i područja koji je opata Bernarda dobro poznavao. Ipak su crkvene kazne bile vrlo oštre i krute, i Senjani su se našli u vrlo teškom položaju. Njihovo popuštanje moralo je nastupiti ili prije ili kasnije, ali u svakom slučaju. To je bio prvi poznati slučaj suprotstavljanja i opiranja Senjana višim vlastima.

Turska opasnost zaprijetila je samostanu sv. Jurja i naselju oko toga hrama već 1522. kada su Turci bili osvojili središnji dio područja između Une i Velebita. Ta je opasnost postala oštra kada su 1525. Turci bili zauzeli, zapalili i razorili Bag. Tada je njihovim martolozima ostao otvoren put u srednji i sjeverni dio Podgorja da tamo plijene i robe tamošnje stanovništvo. Od toga vremena to nije bilo više pravoga mira, i narod se tu stao rasipati tražeći sigurniji opstanak.

Ima iz 1525. iz austrijskih pograničnih krajeva vijest da je u blizini Senja na Jurjevo kod jedne crkve bio slavljen god pa da se tu bilo okupilo mnogo svijeta. Tada da su na to zemljište bili navalili turski martolozi koji su tu zarobili mnogo ljudi pa da su ih stali voditi prema turskom području. Za taj napad da je onda bio čuo knez Krbavski koji se tu bio nalazio sa svojom četom u blizini. On je tada sa svojim vojnicima bio pohitao za tim martolozima, da ih je stigao i potukao i da je roblje oslobodio.

Na tom tlu u blizini Senja postojale su u to vrijeme dvije crkve sa posvetom sv. Juri: jedna tu benediktinska kod samostana, a druga u blizini staroga Senja, spomenuta već 1184. O toj ima već iz 1314. vijest da se na sv. Juru u proljeće oko nje skupi mnogo svijeta na god. Jasno je da se to isto događalo i kod spomenute benediktinske crkve. Pitanje je kod koje se od njih to robljenje turskih martolozu bilo dogodilo? Vjerojatnije je da se to zbilo kod one stare crkve u blizini Senja jer je tu god u to ratno vrijeme uopće zbog blizine vojske u gradu mogao biti održavan, drugo što je vojska tu zaista brzo nastupila, četu razbila i roblje oslobodila.

Benediktinci su na tom položaju svoj samostan bili napustili, jamačno, u onim teškim vremenima poslije 1522, a osobito poslije onoga raspa u Bagu. Tada je narod stao otuda izmicati, te i svećenicima tu nije bilo više opstanka.

Danas postoje slabi ostaci toga samostana, a od sve te starine održalo se samo ime koje je nastalo po njemu.

J A B L A N A C

Pitanje je kojemu je starom župskom području bio pripadao Jablanac dok nisu Turci osvojili zemljište između Une i Velebita?

Na tom primorskom tlu od vremena hrvatske vlasti na njemu tu su postojale dvije upravne župe: u sjevernijem dijelu Senjska, u južnijem Podgorska. Ima još iz vremena kralja Krešimira isprava iz koje se može utvrditi gdje su te dvije stare župe graničile. Međa je između njih prolazila od Stenice, te se sjeverno otuda nalazila Senjska, a južno Podgorska župa. Jablanac se nahodi nekoliko kilometara južno od Stenice, a to se selo od naseljenja Bunjevaca govori u ikavskom obliku Stinica, te je isto što ono staro. U svakom slučaju to selo leži sjeverno od Jablanca koji se, prema tome, nalazio u Podgorju.

Iako je to već dovoljan dokaz da je Jablanac pripadao Podgorju ovdje će se navesti neki podaci koji će to pitanje još bolje rasvijetliti. Stari podgorski arhidakoniat nije u crkvenoj upravi bio pripadao senjskoj biskupiji, kojoj je ležao u susjedstvu, nego biskupiji rapskoj. Samom Jablancu ta je biskupija bila, zaista, vrlo blizu. Kralj Krešimir bio je svu crkvenu desetinu podgorskoga arhidakonata darovao rapskom biskupu, a tu je desetinu u Rab plaćao i Jablanac. Još kralj Ljudevit spomenuo je Jablančane da to moraju činiti, jer da taj porez plaća cijelo Podgorje. Da je, prema tome, Jablanac bio pripadao staroj Senjskoj župi i biskupiji, onda Jablančani ne bi morali tu desetinu u Rab plaćati nego u Senj.⁷

Iz 13. 14. i 15. st. ima povećí broj isprava u kojima su po službenoj dužnosti kao svjedoci i utvrđivači istinitosti bili popisani i zapisani svi viši činovnici u samom Senju i na župskom području. Među njima uvijek se spominju i pod-

župani tvrdih gradova, i to onoga u Senju, u Starigradu, u Ledenicama i nekoliko puta onoga u Trzanu. Ipak u nijednoj ispravi senjskoj nijedanput nije zabilježen Jablanac pa ni Stenica, iako se nalaze u prvoj blizini Starigrada. Da su ta dva tvrda grada, onaj mlađi u Jablancu i onaj stari u Stenici bili pripadali Senjskoj župi, oni bi bili zabilježavani službeno, kao što je to slučaj bio sa Starigradom koji se nalazio njima u prvoj blizini.

To bi bili nesumnjivi dokazi da su i same Stenice, a pogotovu Jablanac bili pripadali Podgorskoj, a ne Senjskoj župi.

U poznatim našim spomenicima o Jablancu govori se tek 1251. Tom prilikom daje mu se ime Jablana, a to je možda bio talijanski oblik našega imena, bliži talijanskom uhu. Te iste godine zapisan je tome imenu oblik Jablanić (Jablanich), ali u drugom spisu. Današnje ime Jablanac zabilježeno je 1485., i od toga vremena dalje samo se ono upotrebljava.

Iz te se isprave iz 1251. vidi da je postojalo u to vrijeme i naseljeno mjesto toga imena i posebno nastanjeno područje oko njega. Na tom zemljištu izgrađen je već bio tvrdi veliki grad, koji, dakako, nije bio župski. Od stanovništva zapisani su na tom tlu s jedne strane domaći starosjedioci, a s druge doseljeni Rabljani koji su se tu bavili trgovinom i obrtom. Od spomenutih starinaca isprava spominje jedno pleme u kojemu je župan bio neki Nemanja. Po toj ustanovi županstva vidi se da su to pleme činili gradski jobagioni župe Podgorja među kojima je župan vodio upravu i gospodarstvo i zastupao svoje pleme prema vrhovnoj upravi u župi i prema možebitnim drugim vlastima. U to je vrijeme ta ustanova župana postojala među gradskim jobagionima na cijelom hrvatskom zemljištu. Već su spomenuti takvi župani u jednom plemenu gradskih jobagiona na senjskom području u okolini Starigrada u susjedstvu Jablanca.⁸ Bilo je među Hrvatima i takvih rodova gradskih jobagiona gdje su

Sl. 59. — Pogled na luku i mjesto Jablanac (oko god. 1910)

mjesto župan za toga službenika imali riječ sudac. Takav je slučaj bio npr. u Pokuplju.

U Jablancu bili su te 1251. oplijenjeni silnom rukom rapski trgovci i obrtnici, a to su bili načinili Nemanja i njegov rod. Mora da su tima ljudima Rabljani već prije toga bili nešto krupno skrivili, jer je od toga plijena svoj dio primio i ban, i to u stoci koju je on bio doveo čak u Nin gdje je stanovao. Posredstvom samoga bana i s pomoću kribavskoga biskupa i drugih utjecajnih ljudi sa jablanačke i sa rapske strane bilo je došlo između te dvije strane do dogovora i pregovora i najposlije do zaključka da Jablančani imaju da Rabljanima vrate sve što su im oteli. Rabljani da imaju pravo da u Jablancu idu od kuće do kuće u kojima računaju da se nalazi oteta i sakrivena roba. Sve će to oni shraniti i spremati u onom tvrdom gradu gdje će biti sigurno. Čini se da je to utvrđenje i bilo pripadalo tome Nemanjinu rodu te su oni u tom gradu jamčili za sigurnost robe. Rabljani su po spomenutom ugovoru morali sami da u tom kraju izgrade, uz njegovu pomoć, kaštel za kralja. Ispod toga utvrđenoga

U toj se ispravi naročito ističe da su Rabljani prema dogovoru smjeli ići u razne kuće gdje su mislili da se može naći oteta roba. Otuda se jasno vidi da je taj Nemanjin rod i stanovao u Jablancu zauzimajući mnogo kuća.

Valja pripomenuti da u toj ispravi nema nijednoga pomena ni o Senju, ni o templarima, ni o senjskim činovnicima, sucima i visokom svećenstvu. Kolika je u tom pogledu razlika s onom listinom od 1269. o mirenju Crnoslavljeva roda iz okoline Starigrada s Rabljanima. Tu se kao svjedoci spominju senjski arhidakon, senjski arhiprezbiter, senjski podžupan, suci i mnogi Senjani iz javnoga života. Da je Jablanac bio pripadao senjskom području, onda bi takvo stanje među potpisnicima bilo i u toj jablanačkoj ispravi jer je to bila potvrda vjerodostojnosti. Ima i u toj ispravi nekoliko svjedoka, ali kod njih nema oznake nikakve da su Senjani. Bit će da su potjecali iz kojega drugoga plemena na tom tlu. Oni imaju hrvatska narodna imena, ali nemaju oznake plemstva, te su bili po svojoj prilici gradski jobagioni kao i Nemanja i njegov rod.

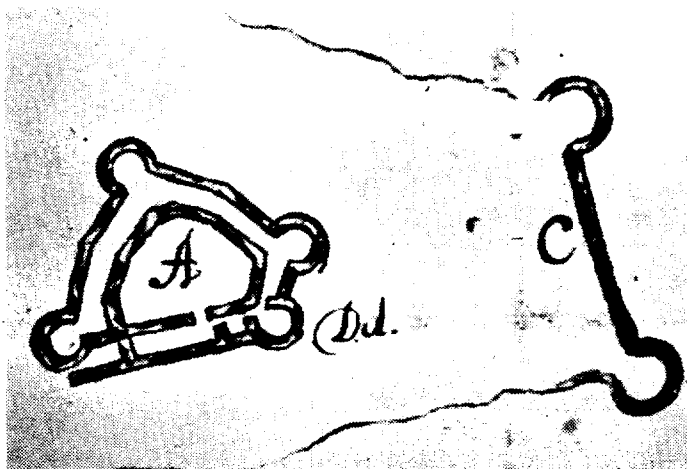
Te iste godine, svakako u puno ljeto, potaknut pitanjem odnosa Jablančana i Rabljana, dojedrio je u Jablanac ban Stjepan i tu je imao prilike da vidi izvanredan položaj toga mjesta i da uoči njegovu korisnost. Tom zgodom on je došao do odluke da na tom udesnom smještaju osnuje novo trgovište u čast kralja ugarskoga. Iz tih se riječi vidi da je i prije toga banova pohoda tu postojalo neko trgovište koje on označuje kao staro jer ovo drugo kojemu će on dati osnovu on zove novim. Ono staro bili su osnovali hrvatski starosjedioci, svakako samo kao svoje naselje, ovo novo valja da bude posvećeno samo trgovini i obrtu jer mu položaj daje za to najbolju priliku. Ono staro naselje mora da je imalo mnogo seljačkih kuća koje su odgovarale gradskim jobagionima te nisu davale lijep i zgodan utisak, ovo novo mora da ima zgrade ugodna i mirologa izgleda kako dolikuje kralju.

Čuvši Rabljani za tu banovu odluku pošalju mu poslanstvo s molbom da im na jablanačkom području dade i odredi prostor gdje bi mogli da se nasele i da osnuju novo trgovište po svom obliku dostojno da služi kralju na čast. Ban im je to dopustio i označio im je to zemljište s tim da na vrhu brda u tom kraju izgrade, uz njegovu pomoć, kaštel za kralja. Ispod toga utvrđenoga dvora treba da Rabljani uredi prostor gdje će se nastaniti puk, a taj dio da ograde zidom kako dolikuje. Taj puk valja da ima sve one povlastice koje imaju Trogirani, Šibenčani i ostale kraljevske primorske varoši. Župana moraju

sebi izabrati sa kraljeva područja, suce i vijećnike između Rabljana nastanjenih tu u Jablancu. Ako Rabljani uspiju da tu u novom Jablancu izgrade korisno i ugodno naselje i napredno trgovište, dakako uz njegovu, banovu pomoć, kao što su bili obećali, onda će jedna četvrtina svih poreza i prireza koji se kupe u toj varoši u ime kralja i bana, pripasti puku Rabljana, a ostale tri kralju i banu. Sami trgovci Rabljani u tom novom Jablancu neće plaćati nikakvih poreza. Njihove zemlje prostirat će se do Baga i do Žrnovnice, a na njima ne smije nikakav tuđin da pase svoju stoku i da tlo obrađuje. Žrnovnica zvao se svaki mlin kraj mora koji je obalna voda mogla tjerati. Takvih je mjesta južno od Jablanca bilo više, i danas se ne može utvrditi koje se mjesto upravo misli. Prema Bagu išlo je to jablanačko područje po svoj prilici sve do Vranjka.⁹

Ni u ovoj ispravi nema nikakva pomena o kakvoj vezi Jablanca sa Senjem ili sa senjskim područjem. Tu se ne pominju ni templari kojima je Senj u to vrijeme pripadao, ni senjsko svećenstvo, senjski suci i podžupani. Rabljani moraju da ugovaraju sa banom koji živi daleko od njih, a ne sa Senjem koji im se nalazi u prvom susjedstvu.

Kako se vidi na jablanačkom području od sredine 13. st. zapravo su bila dva naselja: jedno starosjedilačko, uglavnom sa stanovništvom gradskih jobagiona, kastrenza i kmetova i sa tvrdim gradom za njihovu sigurnost i zaštitu, drugo nešto po strani toga prvoga, s utvrđenim kraljevim dvorcem, koje su bili naselili Rabljani kao trgovci i obrtnici. Zemlje su imali i jedni i drugi, oni prvi oratne i stočarske, ovi drugi ponajviše stočarske jer oni sami nisu zemlju obrađivali, a stoku su im mogli othranjivati u najam pravi stočari. Od te stoke mogli su ti Rabljani i njihovi potomci imati velike prihode. Jake dohotke imali su i starosjedoci i oni rapski doseljenici od gustih šuma koje su se u dubokom nizu nalazile u gori od podmorskih strana daleko u visove i vrhove. Dobri kupci toga drveta bili su u svako vrijeme Mlečani koji su ga kupovali za svoj drveni obrt, a osobito za brodarstvo. Iz toga razloga nabavljali su ga i jablanački varošani od kojih se svakako poveći dio bavio drvnim obrtom, a svakako najviše brodarstvom. Potomci Rabljana budnim su okom pazili na političke i lične promjene

Sl. 60. — Plan tvrđave Jablanac, dvostruki bedemi sa četiri ugaone okrugle kule (A i D) te lučkim utvrđenjem (C) oko god. 1700.

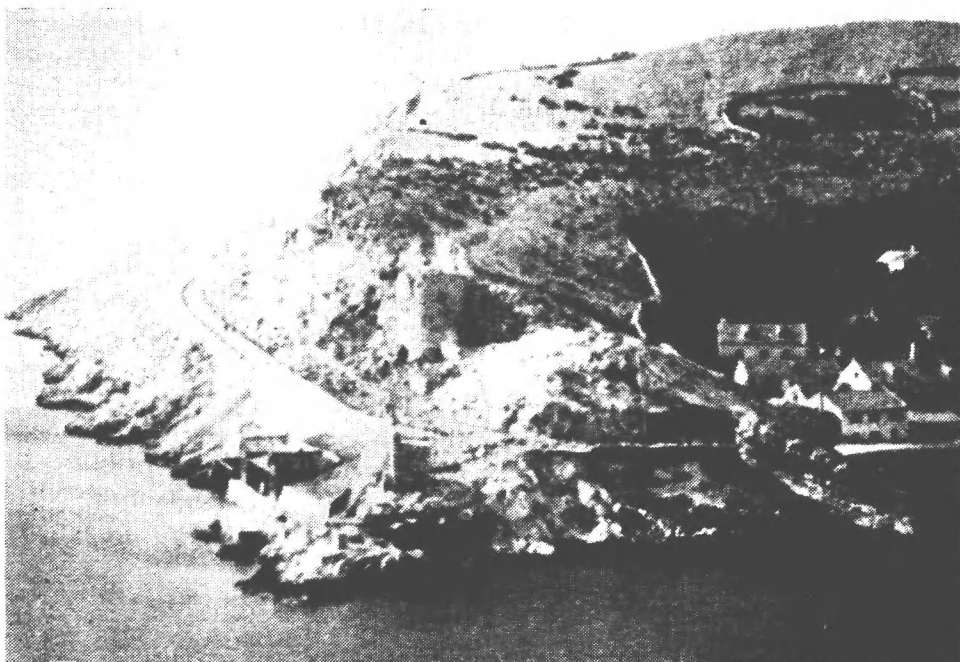
u Hrvatskoj, te su naročito nastojali da im se ne ukinu povlastice u njihovu naselju, da im se ne oduzmu zemlje i paše, a pogotovu da im se ne dira u planinske šume. Vrlo im je povoljno riješio te njihove molbe ban Pavao Šubić, te kasnije nisu više dirali u njih.

U starosjedilačkom dijelu Jablanca stočarstvo je ipak bilo najglavniji rad, a taj je donosio i najveće prihode. Na tom tlu našlo se s jedne strane obilje mesa, a s druge množine mlijeka i sira. Taj drugi mliječni proizvod činio se u obliku kamena i kao takav pod nazivom »kamik sira« iznosio se na trg i uzimao kao plaćevno sredstvo.¹⁰

Iz Jablanca ima vrlo malo iz doturskog vremena pisanih spomenika sačuvanih i izdanih. Iz jednoga od njih iz 1489. vidi se da su u starosjedilačkom dijelu živjeli u to vrijeme Brajisanići, Mikulanići, Milanići, Lumotići i Mikeći. a 1488. Mečarići.¹¹

Jablanac je počeo svoje stanovništvo gubiti uglavnom poslije raspa u Karlobagu 1525., a sasvim je opustio 1526. kada su u Podgorju učestali nasrtaji turskih martoloza. Oni su, kao i drugi Podgorci, ponajviše starim putem kretali na sjever i odozad su ulazili u Istru. Potomci starih Rabljana svakako su u najvećem broju prešli na Rab gdje su ionako imali rođaka i prijatelja, a na taj otok prelazili su u nekom broju i starosjedioci.

U pustom Jablancu ostala su dva napuštena naselja od kojih je ono u rabljanskom dijelu imalo mnogo zidanih i kamenih kuća. Tu se nalazila i još dobra tvrđava koja je mogla i dalje da posluži. I zaista, kad je Krajina 1537. stala naoružavati u okolini Senja stare tvrđave, ona je postavila u Jablanac 4 vojnika, ali su oni ubrzo povučeni, i taj grad nije više ni zaposjedavan ni bra-

Sl. 61. — Ruševine jablanačkog staroga grada, staro kupalište i kuće (oko god. 1910)

njen. Samo to zemljište, puno krasne šume, ostalo je kao pripadni dio Senjske kapetanije, dakako nenastanjeno jer se nitko zbog turskih martoloza iz susjedne Like i zbog Mlečana iz blizoga Raba nije tu usudio naseliti.

I kasnije je tu vladao mir, ali je neprilika bila došla s druge neočekivane strane. Njezin je uzročnik bio Nikola Frankopan koji je od 1639. stao tvrditi da je Jablanac staro imanje njegova roda i da nitko nema prava da ga prisvaja, a pogotovu ne Senjska kapetanija i Primorska granica. Ta tvrdnja njegova nije imala nikakva osnova jer nijedna od frankopanskih grana nije tu u Jablancu, a ni u blizini imala ikada posjeda. Nije moguće da on to nije znao, nego je to tvrđenje nabacio te ga je silom svoga društvenoga položaja podržavao, računajući da pravu istinu od odlučujućih ljudi o tome ne zna nitko, a da je zapravo i ne može saznati jer je od onoga stanja prošlo mnogo vremena. Tako je tužba toga grofa došla i pred Ratno vijeće u Gracu gdje je bila zaprimljena i spremljena. Ona zapravo nije riješena jer je senjsko zapovjedništvo proti te grofove tužbe bilo iznijelo takve dokaze da on nije mogao uspjeti. On je međutim umro, i ta je stvar legla, ali je tužba njegova bila u arhivu Ratnoga vijeća ostala i ona će kasnije 1692., kada su Lika i Krbava bile prodavane grofu Sintzendorfu, imati porazno djelovanje. U vrijeme te prodaje bili su se u Ratnom vijeću u Gracu sjetili da se pored Like s primorske strane Velebita nalazi veliki prostor oko Jablanca, Staroga grada i Klada koji je u svoje vrijeme, po tvrđenju grofa Nikole Frankopana, pripadao tome rodu. Još su 1671. osudom Franje Krste Frankopana svi posjedi frankopanskih porodica silom zakona bili prešli u fiskalno dobro koje su onda u zajednici s Likom i Krbavom prodali Sintzendorfu. Iako to nije bila istina, ona se nije istraživala samo da se zadovolji komori.

Nastanjivanje Jablanca započelo je tek u 17. st., i to u većoj mjeri istom od vremena kad su nastanjeni pusti Sv. Juraj i zemljište od toga mjesta prema jugu. To se počelo vršiti 1645. i malo poslije toga stali su se od Krmpota puštati Bunjevci i po koja porodica drugoga susjednoga porijekla dalje na južniju stranu zahvatajući najprije područje Lukova, pa Klade, Starigrada i Stinice. Jablanac su oni našli pun starih zgrada, propalih od vremena, ali opet toliko dobrih da su se tu mogli donekle skloniti. Tu se tada našlo dosta tih stočara, ali ih je želja za novim pašnim zemljama vukla i dalje na jug prema Karlobagu. Ipak se osamdesetih godina toga stoljeća skupilo u Jablancu i na bližnjem području pedesetak uglavnom bunjevačkih porodica koje su se na tome tlu skupile u uređenu cjelinu i izabrale seli kneza. Kao takav zapisan je 1690. Lovre Milinković, po imenu sudeći potomak one prethodničke porodice među Vojničima kojoj je predak bio Milinko. On je te Vojniće bio 1605. doveo u Lič. Kako se vidi i u trećem naraštaju ta je porodica među Vojničima imala vodstvo. Kada su Turci bili doživjeli rasap u Lici krajiško vodstvo u Karlovcu počelo je naseljavati puste zemlje na tom tlu. Tada je taj Milinković čuo da će se nastanjivati i Pazarište, plodno polje koje se nalazi upravo istočno od Jablanca iza dubokih šuma, te je zamolio povjereništvo za naseljavanje toga zemljišta da i njemu dopusti to nastanjivanje. Ono mu je odobreno i on je to izvršio. Samo stanovništvo u tom selu popisano je 1712. i iz toga se popisa vidi da su se u Jablancu do 1690. bili skupili Balenovići, Butorci, Krmpotići, Miletici, Milinkovići i Vojnići iz prve skupine i Krpani i Radoševići iz druge seobe. Tu su se bili našli i Jovanovići, Kalanji, Pećimići i Tomići iz Zagona i Ledenica. Tih trinaest rodova imalo je uvijek veliku većinu na tom tlu. Ostali naseljenici bili su većinom iz južnoga Podgorja, a među njima su bili, npr. Čaćići, Duići, Hodaci.

Lulići, Suknaići, Rukavine i Šikići. Otuda se vidi da su do 1690. Jablanac i okolinu bili nastanjivali i Bunjevci porijeklom iz Liča i oni iz Pozrmanja, Ražanca i Posedarja. Njih se tu bilo skupilo mnogo, ali ih ono jablanačko zemljište i ono u okolini nije moglo zadovoljiti kao ono u širokom i plodnom Pazarištu. Bit će da je pogodan položaj i luke i stare varoši na jablanačkom tlu bio namamio mnogo više naseljenika nego što ih je ta zemlja bila mogla prehraniti.

U Pazarište nisu, svakako, odselili svi dotadašnji stanovnici u Jablancu, ali ih nije ostalo mnogo, jer je tada nastalo novo naseljavanje toga zemljišta. Ipak je onih naseljenika od Liča zaostalo razmjerno vrlo malo, a to su bili Baleni, Prpići, Starčevići i Vukelići. Ta četiri roda i na tom tlu razvijali su se vrlo dobro.

Svi ostali naseljenici došli su na to zemljište iz južnijih krajeva, u prvom redu iz južnijega Podgorja, od Starigrada, Veče i Dračevca, od Ravanjske i Jasenice, a pogotovu od Vinjerca, Radovina, Ražanca, od Ljupča, pa od Posedarja, Škabrnje i Zemunika. To su krajevi koji su dali naseljenike i Karlobagu i Sv. Jurju, a koji su i najbliži tom naselnom zemljištu.

U Jablanac i u prvu okolinu toga mjesta uselili su tada Amančići, Baričevići, Bevandići (ogranak Rukavina), Dragičevići, Dundovići, Glavaši, Grubišići, Miškulini, Mršići, Rukavine, Štokići i Turine (iz okoline Crikvenice). Na to tlo u okolini umišli su i Bileni i Marinci, a dalje u Dušikravi i Rakovici Bevandići (Rukavine), Dešići (od Novoga), Lucići, Smojveri (od Bribira) i Smokrovići (iz Jasenice). Tu u Trnovi nastanili su se Borovci, a bliže k moru u Vranjku Tićaci koji su se tu dobro razvili. Šegote (porijeklom sa Raba) naselili su se u Vlaci i u okolini. Tu su oni dobro razvijeni.

Na tlu oko Prizne prema Cesarici naselja su osnovali Mandekići i Matijevići, a pored njih i Čačići, sva tri ta roda od Radovina i Ražanca. Na to su zemljište doselili i Jurčići iz Ledenica, Prpići i Starčevići od Liča. Svi su ti rodovi dobro razvijeni.

U Stinici i na bližnjem području nastanili su se Babići, Bileni, Dundovići, Miškulini, Vukušići i Šegote, sve strujom od Radovina, Ražanca i Zemunika. Među njih uselili su i Baleni od Liča. Gotovo svi ti rodovi dobro su razvijeni.

STAR I GRAD

Po imenu sudeći bilo je to utvrđenje iz starijih vremena, po svojoj prilici iz 9. ili 10. st. iz vremena gatačke zemlje. Ona utvrda u susjednoj Stenici svakako je bila još starija jer se njene ruševine u 13. st. već spominju. Na staroj osnovi u Starom gradu izvršeni su, kako se vidi, veliki popravci u 12. st., a možda i prije, jer je ona, svakako, i dalje popravljana, poslužila u obrani još nekoliko stoljeća.

Tvrđava je bila izgrađena na visokom položaju iznad mora između dvije dobre luke u kojima se nalazi pitka voda. Naselje se bilo razvilo u jednoj i drugoj luci, ali se crkva u njima ne spominje.³⁵

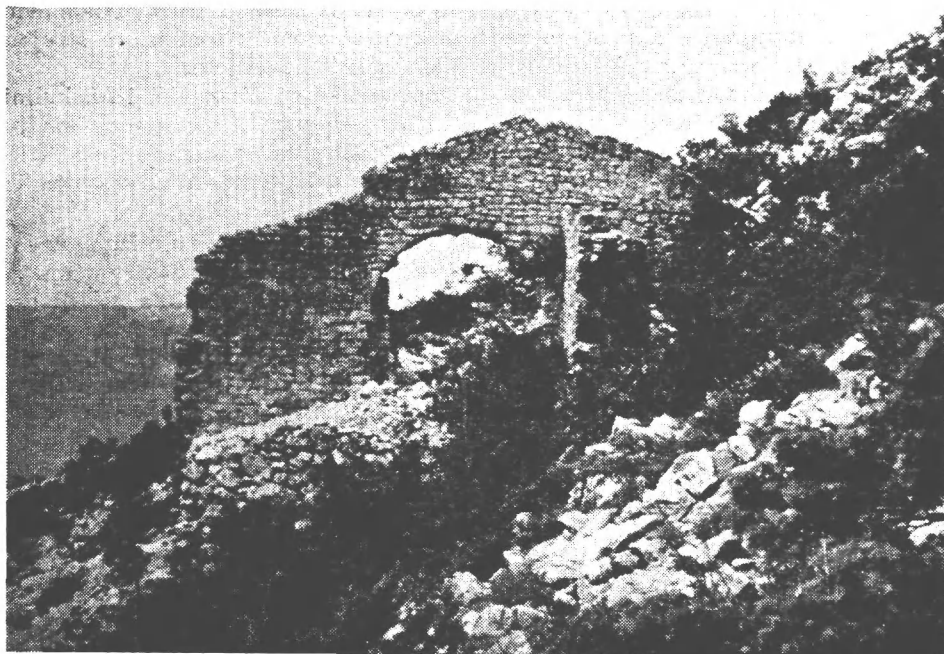
U dotursko vrijeme u Senjskoj župi pored župana, koji je vodio glavnu upravu, a osobito onu u samom Senju, postojali su i podžupani. Pod njihovom upravom nalazili su se tvrdi gradovi i područja oko njih. U utvrđenju imali su vojnu posadu, te im je služba bila i upravna i vojnička. Na tom položaju spominje se 1359. u Starigradu kao podžupan neki Vukas.³⁶

Poslije 1526. raselio se narod sa toga zemljišta, ali je senjska kapetanija ipak nastavila da drži primjerenu posadu u tom starom utvrđenju. Isprva je briga oko Starigrada bila povjerena Petru Kružiću zajedno sa susjednim Senjem i Jablancem.³⁷ Poslije smrti toga časnika brinula se za Starigrad još neko vrijeme senjska kapetanija, a onda je ta tvrđava napuštena. Ona je onda postepeno prešla u propadanje, i danas se njenih ostataka nalazi još vrlo malo.

Zemljište oko Starigrada počelo se naseljavati u većoj mjeri čim su 1645. Jaseničani bili nastanili Sv. Juraj u pedesetak porodica. Ipak to još nije bilo ni jače ni stalnije stanovništvo, nego su to bili stočari od Liča koji su privremeno zahvatali pojedine dijelove primorskoga zemljišta ne nastanjujući se stalno.

Postepeno počelo je onda seljenje stočara i iz južnijih krajeva od Novigrada, Posedarja, Vinjerca, Ražanca, Radovina, Nina koji su se od vremena do vremena, prešavši ono usko more, pomicali u pastirskoj privredi od Šugarja, Karlobaga, Jablanca sve dalje na sjever. Tu su oni naišli na starigradsko područje na kojem su našli razmjerno pogodno tlo i za stočarstvo i za prigodno ratarstvo na starim krčevinama koje su sezale i daleko od mora duboko u planinu. Oni su tu naišli već na nekoliko porodica iz Liča koje su se tražeći dobre prilike za naseljavanje, već bile spustile na to zemljište i tu se zaustavile.

U tom kretanju došla je i 1683. koja je donijela Turcima poraz kod Beča, a koja je za malo vremena bila uvjetovala njihov rasap i u Lici, u Pozrmanju, Pokrčju, oko Cetine i dalje na jug. Tada se u tim godinama bilo nastavilo i završilo uglavnom to nastanjivanje. U njemu su na to tlo oko Starigrada, Ivanče, Volarica, Klada, Biluče, Lukova, Brisnice, Oltara, Stolca postepeno bili

Sl. 62. — Ruševine jedne stare zgrade, navodno crkve sv. Jelene podno ruševina starog Golubić-grada (1964)

doselili: Anići, koji su se naselili u Volaricama, ali su odande prešli i u Krasno gdje su do 1910. bili razvili do 60 kuća; Ažići su unišili u Lukovo, ali su i oni preselili u Krasno gdje su do danas ostali na malo kuća; Babićima su glavna staništa Volarice, Klade i Lukovo gdje ih ima preko stotinu kuća; i oni su otuda bili selili u Krasno, ali se tamo nisu jače razvili; Biondići su porijeklom od Novoga odakle su unišili u toku druge pole 17. st. u podgorje Senjsko gdje su bili zauzeli zemlje u Stolcu; tu su do danas razvili pedesetak kuća; na to tlo bili su preselili iz susjednih Melnica gdje su sada isto tako jaki; Bralići su porijeklom od Nina, a u svojoj seobi bili su zahvatili zemlje u Starigradu i okolini; Buljevići su se nastanili na tlu Volarica, ali su ostali uvijek pri malom broju kuća; Devčići vuku porijeklo od Makarske, Podgore i iz te Krajine, ali su preko Klisa doprli i u okolinu Nina i Ražanca odakle su s vremenom unišili i u Podgorje gdje su se nastanili oko Karlobaga i tu u Volaricama, u Starigradu, Ivanči i u Lukovu; sa toga tla oni su prešli u Krasno i tu su razvili osamdesetak kuća a plodni su bili i u Podgorju.

Dragičevići su spomenuti kod Jablanca, ali su zahvatili nešto zemlje i u Kladama i Lukovu; Grpci u Starigradu porijeklom su iz Hreljina, a Gržete u Biluči iz Dobrinja na Krku; Glavaši su iz južnoga Podgorja, a na ovom tlu oni su stekli zemlju u Volaricama odakle su unišili i u Krasno gdje imaju desetak kuća; Jerkovići su porijeklom iz Pozrmanja i u svom stočarskom kretanju stigli su u okolinu Starigrada gdje ih ima dvadesetak kuća; Jurčići su porijeklom iz Vinodola odakle su u svom kretanju najprije našli sjedište u Ledenicama, a onda su odande preselili u Senj i u Priznu; Kirini u Starigradu stari su Primorci iz Dobrinja na Krku; u Brisnici razvili su samo nekoliko kuća; Legci doselili su strujom od Radovina i Ražanca izravno na tlo oko Starigrada u Ivanču i u Gor. Kladu, a odonud i u Senj; ima ih danas dvadesetak kuća; Lukanovići došli su u Starigrad s tom istom radovinskom strujom; s tom istom strujom krenuli su na to starigradsko zemljište i Mandekići i Margete.

Na to zemljište doselili su tom južnom strujom i Miškovići i Miškulini. Oni prvi već su tu izumrli, ali su ostavili svoj spomen u mjesnom nazivlju. Miškulini su na tom tlu zahvatili zemlje i u Brisnicama, Ivanči, Jurkuši, Kljenovim zidinama u Lukovu, Vlaki i u Volaricama, u Zagonu i u Zavratnici. Tu će oni imati preko stotinu kuća.

Modrići su rod kojemu je staro sjedište u južnom Podgorju u blizini Obrovca gdje je starina i Anićima. U svojem stočarskom kretanju na sjever oni su zaostajali na pojedinim pogodnim položajima ostavljajući na njima pokoju porodicu, ali im je glavno stanište na tlu oko Starigrada u Brisnicama, u Gor. Starigradu i Ivanči. Odavde dali su oni naseljenika i Krasnom gdje imaju nekoliko kuća.

Njegovani nalazili su se 1645. u onom skupu naseljenika što su iz Jasenice kod Obrovca bili selili u Sv. Juraj. Poslije sedam godina opstanaka na tom položaju ti su Jasenićani bili uhvatili vezu s Mlečanima i prešli su na njihovo tlo. Kako se vidi Njegovani su u daljem toku 17. st. bili opet došli u priliku da u svojem stočarskom kretanju dođu u Podgorje i da se nastane u blizini Sv. Jurja. Tu su se oni nastanili u Gor. Starigradu, u Brisnicama i u Ivanči. Nisu uspjeli da se jače razvijaju.

Prpići su rod koji je 1627. bio doselio iz donjega Pozrmanja u Lič, tamo se dobro razvio, odande se postepeno spuštao sve dalje na jug, dopro je pri tom i u Podgorje i tu se, osim u Karlobagu i okolini, nastanio u Prizni, Senju i u Senjskoj Drazi. Na tom tlu oni su razvili četrdesetak kuća.

Rogićima su stara sjedišta bila oko Tinja, Radovina i Ražanca. U sjeverni dio Podgorja oni su, u stočarskom kretanju, mogli doprijeti oko 1670., te su se tu stalno nastanili poslije 1683. Oni su zemlje zauzeli u Starigradu, Biljevinama, Lukovu, a unišili su i u onu skupinu koja je iz Jablanca naseljavala Pazarišta. Od Starigrada oni su sudjelovali i u nastanjivanju Krasna, ali se 1915. na tom položaju u tom rodu našla samo jedna kuća. Inače su Rogići iz Podgorja selili i u okolinu Otočca i u Skočaj.

Rončevići su porijeklom iz Donjega Pozrmanja te su u onoj seobi iz toga kraja u 1627. bili doselili u Lič, a iz toga sela kasnije u Krivi Put, odonud u Melnice, a iz toga sela u Stolac.

Rukavine su 1645. bili doselili u Sv. Juraj, a tu su seobu bili oni uredili i vodili. Sedam godina kasnije ti su Jaseničani bili prešli na mletačko područje, ali su Rukavine kasnije našli priliku da u svom stočarskom kretanju po Podgorju dopru opet do Sv. Jurja i da se na tom tlu nastane. U Sv. Jurju bit će ih danas oko 15, a u Volaricama na dva položaja oko 30 kuća.

Skorupi (i Skorupovići) bili su naseljenici u Liču još od one prve seobe od 1605. Oni su oko 1610. već stanovnici i u Senju, a lako su našli priliku da oko 1680. presele na starigradsko područje. Tu ih ima desetak kuća u Volaricama i u Lukovu. Oni su selili i u Krasno, ali ih je ostala samo jedna kuća.

Samaržije nisu sačuvali svoje staro prezime nego ono što je nastalo po obrtu. Oni su se u osnovi naselili na tlu starigradskog područja u Biljevini. Odatle su oni preselili u Krasno gdje su 1915. imali 78 kuća. Stanišići i Šimunići dva su mala roda koja su iz okoline Ražanca i Radovina kao stočari doprli do Starigrada i tu se naselili u Volaricama i Biljevini. Nisu dosad imali veći razvitak.

Sl. 63. — Stanovnik Velebita odjeven u starinsko narodno ruho na odmoru u bukovoj šumi (oko god. 1920)

Tomaići imali su istu sudbinu kao ta dva roda, samo su iz te porodice selili sa starigradskoga područja i u Krasno gdje su dosad razvili nekoliko kuća.

Vrbani su oko 1680. bili dopri u starigradsko područje i tu su se zaustavili, ali su jednim svojim dijelom bili zaostali u karlobaškom području gdje su se stalno naselili u Cesarici i u Karlobagu te su tamo razvili četrdesetak kuća. Oni što su dospjeli u okolinu Starigrada nastanili su se u Sv. Jurju, u Lukovu i u Volaricama. Tu oni imaju dvadesetak kuća. Njihov onaj dio koji je stao u Karlobagu dao je nešto svojih članova i onoj skupini naseljenika koju je od toga mjesta poveo časnik Kovačević na Lovinačko polje. Tu Vrbani imaju danas nekoliko kuća.

Vukelići su danas velik rod kojemu su pradjedovi 1627. iz Donjega Pozrmanja i od Vinjerca bili prešli u Senjsko podgorje i odonud se naselili u Liču. Otuda su se oni spuštali s vremenom sve dalje na jug, sišli su u svetojursko i starigradsko područje, onda u Jablanac, odande u Pazarišta i u Kosinjsko polje. Sa starigradskoga zemljišta prešli su i u Krasno. Taj rod označavala je kroz 17. i 18. st. želja za pronalaženjem što boljih prilika za život. Na starigradskom području oni će imati šezdesetak kuća, u Krasnu pedesetak, u Kosinju osamdesetak, a ima ih inače po Podgorju, oko Senja, u Pazarištu i inače još poveći broj.

Vukušići su rod koji se u 17. st. nalazio u okolini Zemunika, otuda je unišao u Podgorje te se naselio oko Jablanca i u Stinici i u okolini. Bit će ih devedesetak kuća.

Žarkovići su na tom podgorskom zemljištu zastupani samo sa nekoliko kuća u Stolcu. Bit će da je jedan od njih u Jablancu 1690. unišao u onu skupinu što je naseljavala Pazarišta jer ih tamo danas ima nekoliko kuća.

K R A S N O

To je visoko gorsko polje od prilike 700—800 m visine sa nešto višim stranama. Položeno je od zapada od primorske strane prema istoku. Kroz to zemljište ne teče nikakav potok, ali su tu na gorskom tlu obilni snjegovi i daždevi. Sa sjevera nalazi se Bilo puno šume, sa zapada Plješivica, sa juga Apatišanska duliba, sve pune šume, a sa istoka Kuterevsko polje, niže po nekoliko stotina metara od ovoga Krasanskoga. Na jugoistočnoj strani, iza nešto uzvišenoga tla, leži opet gorsko polje u kojem potok Lika uvire u zemlju. Visina tla slična je onoj kuterevskoj, a na mjestima i niža. Kako se vidi od ta tri polja najviše je ono krasansko i najvećma opkoljeno šumom. Sva ta polja nalazila su se u dotursko vrijeme u Bužanima. Ovo krasansko ležalo je već u granici sa Senjskom župom, a sama ta međa bit će da je tekla zapadnim visovima Bila. Na tlu toga polja uspijevaju i neke žitarice, ali je ono vrlo pogodno za stočarsku privredu. Stari put vodio je poprijeko šume na Volarice, a odonud na Sv. Juraj i na Senj. Krasno je od starine bilo dobrim putem spojeno i sa Kuterevom, a odande sa Otočcem. Veze sa Kosinjem bile su samo šumski putevi, a drugi po svoj prilici nisu bili ni potrebni.

U Krasnom bila je izgrađena u dotursko vrijeme crkva sv. Marije. Bila je podignuta na jednom od visova u blizini drugoga zidanoga zdanja po svoj prilici plemićeva utvrđenoga dvorca. Tu je danas pored stare preopravljene crkve injesni naziv »Razvala«.

Taj posjed pod svojim imenom zapisan je 1275. Tu se spominje da se nalazi u Buškoj župi, da ne leži u sklopu kakvoga velikoga posjedovanja nego da je pripao bio smrću starih posjednika kralju koji ga je tada darovao za velike usluge Vidu Vučiniću. Kad je i taj posjednik bio umro bez djece kralj je tu zemlju spomenute godine dao Pavlu, županu vukovskom.³⁸ Sudeći po tom čestom darivanju, a pogotovu da taj posjed stekne vukovski župan za kojega je ta zemlja bila u ono vrijeme vrlo daleka, mora da je Krasno u ono doba bilo mnogo cijenjeno i po svojoj vrijednosti nadaleko poznato.

Dalje posjedovno razvijanje te zemlje u poznatim spomenicima nije spominjano, ali se može pretpostaviti da je u nizu tolikih godina mijenjalo i kasnije posjednike, ali da se samo stanovništvo razvijalo povoljno sve do turskoga dolaska. Već su 1523. počeli Turci i njihovi martolozi napadati područja i Like i Bužana i sve krajeve Podgorja koji su im bili na dohvatu. Od te godine stali su seliti i Krasanci, i to onim putem na Volarice i Sv. Juraj, otuda na Senj, a odande od Rijeke na Istru ili Gorski Kotar.

Krasno je od toga vremena opustjelo sasvim, a koliko se vidi nisu se ni Turci usudili da na to dobro ratarsko, a osobito pogodno stočarsko zemljište dovode svoje martoloze bojeći se senjske vojske. Turci su onda već bili i napustili Liku, ali se Krasno nije još bilo naseljavalo. Stanovništva su bili stekli već i susjedno Kuterevo sa istočne i Kosinjsko polje sa jugoistočne strane te su tu zabilježena bila nastanjena sela već oko 1700., ali je Krasno ostajalo nenaseljeno i nepominjano. Vidi se jasno da je trebalo prvo da se stanovništvom napuni zaleđe tome polju pa da pretičak tih porodica postepeno prijede na to pusto zemljište. To su, dakako, morali biti stari stočarski rodovi, naviknuti kroz mnoge naraštaje na neprekidno traženje bolje paše i osiguranih prilika za dobar život. U početku 18. st. našli su se takvi ljudi upravo u blizini toga zemljišta,

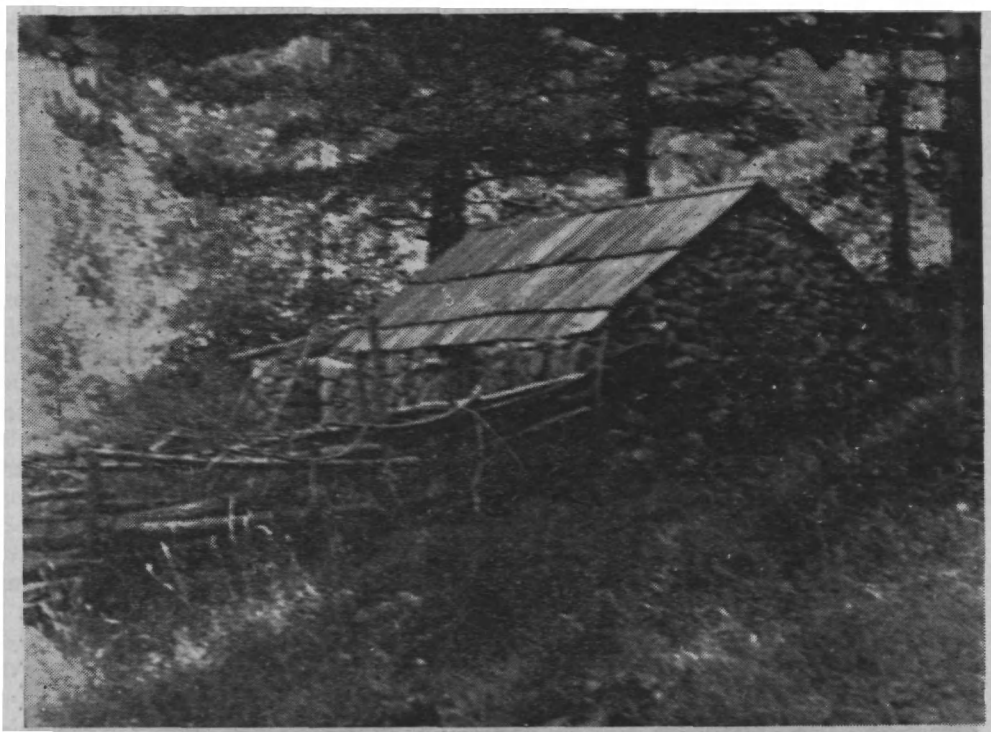
Sl. 64. — Podgorsko planinsko naselje (stanovi) na primorskim padinama sjevernog Velebita (oko god. 1930)

na području Starigrada, Lukova i Volarica gdje su se od 1680. od prilike bili okupili stočari iz južnih dijelova Podgorja, od Posedarja, Ražanca i Zemunika i nekih rodova od Liča koji su u svojem traženju bolje ispaše i bolje ratarske zemlje bili sišli na te za njih južne krajeve.

Koliko se vidi tom su se prilikom na to pusto polje naselili: Anići, Ažići, Babići, Dujmešići, Glavaši, Ivetići, Lemići, Miškulini, Modrići, Panjanovići, Rogići, Samaržije, Skorupi, Tomaići i Vukelići. Od tih rodova dosad su se rastraćili Dujmešići, Ivetići, Lemići i Panjanovići, ali su im prezimena ostala u mjesnom nazivlju. Devčići su razvili oko 90 kuća, Samaržije oko 85, Anići blizu 70, a Vukelići oko 50. Od ostalih nešto više kuća imaju Miškulini i Glavaši.

SVETI KRIŽ

Sveti Križ bio je samostan benediktinaca u Senju, i to u Senjskoj drazi. Sagrađen je, po svoj prilici, oko 1170. kada je taj red bio došao u naše krajeve, jamačno u isto vrijeme kada i u susjedno mjesto koje je onda nazvano Sveti Juraj. Po posveti Sv. Križu lako će se utvrditi gdje se taj samostan upravo nalazio. Po njoj već je u starije vrijeme potocić koji teče kroz tu dragu bio nazvan Kriški, a taj je pridjev bio stekao i put što prolazi tom dragom.

Sl. 65. — Tipična planinska kuća na rubu borove šume sjevernog Velebita ispred »Paleža« (stanje 1965) — Foto: A. Glavičić

Gdje je bio sazidan sam taj stari manastir pokazat će mjesni naziv »Kaluderi«. To ime označuje položaj južno od Vratnika u blizini izvora potočića Kriškoga. Kasnije će kraj te vode biti sagrađena nova crkva iste posvete koja će postati župna za taj dio Senja.

Ti benediktinci zapisani su u poznatim spomenicima 1338. prilikom one borbe za stolicu senjskoga biskupa. I ti benediktinci Sv. Križa bili su pristali kao i cijelo svećenstvo senjsko da im biskup bude opat Bernard iz benediktinskoga samostana Sv. Jurja, a ne onaj kojega je za to mjesto bio odredio papa. Poznato je da su u tom sporu morali popustiti Senjani.³⁹

Prema senjskom zakonu iz 1388. senjski su plemići imali pravo patronata u crkvi toga benediktinskoga samostana te su oni birali opata. Prema tom zakonu oni su tu birali i župnika, a to dokazuje da je postojala tu i župa.⁴⁰

Danas gotovo i nema ostataka od toga samostana, a župna nova crkva podignuta je za taj kraj uza spomenuti potok dalje zapadnije.

TRZAN, TRZANI

Ta dva mjesna imena, koja čine zapravo jedan naziv, nisu zapisani u tim našim oblicima nego u talijanskom ili latinskom. Prvi put se to dogodilo 1356. kad su u Senju nabrajani pri darivanju jedne kuće prisutni svjedoci. Među njima nalazio se tada i Mirotica, nekadašnji podžupan »in Trisano«.⁴¹ Taj isti svjedok zabilježen je i 1365. kao »olim vicecomes Tersani, nekadašnji podžupan Trzana«.⁴² U oba ova slučaja zapisan je taj mjesni naziv u jednini, i to drugi put u mnogo jasnijem obliku koji dovodi, bez ikakve sumnje, na naše Trzan. To je u nas inače čest toponim, raširen i po hrvatskim i po srpskim krajevima, a naznačuje, i u jednini i u množini, naselje sa prostranim praznim prostorom na kojem se može držati trg, javan zbor, utrka ili što slično. U susjednim Bužanima postojala su u dotursko vrijeme dva mjesna naziva od te osnove: Trzanci i Trzno.⁴³ Običan je osobito oblik Trzani.

U području Senja zapisani su podžupani u samom tom mjestu, u Starigradu, jednom u Ledenicama i dvaput u spomenutom Trzanu. Onaj u Ledenicama i nije morao službovati u samom tom mjestu jer je ono pripadalo zapravo Frankopanima, a ne Senju. Taj podžupan mogao je tu svoju službu vršiti na zemljištu južno od Ledenica, koje je od starine nosilo to ime, ali je spadalo u senjsko područje, iako ne pod sam Senj. Zna se da je stara međa varoškoga senjskoga područja u sjevernom dijelu prema Ledenicama tekla od Kozice na moru suhim dijelom preko brda na sjeveroistok. Zemljište sjeverno od te granice pripadalo je već području ledeničkom kao što je i danas, ali su ga držali Senjani, dakako izvan senjskoga varoškoga dijela. Tako je bilo i na južnoj strani prema Lukovu. Od toga mjesta pa sve do Kozice prostiralo se senjsko varoško područje, a dalje na jug od Starigrada i Stinice protezalo se područje starigradsko. Otuda se vidi da su Senjani imali zapravo tri podžupana: jednoga za varoš, drugoga za onaj dio oko Starigrada, a trećega za zemljište od Kozice do Klenovice. Tačna granica senjskoga varoškoga područja zapisana je već u statutu senjskom od 1388. Tu se u članu 159. nalazi zabilježeno: »Međe grada Senja protežu se do Suhe Kozice... od Lukova (de Luca) do Ledenica«.⁴⁴

Sudeći prema svemu tome, naime prema tri podžupanska područja od kojih je jedno zauzimalo zemljište od Suhe Kozice do Ledenica, moralo se na tom tlu nalaziti i ono mjesto koje je zapisano u obliku Trzan ili možda Trzani. Tim bi se imenom onda zvalo mjesto u kojem je podžupan u svojoj službi stanovao, dok je naziv Ledenica označavao cijelo zemljište od Kozice do Klenovice.

Na tom zemljištu nalazi se iz doturskog vremena ostataka samo na jednom položaju. To je stara crkva sv. Jakova i do nje staro selo u kojem su doseljenici iz Liča u svojoj seobi 1629. mogli naći još starih ruševnih kuća i donekle sačuvanu staru crkvu. Tu se nalazio i dobro zidani toranj koji su novi naseljenici nazvali turskom riječju čardak. I spomenuta crkva, i izidano mjesto oko nje i položaj na tlu između Suhe Kozice i Ledenica pokazuju da je tu moralo postojati u dotursko vrijeme mjesto u kojem je službovao senjski podžupan. Postojanje tvrdo zidanog obrambenoga tornja na tome mjestu dokazuje to potpuno, jer je to zdanje trebalo da služi za obranu, a tu se nalazio i stan podžupanov i smještaj za vojnike.

Središte Trzana nije bilo izgrađeno pored mora, jer je tu obala visoka i nepogodna za nastanjivanje. Samo kilometar dalje istočno otuda nalazi se široka ravan vrlo podesna za naseljavanje. Tu je nastao i tu se razvio Trzan kojemu je ime i nastalo po toj ravnini. Zapadno odatle obala je dobro razvijena i tu se nalodi dobra luka koja se spominje 1639.⁴⁵ Za staro stanovništvo ona je imala, svakako, veliku vrijednost jer su se iz nje izvozili proizvodi stočarstva.

Trzan je raseljen najkasnije 1526. kada je napušteno i cijelo Podgorje i sve ono zemljište između Senja i Ledenica. Nastanjena su ostala samo oba ta mjesta sa jakim tvrdim gradovima, a sve ostalo sasvim je opustjelo.

Stotinjak godina kasnije opustjeli Trzan naselili su Bunjevci iz Liča koji su ga prema svojim stočarskim mogućnostima razvili. Kako mu nisu znali staro ime oni su mu nadjeli svoje plemensko pod kojim su doselili iz Pozrnja, te se to selo zove Krmopote.

LEDENICE

Stari oblik toga mjesnoga nazivlja glasio je, zapravo, Ledinica, a to ime ima i jasno značenje jer je tlo na jednom, i to glavnom dijelu te zemlje, ravno i ima značaj ledine. To staro ime zabilježeno je glagoljskim pismom u opisu razvoda međa između Ledinčana i njihovih susjeda Novogradaca.⁴⁶ To je bilo 1309., a 1445. opet je taj oblik ponovljen u hrvatski pisanoj ispravi u kojoj se govori o Ledinicama. U latinski pisanoj listini od 1453. već se nalazi oblik Ledenica, i taj se onda, koliko se vidi iz isprava, i dalje upotrebljava. Kasnije nastala je u toj riječi i dalja promjena. To se ime počelo govoriti i u množini, i taj je oblik s vremenom i nadvladao.

Tim se mjesnim imenom od starine označuje zemljište istočno od Novoga, sjeverno od Povila i Klenovice i zapadno od Bila. Tu je u zapadnom dijelu tlo od česti nisko čineći ledinaste ravni, a onda se na sve druge strane uzdiže čineći brdsko zemljište da onda postepeno prijeđe u zelenu goru. Ono ravno tlo

i dijelovi brda podesni su od starine za ratarsku obradu manje vrijednosti, a više brdske česti i gora služile su oduvijek za stočarsku privredu.

Ledenice su isprva pripadale staroj župi Vinodolu koju su od dvora u početku 12. st. bili stekli Frankopani. U njihovu posjedovanju ostale su one i dalje do turskoga ratovanja, ali je tu nešto zemlje imala i senjska općina. Izumiranjem pojedinih porodica Frankopana prelazili su njihovi posjedi u kraljeve ruke, a u slučaju Ledenica stekla je tu zemlju onda Krajina i preko nje senjska kapetanija. To se dogodilo u vrijeme turskoga nadiranja u te krajeve, te su Ledenice bile čvrsto branjene i osigurane.

Frankopani su u Ledenicama sagradili na jednom od visova tvrđi grad koji se u njihovim ispravama češće spominje. Međutim 1359. u jednom ugovoru o prodaji neke kuće u Senju, u kojem su po tadašnjem običaju bili potpisani svi ondašnji visoki časnici, nalazi se i Frižon, podžupan ledenički pored podžupana starigradskoga kao svjedok toga čina. U Senju su u to vrijeme podžupani bili činovnici koji su upravljali kakvim utvrđenjem. U tom mjestu to je bio stari župski grad, nazivan kasnije kastel u kojem je Rabata stradao, u Starigradu je to bilo tamošnje utvrđenje, a prema tome morali su Senjani imati i u Ledenicama nekakvu utvrdu kojom je upravljao spomenuti Frižon kao podžupan.⁴⁷ Nije vjerojatno da je to bila posebna tvrđava nego su Senjani u vrijeme razmirica između pojedinih porodica Frankopana imali prilike da privremeno postave svoju posadu u tvrđi ledenički grad.

Kad se Krajina počela brinuti o tom utvrđenju ona je isprva postavljala po deset ljudi u posadu, a onda ju je postepeno pojačavala sve do broja dva-

Sl. 66. — Pogled na Ledenice, planinsko naselje sa crkvom sv. M. B. Karmelske

deset. Već sam položaj i toga naselja i tvrđave bio je takav da ih je bilo teško osvojiti, a lako braniti. Pristup od mora bio je moguć samo kroz vrlo uzak tjesnac koji je moglo obraniti samo nekoliko puškaša pogotovo sa dva tri topa. S istočne strane pristup je bio još mnogo teži jer je vodio kroz sama brda besputna i gotovo neprohodna. Kako su Ledenice bile teško osvojive događalo se ne jedanput da u gradu nije bilo posade i da samo mjesto nije bilo straženo. A ipak su turski martolozi na konjima znali naći priliku da se, idući kroz šume i zabitna mjesta, prikradu i Senju, a kamoli ne Ledenicama. Tako ima iz 1577. vijest da se već u poznu jesen bila privukla povećća martološka četa koja je mjesto opkolila, jednu kuću zapalila i do 20 čeljadi odvela u roblje.⁴⁸ Poslije toga bila je uvedena stalna straža, a bio je u grad postavljen i porkulab.⁴⁹ Tada je tu uređena i stalna krajiška četa, iz koje je 1596. na osvajanje Klisa bilo otišlo dvadesetak ljudi. U porazu te krajiške vojske bilo ih je iz Ledenica poginulo desetak.⁵⁰

Krajina je u to vrijeme bila došla do saznanja da je položaj Ledenica važan i zbog Turaka, a osobito radi Mlečana. Ona je stoga nastojala da u taj tvrđi grad dovede vojnički iskusne časnike koji će taj položaj umjeti znalački braniti. I zaista u 1600. nalaze se u Ledenicama i kao porkulab u gradu Martin Posedarski i kao vojvoda Marko Margetić oba vrsna časnika koji su prije toga služili kod Mlečana. Upravo zbog te službe njihove naumili su Mlečani da im se osvete, oplijenili su selo, zapalili nekoliko kuća, nekoliko ljudi izranili, ali su grad obranili Posedarski i Margetić i brat mu Jurica kojega su nazivali zbog njegove hrabrosti hajdukom iz Klokoča. U to su se vrijeme ledenički vojnici upravo nahodili u šumi da skupe drva, te su Arnauti lako mogli haraćiti po selu.⁵¹

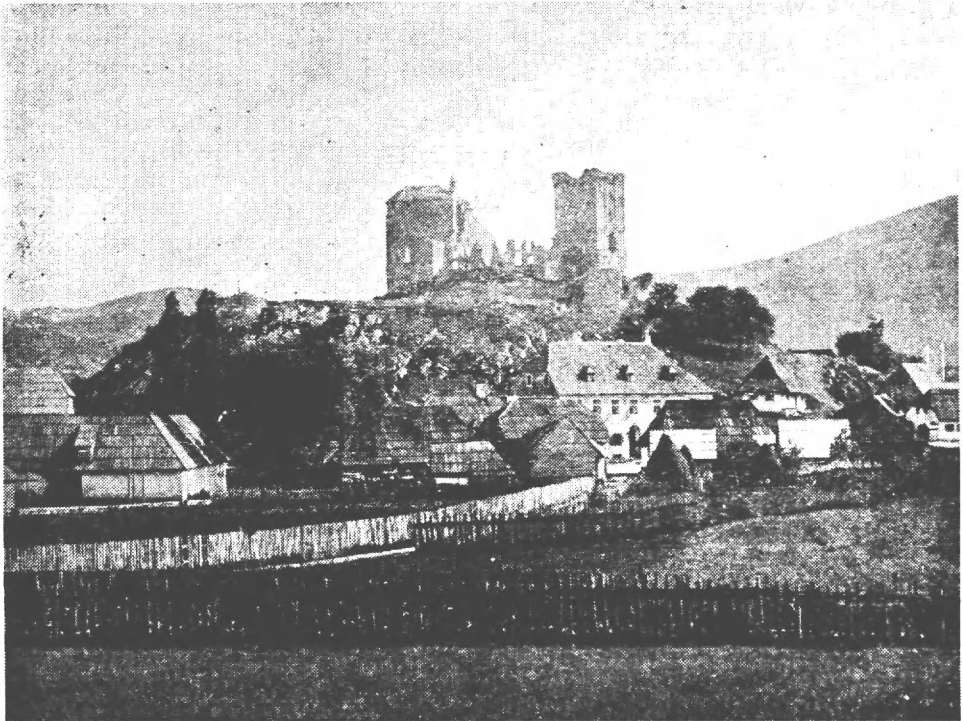
Postoji iz 1635. pravedni list o međama između Ledeničana i Novograda o međi kod Pletenoga. Tom prilikom zabilježeni su od Ledeničana: Spi-lešići, Ivići, Hrhari, Butkovići, Čulinovići, Vulkanovići, Smolčići, Draginići i Jelačići,⁵² Od njih su ovi posljednji selili u Liku i pod imenom Jelače. S kraja 17. st. nalazili su se na tom prostranom ledeničkom području i Bani, Bubaši, Bunete, Busije, Dešići, Frkovići, Glavičići (od Bribira i Grižama gdje su zapisani u 16. st.), Kalanji, Komadine, Kosovići, Mataije, Matijevići, Pađeni, Pomperi, Stilinovići, Svetići, Umiljenovići, Uremovići, Zdunići. Velik dio tih rodova selio je poslije turskoga raspa u Liku, skupno najviše u Novi kamo ih je u prvoj seobi došlo 34 porodice. Između tih rodova najviše su raselica dosada dali Smolčići.

Na moru imale su Ledenice luku Povile i Malu dragu, zatim mlin na Žrnovici i južno otuda Klenovicu sa dobrom lukom. U svoje vrijeme sve je to pripadalo Frankopanima, ali kako su oni izumirali tako je te luke i zemlje oko njih Krajina zaposjedavala i pripajala ledeničkom području. Onaj mlin na Žrnovici dvor je po izumrcu onoga roda Frankopana kojemu je ta zemlja bila pripadala, darovao 1583. vojvodi senjskom Đuri Daničiću za velike vojne zasluge.⁵³

U Klenovici pored spomenute Žrnovnice danas su nastanjeni Cvitkovići (18 kuća, po svoj prilici od onih iz Senja), Frkovići, Ježići, Kalanji (12 k., starosjedioci), Komadine (3, starosjedioci), Miletići (7, od onih u Liču) i Tomljanovići (od onih u Liču).

KRMPOTE (Sv. Jakob), KRIVIPUT, MRZLI DOL

Druga seoba Bunjevaca u Lič izvršena je 1627. i ona je u jakoj mjeri osnažila stanovništvo na tom zemljištu. Nekoliko godina poslije toga počeo je među tim ljudima, jamačno zbog napućenosti područja i slabih stočarskih prilika, pokret da rašire svoja pasišta i osiguraju i ljetnu, a pogotovu zimsku obilnu ispašu. Nigdje im se nije nadala takva prigoda nego samo na susjednom krajiškom zemljištu južno od Liča na starim krčevinama u blizini mora i toplijih strujanja. U taj kraj oni su se iz Liča mogli spustiti ili starim drumom na primorje ili stočarskim putovima preko ljetnih pasišta na Ledenice. U tom kretanju prve su im želje i označeni cilj bili da se okupe u brdima oko Ledenica i da se uvuku odande u senjsko područje. Senjske vlasti nisu bile protiv toga nastanjivanja, ali su im unaprijed odredile, čuvajući interese Senjana, Ledeničana i Klenovičana, na kojim zemljama oni smiju pasti svoju stoku. Središte toga svoga naselja ti su novi stočarski naseljenici bili osnovali oko stare dobro očuvane crkve sv. Jakoba, a to im je bila dopustila i senjska kapetanija. Na tom položaju, na kojem se još u to vrijeme oko 1630. bilo našlo starih zidanih kuća oko crkve, postojalo je po svoj prilici, staro dotursko naselje Trzani sa više trgovačkim i obrtničkim značajem nego vojničkim. Tim Bunjevcima bilo je odmah u naseljenju strogo zabranjeno da ne diraju u senjska i ledenička polja. Pazeći, dakako, više na napredak svoga blaga nego na tuđe interese, ti su pastiri ulazili u njima zabranjeno područje, tamo su sjekli goru, trli paše

Sl. 67. — Ruševine grada Sokolca s novim Brinjem (oko god. 1900)

štetili ledenička žita, a počeli su, što više, i senjske sjenokoše orati. To se događalo od 1629—1633., a onda su se na to potužili te posljednje godine i Senjani i Ledeničani velikom senjskom kapetanu koji je onda tima novim naseljenicima oštro zabranio da sa svojom stokom ne ulaze u tuđa područja nego da se drže onih granica koje su im komesari i senjska kapetanija odredili. To određeno područje bilo je u to vrijeme samo zemljište oko stare crkve sv. Jakova, upravo ono od Suhe Kozice i stare senjske varoške međe na sjever. U svom zapadnom dijelu uz more i u blizini Sv. Jakova ono je bilo obradivo i unosno, ali je prema istoku bilo brdovito i gorovito i pokriveno gustom starom šumom. Za stočarsko novo stanovništvo ono je, možda, bilo i dovoljno, ali ga nije moglo obogatiti.

Iz Liča su na to zemljište oko stare crkve sv. Jakova preselili neki članovi Balenovića, Butoraca, Krmipotića, Pećanića i Stojevića, a od one skupine doseljenih 1627. isto tako neki članovi Blaževića, Deranja, Filipovića, Jovanovića, Krpana, Pavelića, Pavličevića, Perišića, Prpića, Šojata, Tomićića, Tomića, Tomljenovića i Vukelića. Ti rodovi nastanili su se u nekoliko skupova. Glavni je od njih bio onaj na području staroga Trzana oko crkve sv. Jakova. Na to naselje bilo je preneseno staro ime Krmipote, a mogli su ga donijeti i oni rodovi koji su ga nosili u Pozrmanju. Oni ga nisu uspjeli naturiti Liču, ali su tu na tlu staroga Trzana to načinili s uspjehom. To ime zapisano je već 1639., a to dokazuje da su ga već prvi naseljenici donijeli i utvrdili. Ti su ljudi tada nastanili staro područje Trzana oko crkve sv. Jakova, Smokvicu, zemljište oko Drinjaka i planinu Dulibu. Tu su te njihove zemlje graničile sa posjedima senjskih plemića, crkava, Uskoka i venturina. Sa svima tima oni su često dolazili u sukob i sporove jer su domaći posjednici imali bolje zemlje u koje su doseljenici često upadali. To je onda nagnalo Krajinu da je tim krmipotskim Bunjevcima raširivala posjede novim zemljama kojih je još mnogo bilo južno od Kozice oko Sibinja, Alana, Sušnja, Krivoga Puta, Mrzloga Dola, Veljuna i Vrnča vrha. To je išlo postepenim putem, a već je šezdesetih godina 17. st. uglavnom bilo završeno. Tim Bunjevcima bile su razdane zemlje do Vrnča vrha, Veljuna i Drage. Svuda tuda njihovi su se posjedi miješali sa zemljama senjskih plemića, građana, vojnika i venturina, ali su tima stočarima bili dani u većem broju pašni prostori. U svakom slučaju oni su za to vrijeme bili stekli mnogo stočarskoga tla na kojem su se mogli vrlo povoljno razvijati.

U Krivom Putu naselili su se u većem broju osobito Prpići i Tomljanovići. Oni su tu do danas razvili velike brojeve kuća i dali su mnogo raselica. Jači su u tom selu i Šojati, a održali su se i Špalji. Prpići su dobro razvijeni i u Mrzлом Dolu, a tu su jaki i Pavelići. Po broju kuća ističu se tu i Tomljanovići i Blaževići. Od roda Prpića bio je Marko već 1680. knez krmipotski.⁵⁴

III NASELJAVANJE BUNJEVACA U SENJSKOJ PLANINI I PODGORJU

(oko Liča, Krmipota, Krivoga Puta, Vratnika, Krasna, Jurjeva, Lukova, Starigrada, Klade, Jablanca, Prizne i Karlobaga)

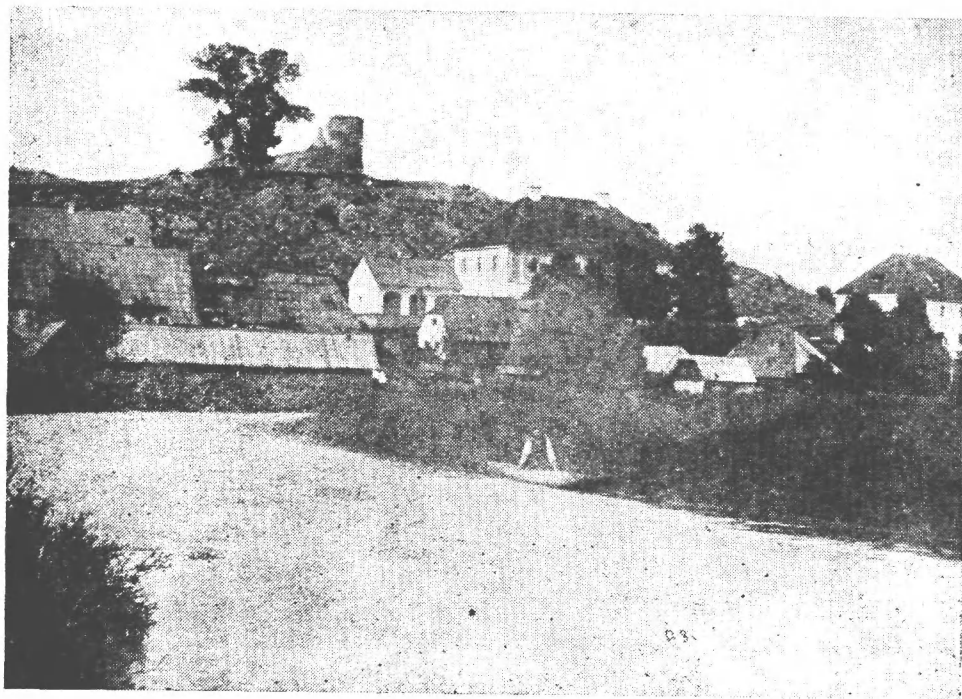
Do turskih velikih provala na zemljište između Zrmanje i gornje Kupe bio je Lič dobro nastanjeno mjesto pored povelikoga plodnoga polja u blizini Fužina i Delnica s jedne i Hreljina s druge strane. Pripadao je staroj Vinodolskoj župi u kojoj se nalazio u graničnom sjeveroistočnom dijelu. Spomenuto polje

moglo je dobro i valjano ishraniti oko dvjesto kuća i razmjernan broj stoke. Uza susjedna mjesta Fužine i Delnice i Lič je u vremenu prije turskih napada bilo napredno naselje za koje su turski četnici i martolozi bili, svakako, rano čuli. Stoga je Lič sa svojim plodnim poljem došao u veliku opasnost već 1522., kad su se na tom zemljištu bili pojavili turski odredi koji su u to vrijeme bili prešli i Kupu, te su poharali i porobili susjedni dio Slovenije. U razmaku od nekoliko godina rasulo se tada staro stanovništvo i u Liču, u Fužinama, u Delnicama, Skradu i u okolnim selima, a nekada cvjetna mjesta i naselja ostala su pusta.

Nastaje i tu pitanje kamo je taj svijet mogao odseliti? Ceste su ga vodile s jedne strane na Ogulin i Modruš, a s druge na Rijeku i Istru. Ovo drugo zemljište bilo je, svakako, sigurnije, ali su se starosjedioci sačuvali u razmjerno jakom broju i na onom prvom. Bit će stoga najvjerojatniji odgovor da su seobe toga naroda bile vršene i na jednu i na drugu stranu, možda na ovu drugu u većem broju.

Senjska kapetanija znala je dobro za ta pusta zemljišta i vodila je oprezan račun o njima. Kod nje je u velikoj cijeni bilo osobito Ličko polje, jer je Senju bilo najbliže, a od Novoga preko Lednica vodio je onamo od starine dobar put. Stoga je Krajina čuvala tu zemlju za veću skupinu naseljenika koji bi ga mogli u cijelom opsegu zaokupiti.

Već od polovine tridesetih godina 16. st. Krajina je dobivala sa turskoga područja od pojedinih kršćanskih skupina molbe da im dopusti prijeći na krajiško tlo i da im odredi mjesto za naseljenje. Molbe su dolazile iz Pounja,

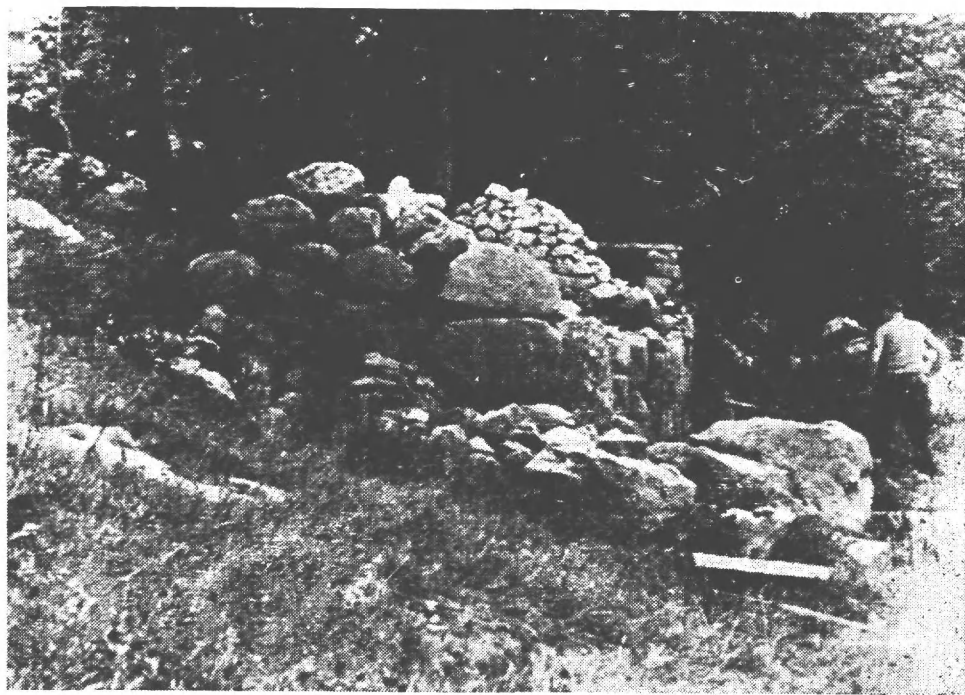

Sl. 68. — Ruševine staroga grada, novi Otočac i rijeka Gacka (oko god. 1900)

iz Pozrmanja, iz Pokrčja, od Klisa, i krajiško je vodstvo to dopuštalo, pruživši prije toga od koga dolaze, i tko ih preporučuje. Preko svojih uhoda, a pogotovu preko senjskih Uskoka, njihovih rođaka, prijatelja i sumišljenika, i sama Krajina, a osobito senjska kapetanija, poznala je dobro prilike na susjednoj turskoj strani, kao što su ih Turci znali na krajiškoj. Sama ta kapetanija bila je preko svojih ljudi upućena i u najtanje prilike na susjednom tlu, te je i s nemuslimanskim svijetom stajala u vrlo tijesnoj vezi. Ona je taj narod štitila, pomagala mu i u potrebi izlazila u pomoć preseljavanjem na svoje tlo.

Turci su na svojem zemljištu bili uredili krajinu sličnoga tipa kao i na ovoj strani. Ipak su oni na svojem zemljištu, barem isprva, imali veliku prednost u tome što su u svoju vojsku bili uvrstili sve one koji su imali svoju vlastitu zemlju. Da narod predobiju za služenje u vojsci oni su je izdijelili pogotovu onima koji je kao kmetovi ili stočari nisu prije imali, ili su je imali malo. Na taj način oni su za sebe bili predobili taj svijet koji je bio došao do svoje zemlje ili do veće količine jutara. Tako su njima prišli i ratari i vlasli, a gdje ih je bilo, i Vlasi, upravo svi oni koji svoje zemlje ili nisu imali, ili su je imali u neznatnom broju.

Turci su bili uredili kotare od kojih je svaki imao po jedan glavni tvrđi grad i po nekoliko manjih. Onima glavnima bila je podređena vojska svih vrsta, onima manjima pripadale su manje čete, osobito pojedinih turskih velikaša. Prema senjskoj kapetaniji nalazio se Lički sandžak sa zemljištem između Une i Velebita i sa Pozrmanjem, Pokrčjem i područjem stare Župe

Sl. 69. — Karakteristika srednjeg i visokog Velebita (od 600 do 1300 m. n. v.) — Veliki broj sezonskih naselja nastalih uz manja plodna kraška polja — Ruševine kuće u Legačkoj dolini (1965) — Foto: A. Glavičić

Luke. Njemu su pripadali i svi sjeverniji krajevi bliže mora koje su Turci osvojili u toku 16. st.

Sa toga turskoga područja bilo je manjih seoba u većem dijelu 16. st. koje su na krajiško tlo dolazile i bez prethodnoga dopuštenja mjesnih vlasti. One su nastanjivane ili u samom Senju ili dalje sjevernije bliže Kupi. Osamdesetih godina toga 16. stoljeća prebacila se sa toga turskoga područja iz kraja bliže Klisu veća jedna skupina od osamdesetak porodica koja se kretala s pomoću senjskih Uskoka. Ona je iz Senja upućena cestom na Novi, a odonud je dovedena na područje Hreljina i tamo je nastanjena s mnogo brojnom svojom stokom. Koliko je tih seoba bilo, danas se, dakako, ne zna, ali ih je, svakako, bilo više nego što ih je zabilježeno. Sve su one vršene onom starom cestom što je vodila iz južnoga dijela Ličkog sandžaka na Gornji Starigrad pa odande na Bag, Jablanac i Senj. U tome mjestu one su raspoređivane u druge strane.

Ta cesta u to je vrijeme od 1523—1640., prolazila kroz nenastanjeni pusti kraj šumski nešto podalje od mora, nije mnogo godina opravljana ni dotjerivana, ali se nalazila na kamenom tlu i mogla je u svako vrijeme poslužiti. Imala je dva neprijatelja: Mlečane i Turke, koji su je od vremena do vremena nastojali dobiti pod svoju pasku, jer su po njoj uglavnom kretale senjske čete. Ipak je ona svojom šumskom okolinom bila gotovo uvijek nesavladiva i sigurna.

Već je 1603. Krajina imala namjeru da naseli Ličko polje, ali taj put odvedeni su ti naseljenici iz Turske na jedan od susjednih dobrih smještaja. Dvije godine kasnije, u proljeće 1605. stiglo je u Senj nekoliko poruka od naroda što je u to vrijeme živio na turskom tlu oko Zemunika. Oni su se prijavili tadašnjem senjskom kapetanu Danijelu Frankolu i izvjestili ga da su došli sa područja Ličkog sandžaka sa onoga zemljišta gdje se nalazi turska tvrđava Zemunik. Dosad su oni bili turski vojnici i svojom su snagom držali taj tvrđi grad i najviše s njihovom pomoću očuvana je turska granica na tom položaju. Kako su kršćani, oni sada žele da sa svojim porodicama izbjegnu sa toga tla, te mole kapetana da ih odande izvede i dovede na zemljište senjske kapetanije gdje žele dalje da služe. On je na to odmah pristao i krenuo je sa 400 ljudi svoje posade po moru na taj tvrđi grad. Prema njemu su se iskrcali, tajom su prešli razmak između mora i utvrđenja i našli su se pred njim. Senjani nisu ni morali na grad oružjem navaljivati, jer su ga urotnici bili u miru predali kako su bili posada u njemu. Kapetan Frankol to naročito ističe, navodeći da pri uzimanju te utvrde nisu imali nikakva gubitka. Senjani su na to grad iz osnova razorili, da će ga Turci jedva moći nanovo sagraditi, zatim su srušili sva okolna sela i mnoge su prolaze zatvorili. Za polazak s njima u Senj javilo se oko 700 ljudi, među kojima je bilo 200 izabranih i svakom oružju vještih vojnika. Ti su preseljenici povelili sa sobom i oko 20.000 stoke sitne i krupne te su stoga na Senj morali putovati spomenutom cestom od Gornjega Starigrada na Bag i Jablanac. U Senju su im ubrzo dodijelili za naseljenje Ličko polje gdje su zabilježeni već u početku lipnja. To zemljište u to je vrijeme bilo pripadalo kao posjed grofovima Nikoli i Đuri Zrinskima kojima su naseljenici od Zemunika bili prisiljeni zadati zakletvu da će im biti uvijek vjerni i da će samo njih priznavati svojim gospodarima. Zakletva je izvršena u crkvi sv. Jurja u Hreljinu i zapisana je u hrvatskom jeziku i sačuvana do danas.⁵⁵ Ti naseljenici došli su u Lič samo sa svojom stokom, ali im je bio potreban i drugi žitak, a to su im pribavili braća Zrinski i senjska kapetanija. Oni su im pomogli i u građenju kuća i u nabavljanju drugih potrepština. O svemu tom napravljeni su potrebni popisi i obračuni koji su se do

danas sačuvali. Tu postoji i popis cijeloga toga stanovništva po kućama, porodicama i po skupinama. On je načinjen i za 1605. i 1606., a u svima njima popisani su ovi ljudi: Damjan Petrović, knez, Tadija, sinovac njegov, Tomica Skorupović, Ivan Skorupović, Milašim Skorupović, Martin Malovridnjak, Božić Budisalić, Vuk Marković, Ivan Kriljevica, Radoje Pečanić, Vuk Lersić, Nikola Mihovilić, Vid Šimunović, Ivan Dragovanić, Jakob Vukoslavić, Vid Balenović, Toma Marković, Juraj Balenović, Ivan Kovač, Marko Šimunović, Jerolim Mikulić, Tadija Mihovilić, Pavao Mihovilić, Vugin Burulović, Mihovil Burulović, Matija Oporoković, Ivan Oporoković, Miloš Hromac, Miloš Butorčić, ... Butorčić, Ivan Šimunović, Jakob Balenović, Marko Balenović, Ivan Miletić, Mikula Miletić, Martin Mikulić, Vid Mikulić, Martin Butorac, Mikula Vukoslavić, Martin Mikulić, Pavao Mihovilić, Miloš Matijević, Ivan Krnjac (ili Krnjević). Od tih ljudi knez Damjan Petrović i njegov sinovac Tadija imaju i prezime Krmpotić i Krmpoćanin, a cijela ta skupina nosi ime Krmpoćani, Krmpote i Krmpoti. Za pojedince obično je prezime Krmpotić.

To je bila prva i najveća skupina tih doseljenika, koja je nosila to zajedničko ime. Drugoj je to zajedničko obilježje bilo Vojnici, a njoj su pripadali: Petar, sinovac Milinkov, kasnije nazivan i Milinković, Vuk Galešić, Miho Petković, Vugdrag Vojnić, Antun Gudelić, Marko Božić, Toma Vojnić, Milinko Vojnić, Mikula Vojnić, Šimun Vojnić, Pavao Pavličić, Mikula Jurjević i Šimun Stojavić.

Treća je skupina zabilježena pod imenom »Gvozdrenovi ljudi«. U njoj su se nalazile ove porodice: Gvozdin Sladović, Juraj Karanović, Martin Volovac, Andrija Ilinić, Matija Lovrić, Živko Mikulić, Radan Mikulić, Novak Krnjčević, Juro Karanović, Petar Krnjčević, Mikula Vilenica, Milinko Mikulić, Tadija Balenović, Pavao Mikulić, Mihalj Brošković, Pavao Veljanić, Mihovil Burulić, Luka Mihovilović i Ilija Martinović.

U svemu su te tri skupine imale u vrijeme naseljenja 84 porodice, i to prva 49, druga 15, a treća 20. Ona prva bila je i najprije nastanjena, a ove druge dvije nešto malo vremena poslije nje.

Nastaje pitanje odakle su one upravo dovedene i odakle potječu njihova skupna imena? Već u samom (tom) imenu prve od tih skupina naći će se jasan odgovor. Ono glasi u množini Krmpoćani, Krmpote i Krmpoti, što upućuje na to da se u blizini Zemunika nalazilo selo kojemu se u osnovi nalaze ta imena. I zaista, u tom je kraju i prije turskog gospostva postojalo mjesto zabilježeno u obliku Carampoti, Carampoti. Oko 1570. zapisan je otuda jedan od hodočasnika u Italiji, čovjek više kulture i većega blagostanja. To se naselje pročulo osobito oko 1648. za kandijskoga rata kada se narod u njemu podigao na Turke, ali u toj borbi nije uspio. Tada su mnogi od tih boraca uspjeli da pobjegnu u Šibenik i u Zadar, a drugima su Turci oprostili krv. Nanovo je na tom tlu dignut ustanak 1687. kada su otuda gonjeni Turci. Tom prilikom napokon je to veliko selo i raseljeno. Talijanski pisac Foscolo, koji je prikazao borbe na tom tlu za kandijskoga rata, spominje u tom opisu da je Bukovića dolina od Obrovca do Visovca, a Krmpote da su u njoj najznačajnije mjesto. Tako i Coronelli napominje da su Krmpote kraj između Karina i Zelengrada.⁵⁶ U 17. st. to je mjesto raseljavano u većoj mjeri, koliko se zna, tri puta, i to 1605. u Lič i u Bačku i Podunavlje, oko 1648. na mletačko područje u okolinu, gdje su od Turaka mnogo stradali, i najposlije oko 1683—1688. kada su u preostalom broju bili prešli u Baško podgorje i u Liku. Na tom starom području nastalo je tada novo selo na koje se bilo proširilo ime jednoga od starih sitnih sela u obliku Medviđa. Tu se u onom dijelu, što se zove Staro selo, u blizini

Gendinih kuća nalazi izgrađeni stari bunar pod imenom Krmpot. Oko toga studenca po dolovima i po ravnijem tlu ležalo je i nekadašnje selo toga imena.

Druga skupina doseljenika nosila je ime Vojnici, ali pod tim prezimenom zabilježeno ih je samo sedam porodica, a osam ih se prezivalo drugačije. U to tursko vrijeme na tom je tlu postojao skup sela koji su sačinjavali Gorica, Raštani, Prkos i tvrđi grad Tinj. Taj kraj osvojio je kliški sandžak Ferhad paša Sokolović 1573., a sultan mu je onda iz zahvalnosti to ravno plodno zemljište darovao u leno. Ono se nalazilo južno od Zemunika gdje se tvrđi Tinj uzdiže na visokom humu iznad ravni. U turskoj vojsci toga vremena bila je posebna vojna ustanova koja se zvala vojnikluk. Njoj su pripadali vojnici koji su se nalazili na samoj turskoj granici te su kao krajišnici morali biti uvijek pripravnici da je brane. Oni su kao zemljoradnici bili oslobođeni od daća, a imali su pravo na ratni plijen. Vođa im se zvao našom riječju vojim, a oni, vojnici, nosili su ime vojnici. Koliko se vidi, ta je turska vojna ustanova postojala jedino na ovom dijelu granice, te je vjerojatno da ju je Ferhat paša bio uredio samo na svom imanju. Kako se u toj skupini naseljenika u Liču nalaze razna prezimena, bit će da su ti ljudi bili članovi toga vojnikluka, te im je otuda i potjecala zajednička oznaka.

Kod one skupine »Gvozdrenovi ljudi« nije spomenuto skupno ime, ali su u njoj od dvadeset prezimena njih sedam jednaka onima najjačim u skupini Krmpotića, a među njima i Balenovića, jednoga od najjačih rodova u njoj.

Sl. 70. — Napuštene sezonske nastambe Podgoraca u sjevernom Velebitu — Naselje »Palež« (stanje god. 1965)

Sudeći po tom, Gvozdenova je skupina potjecala dijelom iz Krmpota, a dijelom sa susjednoga zemljišta.

Zrinski su ubrzo uredili u Ličkom polju što je tim naseljenicima bilo potrebno. Hranu u žitu dali su im njihovi posjedi u Vinodolu, Bakru i Ribniku, a sa 600 ljudi sa tih svojih dobara iskrčili su im šume za ratarsku obradu. Na krčevinama su im podignuli kuće, u sredini sela crkvu i pored nje čvrst toranj da im bude obrana od Turaka. Ali su Zrinski te naseljenike uveli i u red svojih kmetova, u društveni položaj koji nije odgovarao ni željama tih prebjega ni svrsi njihova seljenja sa turskoga područja. Taj novi društveni položaj bio je osim toga sasvim protivan njihovu dotadašnjem životu u Turskoj, jer su oni tamo bili članovi u većoj mjeri povlaštenih četnika i martoloza. U podbacivanju u kmetove ti su naseljenici u Liču prema tome osjećali veliki gubitak i u pogledu lične slobode i ratničke službe, a pogotovu obzirom na gospodarske koristi.

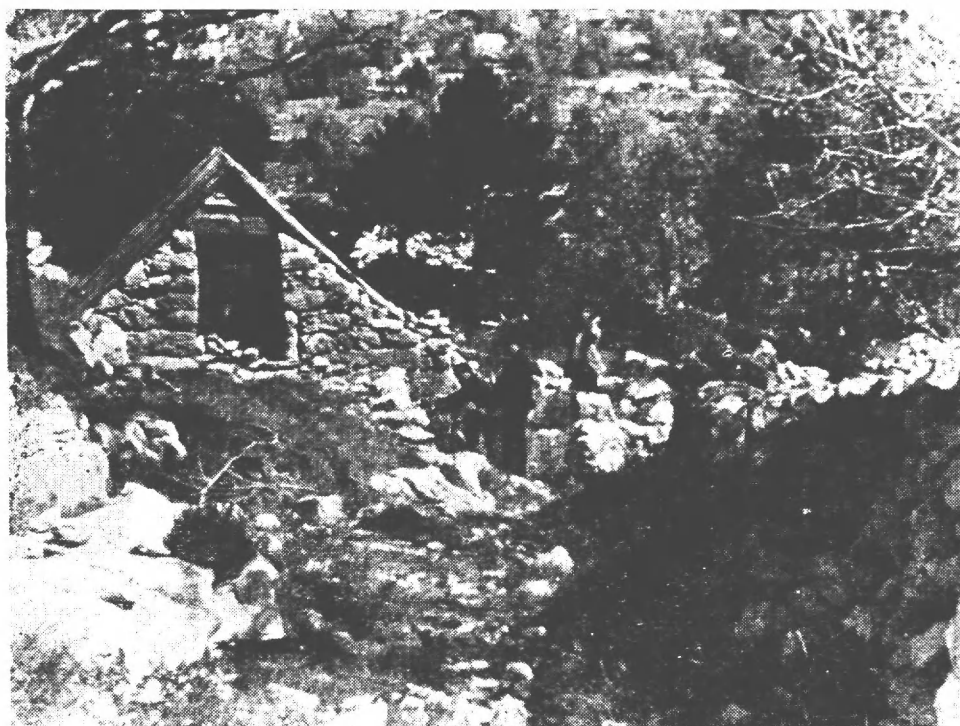
Zbog toga je među tim naseljenicima ubrzo po naseljenju nastao oštar otpor proti Nikoli Zrinskom koji ih je silom htio da podbaci u kmetove. Oni su, dakako, ubrzo našli potpore kod Primorske krajine, a najviše, naravno, kod onih u Senju koji su ih i doveli na to zemljište. Borba o njihovu društvenu položaju trajala je nekoliko godina, a onda su oni priključeni Krajini, i Senj im je odredio i posebnoga kapetana. To je bio Ivan Novaković, nazvan i Ivan Vlatković, slavan inače ratnik, proslavljen u mnogim senjskim pothvatima.

Kad su ti naseljenici bili došli u Lič, kao vojvoda bio im je određen Damjan Krmpoćanin. On je i prvi potpisao zakletvu, a pored njegova nalaze se i potpisi Tomaša Skorupovića, Tomaša Markovića, Marka Balenovića i Mile Butorčića.⁵⁷ Godinu dana kasnije na molbi upućenoj nadvojvodi Ferdinandu potpisani su Damjan Krmpoćić kao upravitelj u Liču, a do njega Ivan Krnjčević vojvoda i Gvozdan Sladović vojvoda.⁵⁸

Već u prvih nekoliko godina pustili su se Butorci sa Ličkoga polja dalje prema jugozapadu na mala kraška polja koja leže ispod gore Viševice između Liča, Lukova i Maševa. Bit će da ih je na to naveo Petar Butorac, koji je u to vrijeme bio vojvoda u Liču, te je imao i vlast i privolu Zrinskih da to učini. Na taj način Butorci su uputili seljenje sa Ličkoga polja prema primorju, smjenom kojim će Krmpote od Liča kretati kroz veći dio 17. st.⁵⁹ Spuštanje Krmpota od Liča prema moru išlo je naravnim putem postepeno. Da su se i ostali rodovi spremali na to rano po svom doseljenju, vidi se jasno iz poduzimanja krmpotskoga kapetana Ivana Vlatkovića koji je tražio da se svima naseljenicima u Liču dopusti proljetna i ljetna paša u cijelom planinskom dijelu od njihova sela pa sve do Senja. Čini se da to dopuštenje ipak nije dano u većoj mjeri, jer je Zrinski svoje područje pod Viševicom čuvao za svoje kmetove, a Novljani i Ledeničani držali su svoje planinske paše za sebe.

Međutim su ti naseljenici od Zemunika, Tinja i Bukovice bili od starine navikli na široke pašne prostore i na velike brojeve stoke, i u njih se ubrzo po doseljenju javila želja za većim mogućnostima ispaše. To su opazile i osjetile i njihove komande u Karlovcu i u Senju i one su počele već od 1609. nastojati da im se nađe bolji, izdašniji i prikladniji položaj za naseljenje. Oko im je palo na Gušića polje kod staroga grada Brloga na krajiškoj hrvatskoj strani koje je još od 1526. ležalo pusto, samo se u brloškom gradu nalazilo nekoliko krajiških vojnika. To je polje bilo nekoliko puta veće od onoga oko Liča, niže je i plodnije. Do 1613. bila je odluka o tom preseljenju gotovo sazrela, ali tada su nastale nove neprilike. U to vrijeme bila su učestala preseljavanja na krajiško područje sa susjednoga turskoga onoga srpskoga naroda koji su Turci na osvo-

jena zemljišta bili doveli iz svojih južnih krajeva od gornje Drine, od gornje Neretve, od Pive i Tare i tu ih nastanili. Od početka 16. st. taj je narod stao hvatati veze sa krajiškim vlastima, koje su ih onda preseljavale na svoju stranu. Na to su lički i bivački sandžaci odgovorili upadanjem u ta nova naselja i plijenjenjem i robljenjem. Isprva je Krajina dopuštala svojim starim i novim doseljenicima da Turcima vraćaju miho za drago, ali kad je opazila da bi to moglo dovesti do velikoga rata, zabranila je svojim krajišnicima da provaljuju na tursko tlo. Onda su Turci počeli hvatati veze sa svojim starim prebojzima, a osobito sa Krmpotama kojima su svašta obećavali. U to vrijeme bila se prebacila jedna skupina Srba sa turskoga područja na krajiško, a nju Krajina naseli na Gušića polje. Na taj način izgubile su Krmpote nadu da će dobiti bolje naselno zemljište. Tada se Turci počnu još jače vezati uz Krmpote novim obećanjima, i jedan se dio tih prebjega stane spremati na seljenje. Senjani su to, dakako, lako obaznali te navale na njihovu stoku na paši, zarobe je i otjeraju u Senj. Za to vrijeme ti porobljeni Krmpočani poruče po Mlečane i sidu u Vinodol, i odande ih mletačke naoružane lađe prevezu na svoje tlo. O tom postoji izvještaj iz Rijeke od 20. IX 1614. U njemu je javljeno da su tom prilikom prešle iz Liča na mletačko zemljište 23 porodice sa oko 200 čeljadi i 60 ljudi sposobnih za oružje. Oni su sa sobom ponijeli i svoj pokretni imutak i prevezli su preostalu stoku. U Liču je ipak ostalo još dosta Krmpota, više no što ih je prebjeglo.⁶⁰ Četiri mjeseca kasnije opet su se Krmpočani povezali sa

Sl. 71. — Jedna od sačuvanih i karakterističnih sezonskih podgorskih planinskih kuća u sjevernom Velebitu — Naselje »Palež« (stanje 1965) — Foto: A. Glavičić

Mlečanima i na njihovim lađama prebjegli su oko 31. I 1615. na mletačko tlo. Prema izvještaju iz Rijeke otišao ih je poveći broj, ali ih je ostalo ipak razmjerno mnogo.⁶¹ Po kasnijim vijestima vidi se da su se od svih tih naseljenika održali u Liču ili u potpunom svom broju ili barem u jednom svom dijelu Balenovići, Budisalići (kasnije i danas Budiselići), Butorci, Krmpotići, Markovići, Matijevići, Miletići, Pećanići i Skorupovići od Krmpota, Milinkovići, Stojevići i Vojnići od Vojnića, Karani i Sladovići iz Gvozdeneve skupine. To su bile u većini vojvodske i pročelničke porodice, možda sa posebnim povlasticama, a koje bar nisu htjele pregovorati ni sa Turcima ni sa Mlečanima.

Pitanje je kamo su Mlečani bili odveli te prebjegje? Daleko nisu mogli otići, jer su na brodovima bili vozili stoku koju se moralo hraniti i pojit. Njima su u to vrijeme pripadali zapadni i neki srednji dijelovi Istre, Krk, Rab i Pag. Da su ih bili preselili na koji od tih otoka, oni bi bili, po svoj prilici, sačuvali svoj čisti štokavski govor, ikavštinu i novi akcenat, kao što su ih održali oni naseljenici u Liču. Stoga je vjerojatno da su te prebjegje Mlečani bili preselili u Istru u neke od srednjih ili zapadnih dijelova te zemlje. Tu ima štokavskoga govora, a nosioci njegovi pored svoga hrvatskoga imena nose i oznaku »vlasi« kao što su je imali i oni u Liču.

Odlaskom velikoga dijela krmpotskoga stanovništva u Liču na mletačko zemljište nestalo je najmanje 120 vojnika službeno zapisanih u senjskoj krajiškoj kapetaniji. To je bio gubitak koji se morao svakako nadoknaditi. Trebalo je da se o tom brine i spomenuta kapetanija i uprava Primorske krajine u Karlovcu. Ona je i uspjela da uhvati vezu sa nekim stanovnicima na mletačkom tlu u okolini Zadra koje je pukovnik u Karlovcu dobro poznao stojeći s njima već neko vrijeme u svezi. U proljeće 1627. ugovori Krajina da će ih dočekati kod Gornjega Starigrada i da će ih putom preko Baga i Jablanca dovesti u Senj. Tako bude i načinjeno, i oni budu nastanjeni pored starih Krmpočana i Vojnića u Liču gdje uđu u kuće onih prebjega. Tom prilikom doselilo ih je 16 rodova sa mnogo porodica. To su bili: Blaževići, Deranje, Filipovići, Jovanovići, Krpani, Pavelići, Pavličevići, Peričići, Prpići, Radoševići, Starčevići, Šojati, Tomičići, Tomići, Tomljenovići (i Tomljanovići) i Vukelići. Za njih je krajiški pukovnik u Karlovcu napomenuo da su sa mletačkoga područja i da su mu poznati. To pokazuje da su stanovali na samoj mletačkoj granici koja je u ono vrijeme prema Hrvatskoj tekla oko Posedarja, Vinjerca i Ražanca. Tu se nahodila i tromeda, te se tu u blizini nalazila i turska međa. Odakle su upravo iselili ti prebjegi pokazat će njihov govor. Oni su u Lič bili doselili kao štokavci ikavskog narječja i nove akcentacije, a to su bili i Krmpote i Vojnići. Taj govor porijeklom je od Dinare, Svilaje, Moseča, od gornje Krke i Čikole, te su ga stočari i ratari vlasli svojom seobom sa hladnih planina u 14., 15. i 16. st. u putu prema toplim primorskim krajevima bili postepeno prenijeli u opuštošena zemljišta prema Zadru, Zemuniku, Benkovcu, Skradinu i Šibeniku. Oko 1600. već je taj govor bio potpuno zahvatio cijelu Bukovicu, a širio se i dalje uz more na zapad, te su njemu već bili pripadali u tom kraju Vinjerac i Ražanac. Ta su oba sela ležala u to vrijeme na mletačkom tlu, a u tom se kraju i danas nalaze mnoga prezimena porodica iz spomenute druge seobe u Lič. Tu u blizini nahodile su se i stare Krmpote odakle je bila izvršena ona prva seoba. Razlika je samo u tome što je to prvo seljenje izvedeno sa turskoga područja, a ovo drugo sa mletačkoga. Kako se vidi u njemu su sudjelovali stanovnici sa zemljišta oko Posedarja, Vinjerca i Ražanca.

Čim su 1627. novi naseljenici dovedeni u Lič počeli su i oni stari naseljenici raditi na tom da se njihovo naselno područje raširi, i to u pravcu prema Ledenicama i prema Senju. Tada je posebno izaslanstvo pod vodstvom senjskoga kapetana razdijelilo cijelo to zemljište između Ledeničana, Senjana i naseljenika u Liču, i to tako da su ti Ličani bili dobili prostrana područja južno od Ledenica i sjeverno i sjeveroistočno od Senja. Tu je tlo brdsko, a dalje od mora i gorsko, bez dobrih cesta, ali sa starim obilnim šumama i dobrim pašnjacima. Na nižim dijelovima, osobito bliže mora, bilo je i nešto oranica. To je zemljište od starine pripadalo Senjskoj župi koja je na toj strani dopirala do Žrnovice i do Povila. Prije turskih provala na to tlo i strahovanja od četara i martoloza bilo je tu i jačega stanovništva, naročito na zapadnijoj strani u blizini mora. Tu je iz toga vremena bila ostala sačuvana stara crkva sv. Jakova, sagrađena na pitomoj ravnini nedaleko mora. Čini se da je oko te crkve postojalo u vrijeme do 1522. ono područje koje je zabilježeno pod imenom Trison u kojemu je na čelu stajao poseban podžupan kao ono u Ledenicama i u Starigradu. Dobre se zemlje u tom kraju nalaze i u Smokvici pokraj mora, u Klenovici i Povilima, zatim oko Drinjaka i u nekim dijelovima Ruševa.

Južnije otuda prema Senju uz more nahode se isto tako niže zemlje oko Kozice i Sušana, oko Sv. Ilije, Vodene Drage i Sibirja i oko stare crkve sv. Jelene reda sv. Pavla. Istočno otuda tlo se postepeno uzdiže te nastaje široka visoka ravan sa preko 600 i 700 m visine. Na krčevinama tu ima dobrih gorskih pašnjaka i nešto oranica, te se tu i prije Turaka i poslije njih razvilo jače stanovništvo, u prvom redu oko crkve sv. Marije, zatim oko Krivoga Puta i Mrzloga Dola i nešto južnije odatle oko Francikovca i Veljuna. Istočno odavde na višem gorskom tlu proteže se od starine međa između Gatske i Senja, stare Gatske, kasnije Brinjske i Senjske župe, a u novije vrijeme između senjskoga i brinjskoga kotara. I to je zemljište oko 1523. izgubilo mnogo od svoga staroga stanovništva, a ostalo je na njemu jedino ono vojničko u Brinju, u kojem su većinu činili u 16. i u 17. st. naseljenici porijeklom iz Senja. Oko 1642. naselila je senjska kapetanija istočno od te stare međe srpske naseljenike iz Like koje su Turci tamo nastanili iz svojih krajeva oko gornje Drine, od Pive i Tare. U diobi toga tla istočno od stare senjskobrinjske međe zemlje uz nju dobili su ti lički naseljenici, te su oni tom prilikom bili naselili Ivakušu, Tužević, Vojvodušu, Vodoteč, Županjuh (sada Županjol) i Prokrike. Ova dva posljednja sela pripadala su od starine Senjskoj župi, ali ih je senjska kapetanija bila u toj diobi tima ličkim prebjezima dala sve dok ih Senj ne bude natrag zatražio.⁶² Taj se slučaj nije još dogodio, i oba ta sela ostala su pod Brinjem.

Stare Krmpote i novi naseljenici od Posedarja i Ražanca u novoj su diobi poslije 1627. stekli poveći broj novih zemalja, te im je područje bilo razmjerno mnogo veće nego ono staro krmpotsko na Ličkom polju. Taj veći broj zemalja morao je da zadovolji te stare i nove naseljenike, jer su od toga vremena imali bar dovoljno paše za svoju mnogobrojnu stoku. Kapetanija je, dakako, uredila o tom i ugovor, a trebalo je da ga drže i Senjani, i Ledeničani, i ti naseljenici u Liču.

Prema Ledenicama kapetanija je bila povukla novu granicu posjedovanja tih naseljenika po jednoj i drugoj Dulibi, otuda na Drinjak, Dubrave, Poljice i Smokvicu. Ledeničanima su ostala bolja oratna polja, a i u razmjerno višem broju nego što su ih imali ti naseljeni stočari. Oni su opet imali više paše, ali su imali malo žita. Po toj službenoj diobi bilo je tim pastirskim porodicama oštro zabranjeno svojom stokom prelaziti na ledeničko područje i činiti štete na

pašama, a osobito na žitima. Međutim u Ledenicama u to vrijeme nije bilo mnogo stanovnika, te ih nije bilo teško zadovoljiti.

Na senjskom dijelu ta je dioba bila teža. Kod nje su se morali zadovoljiti u prvom redu Senjani, a onda tek doseljeni stočari. Kod Senjana bilo je opet nekoliko skupina koje su se u posjedovanju mnogo razlikovale. Najviše su zemlje svih vrsta i najveće vrijednosti imale plemićke porodice, kojih je u to vrijeme bilo u Senju razmjerno mnogo. U njihove posjede nije se smjelo dirati. Takva su značaja bila i posjedovanja visokoga svećenstva, crkava, crkvenih redova, vojne uprave, Uskoka i venturina. Od tih posljednjih i jedni su i drugi imali i konje za koje su im bile potrebne i dobre sjenokoše i izdašne paše. Prema tome Senjani su u toj diobi dobili zapadni i sjeverozapadni dio bliže moru, a stočarima starim i novim dano je brdsko tlo na istočnoj, sjeveroistočnoj i jugoistočnoj strani. Oni su stekli dijelove Kozica i Sušnja i zemljište oko Krivoga Puta i ono istočno od Veljuna do Vrnča vrha. Senjanima je ostala, dakako, u većini i plodna Draga u kojoj su ležala ponajviše imanja senjskih plemića.

I Krmpote i oni doseljenici od Posedarja i Ražanca imali su mnogo stoke svih vrsta, a kako su senjske i ledeničke paše i livade bile i bolje i bliže, oni su ubrzo počeli svojom mnogobrojnom marvom prelaziti i na ta zemljišta, trti tamo sjenokoše, orati livade i sjeći lakše pristupnu šumu. Senjani i Ledeničani odgovarali su na to tužbama na Veliku kapetaniju senjsku. Već je 1633. ona posebno oštro zabranila naseljenicima kod Sv. Jakova da te štete čine.⁶³ Svejedno su te potrice i kvarove ti stočari činili i dalje, a među njima se naročito spominju oni u Sv. Jakovu i oni u Veljunu do Vrnča vrha koji su u Dragi podizali ograde i kuće.⁶⁴

Kad su između 1628. i 1630. iz Liča preselili Krmpote, Vojnici i Gvozdenovi ljudi na južnije područje u Senjsku planinu oko crkve sv. Jakova, našli su se tu Balenovići, Butorci, Krmpočani, Markovići, Matijevići, Miletici, Pećanići i Skorupovići od Krmpota, Milinkovići, Stojevići i Vojnici od Vojnića i Karana od Sladenove skupine. Čini se da među njima nije bilo jedino Budisalića i Sladovića. Bit će da su te dvije porodice ostale jedino u Liču gdje su se i dalje razvijale. Svi ti rodovi imali su već po nekoliko porodica i vršile su u novom naselju jak utjecaj. Ovamo su tom prilikom uselili i svi članovi one skupine od Posedarja i Ražanca. U njoj su bili Blaževići, Deranje, Filipovići, Jovanovići, Krpani, Pavelići, Pavličevići, Peričići, Prpići, Šojati, Tomići, Tomičići, Tomljenovići, Radoševići, Starčevići i Vukelići. Svi ti rodovi, i oni stariji i oni noviji, svojim su seljenjem zahvatili cijelu Senjsku planinu, i to Smolkvicu, Sv. Jakov, područje oko Drinjaka, Ruševo, Alan, Omar, Sv. Mariju, Krivi Put, Mrzli Dol i Veljun. To nastanjivanje išlo je onim putem preko Maševa, Lukova i planinskih ravni preko kojih su se već spuštali Butorci smjerom prema moru. Zna se da je u to vrijeme upravo bio vojvoda u Liču Pavle Butorac kojega su i krajiške vlasti bile postavile na to mjesto.⁶⁵ Već 1639. zove se naselje oko crkve sv. Jakova jednostavno Krmpote, a to se ime sada proteglo i na cijelu Senjsku planinu koliko su je naselili naseljenici iz Liča oko 1628—1630.⁶⁶ To ime opet dokazuje da su u Liču i poslije odseljenja na mletačko tlo oni rodovi iz skupine Krmpota bili još uvijek toliko jaki da su mogli naturiti svoje staro ime u prvom redu skupini Vojnića i Sladenovim ljudima, a zatim i onoj skupini od Posedarja i Ražanca. Ubrzo je onda stara oznaka po crkvi sv. Jakova nestala, a ostala je jedino ona po porijeklu Krmpota. Tada se počela osjećati među tim naseljenicima i snaga one skupine od Posedarja i Ražanca, i to gotovo velikoga

roda Pmpića. Od njih je, koliko se vidi, bio vojvoda oko 1650., a Marko Pmpić, knez krmopotski zabilježen je 1680.⁶⁷

Na tom krmopotskom području pored mora u selu Smokvici bili su se nastanili od posedarskorazanačke skupine Deranje, Jovanovići, Peričići i Tomići. Njih je oko 1638. uspio nagovoriti Nikola Frankopan, posjednik u Novom pored Ledenica, da prijeđu na njegovo područje gdje im je na obradu dao zemlje u Zagonu s istočne strane Novoga. Na to se ljuto žalio kapetan senjski ističući da su se ti naseljenici najprije na krajiškom tlu obogatili, a onda ih je taj veliki posjednik sebi primamio na sramotu i štetu Krajine. Tom prilikom su oni stekli Zagonско polje, Kal i dolac do njega, zatim zemljišta ispod Batera prema Povilima i u brdo prema Vranju. Novljanima su ostali Pleteno, Doležice, Zelemišalj i Tribotinje.⁶⁸ Na tom tlu ti su Zagonjani razvili do 1674. već 18 kuća, a te su im godišne mletački agenti bili uspjeli nagovoriti nekoliko porodica da prebjegnu na njihovu stranu. Mlečani su te prebjegne naselili u okolini Zadra. Ili od tih Zagonjana ili od njihovih rodova na krajiškom tlu Jovanovići i Tomići sudjelovali su i u naseljenju Like oko 1690.

Južno od Senja i Senjske drage u to se vrijeme nalazilo pusto zemljište, napušteno još između 1523—1526. kada su Turci bili potpuno zaposjeli područje od velebitskih visova na istok. U prvoj blizini Senja ležao je zapušteni pavlinski samostan sv. Spasa sa dobrom lukom, a nešto južnije otuda nahodilo se selo Jurjevo sa starim ostavljenim benediktinskim manastirom i crkvom, posvećenom sv. Jurju. Prema opisu toga položaja iz 1639. tu je bila dobra luka, a u mjestu se nahodilo još nekoliko napuštenih zidanih kuća.⁶⁹ Dalje k jugu nalazilo se pusto područje Lukova, a još južnije i takvo isto područje Starigrada. Uz more tu je svuda bilo dobrih luka i pitke vode, a na tlu dobre zemlje i bogate brdske i planinske paše. Na to pusto zemljište u samoj blizini Senja kapetanija je već od 1640. namjeravala naseliti prebjegne sa turskoga područja, ali sve do 1645. to naseljavanje nije bilo uspješno. Prva prilika za to preseljavanje nadala se tek za turskomletačkoga Kandijskoga rata kada se borba vodila i u Pozrmanju. Tada su mnoga hrvatska sela bila pristala uz Mlečane, ali kako se taj rat bio svršio nepovoljno za Mletke, tima Hrvatima nije ostalo drugo nego da se ili izmire s muslimanima, koji su ionako bili s njima iste krvi i jezika, ili da sele sa toga zemljišta. Ono prvo uradila su mnoga hrvatska sela, ali je bilo i takvih koja su odlučila da radije sele. To je namislilo da uredi i selo Jasenica koje se nalazilo na turskom području u blizini Maslenice u susjedstvu s austrijskom tvrđavicom Dračevcem ispod južnoga Velebita. S mletačkim zemljištem Jaseničani su graničili preko Novigradskoga mora sa Posedarjem i Novigradom. Sa mletačke strane te je pregovore vodio sam proveditor Bernardo Tagliapietra koji se mnogo brinuo da preseljenje uspije jer su Jaseničani bili na glasu sa svoje vojničke spreme i sa svoga bogatstva u stoci, a sa strane Jaseničana Miloš Smokrović, Petar Rukavina, Maras Pasjaković, Ilija Rukavina i Nigovanović. Trebalo je da Jeseničani prijeđu na mletačko tlo sa oko tisuću čeljadi među kojima je bilo do 300 sposobnih za oružje i sa vrlo mnogo stoke. Mlečani oglase da će ti Jaseničani stići na njihovo zemljište i zatraže da ih njihovi podanici s mirom prime i propuste. Međutim Jaseničani su morali proći kroz posjed staroga plemićkoga roda Posedarskih s kojima su oni kao turski podanici morali češće dolaziti u sukob. Osim toga Jaseničani u to isto vrijeme povedu pregovore i sa senjskom kapetanijom i s austrijskim vlastima, a to su Posedarski svakako bili saznali. Bojeći se da će ti Jaseničani prijeći na austrijsko tlo koje im je bilo u putu vrlo blizu, oni ih

na svom posjedu napadnu i oplijene. To vrlo ozlojeđi Tagliapietru te krivce i napadače oštro kazni, a Jaseničanima pošalje svoga kapetana po narodnosti Hrvata da ih umiri. Na to mu oni opet obećaju da će prijeći i počnu se spremati na put, ali ih u tom spremanju opet Posedarski napadnu. Tada Jaseničani odluče da neće više prelaziti na mletačko tlo i vrate Tagliapietru zadanu riječ.⁷⁰ Oni onda u proljeće 1645. uglave sa senjskom kapetanijom sve potrebno za to prelaženje i stignu, vođeni senjskom vojskom, u Senj, odakle ih tada nasele u Jurjevo. Među njima bilo je 58 porodica hrvatskih i 2 srpske, iz same Jasenice velikom većinom a iz blizoga sela Perušića nekoliko, a otuda su bile i one dvije srpske.⁷¹

Ti novi naseljenici ostali su na jurjevskom tlu samo punih sedam godina od 1645—1653. U proljeće te posljednje godine jednoga dana osvane po dogovoru tih Jaseničana i Mlečana u lukama jurjevskim 40 naoružanih mletačkih lađa. i cijelo se to stanovništvo od 600 čeljadi i sva stoka od 14.000 komada ukrca na te lađe i otplovi iz Jurjeva na mletačko tlo. Austrijske vlasti provele su zbog toga tešku istragu i našle su da je za to preseljavanje kriv senjski kapetan Henberstein koji je Jurjevce teško progonio i kažnjavao velikim globama što oni nisu više htjeli da podnose.⁷² Pitanje je kamo su Mlečani preselili te Jurjevce? Najzgodnije im je zbog stoke bilo da ih iskrcaju na Rabu ili Pagu, barem u nekom broju. I zaista, i danas se nahode, i to od vremena oko 1653., na Rabu u selu Loparu Rukavine u osam kuća. Od toga vremena postoje Rukavine i u Ljupču i u okolini toga mjesta u blizini Ražanca. Oni su na to tlo stigli jamačno preko Paga. Od njih će kasnije oko 1683. izići novi naseljenici koji će se smjestiti po raznim stranama Like. Već je 1644. postojala, prije one velike seobe Jaseničana u Jurjevo, jedna porodica Rukavina na Pagu, koja je tamo zapisana s naznakom da je doselila iz Jasenice.⁷³ Tako je 1644. i 1657. zabilježen i Ilija Rukavina u popisu senjske vojske. Vjerojatno je da je to onaj član toga roda što je 1644. potpisao sa još četiri Jaseničana ugovor sa proveditom Petrom Tagliapietra o seljenju na mletačko područje. Kako ono nije uspjelo, bit će da je taj Ilija prešao u Senj i tu je unišao u krajišku hrvatsku vojsku i u njoj je služio još dugo vremena.

Senjska kapetanija ubrzo je poslije toga preseljenja Jaseničana iz Jurjeva uznastojala da u to mjesto dovede novo stanovništvo. Ona je još te jeseni uhvatila veze sa stočarima na susjednom turskom području, koje su oficiri senjske vojske i inače dobro poznavali. Nalazili su se na zemljištu oko Obrovca, Zelengrada i Karina, a pripadali su onom istom hrvatskom stanovništvu iz kojega su potjecali i Jaseničani. Već su u rano proljeće 1655. iz Senja i Karlovca javljali da su u Jurjevu sve kuće popunjene.⁷⁴ Našlo ih se tu jedno trideset porodica. Sve su to bili stočari koji su svoju stoku pasli po okolnim brdima. Oni su, dakako, bili i vojnici senjske kapetanije, pripadajući Primorskoj krajini. I ti su naseljenici imali sličnu sudbinu kao i Jaseničani. U Jurjevu su proživjeli dvadeset godina, tu su se obogatili, a onda 1674. pali su i oni pod utjecaj i nagovor Mlečana koji nisu mogli trpjeti da senjska kapetanija ima na moru vojnički uređeno naselje izvan svoga sijela. U jesen te 1674. godine javio je Karlovački krajiški general da su Jurjevci, pod nagovorom Mlečana, svi skupno, s velikim brojem stoke, po svoj prilici na mletačkim lađama, preselili na mletačko područje. Oni su prvo došli do Obrovca i Jasenice, a onda su se prebacili na Posedarje i Vinjerac, odakle su ih Mlečani prevezli na Pag da ih tamo nasele kao stočare. Međutim ti su naseljenici ubrzo uvidjeli da na tom otoku nema dobrih bujnih paša kao u Velebitu, te se počnu buniti. Nato ih

Mlečani lađama prebace sa Paga u Podvelebitsko podgorje prekoputa Vinjerca i Ražanca u Veču i njenu okolinu na austrijsko tadašnje područje s namjerom da im ti stočari za njih zauzmu tu zemlju i da ostanu njihovi podanici. Ali ti jurjevski prebjezi, našavši se opet na austrijskom tlu i prevareni od Mlečana, uskoče od česti na susjedno tursko područje, a od česti se stanu spremati na povratak u Jurjevo. Već je u ljeto 1677. javio karlovački general da ih je opet došlo u to mjesto 20 porodica gdje su unišili u svoje stare kuće. On je izvijestio da su oni prebjegli i ispod mletačke i ispod turske vlasti. Otuda se vidi da su se vratili i neki od onih koji su iz Veče 1676. bili prešli na tursko susjedno područje.⁷⁵ U pojedinačnim seobama u nekoliko narednih godina naselilo se tu još nešto porodica koje su ušle u jurjevsko naselje ili su se naselile u okolinu toga mjesta. Prema podacima iz početka 18. st. i prema slici toga naselja mogu se na tom položaju utvrditi ove porodice: Aniči, Antići, Babići, Bralići, Buljevići, Devčići, Dujmešići, Glavaši, Katalinići, Lemići, Margete, Melci, Mijaljevići, Miloševići, Miškulini, Modrići, Nekići, Popovići, Rogiči, Rončevići, Samardžije, Tomaići, Žarkovići, Žakulji, Žunjci. U svome širenju po naseljenju oni su zauzeli postepeno cijelo zemljište od Senjske drage i Veljuna sa sjevera, Senjskoga bila na istoku i Lukova i Starigrada na jugu, tražeći zgodnije položaje i ravnija i plodnija polja. Isprva oni još nisu prelazili Dulibu i nisu ulazili u Krasno, jer je to polje do 1687. bilo još ležalo u turskom području, ili se još nalazilo na dohvat turskih četnika i martoloza. Kada je i tu nastupila sigurnost, naselilo se na tom razmjerno plodnom polju nekoliko rodova koji su na tom tlu imali vrlo dobar razvitak. Pokoja je od tih nabrojanih porodica u svojem traženju boljih položaja i smještaja stigla i dalje od Starigrada i dohvatila je i Jablanac i približila se i Bagu.

Čim se pročulo u Senju, Krivom Putu, u Krmpotama, u Zagonu, Liču i u okolini tih mjesta da je Jurjevo opet nastanjeno, nastane pokret među stočarima na tom zemljištu da i oni odvoje od svojih razgranatih rodova po koju porodicu za naseljenje na tom dugo neobrađivanom i netrošenom tlu. Tada nekoliko godina prije turskoga raspa kod Beča, započne useljavanje tih pastirskih starih naseljenika u Senjskom bilu, i to postepenim putem, najprije u sjevernijem dijelu, počevši od Senjske drage, pa zatim sve dalje i dalje na jug sve do iza Jablanca prema Bagu. Nove naseljenike za to zemljište dali su gotovo svi rodovi naseljeni u to vrijeme u Krmpotama, Krivom Putu i u okolini tih mjesta. Oni su na tom podgorskom zemljištu od 1675—1689. bili odgojili veliki broj svoje stoke, bili su se razmjerno obogatili, poizgrađivali su svoje kuće, osnovali mnoga nova sela, dakako u većini malena. U Senju su u to vrijeme, osobito u kapetaniji, poznavali, barem pored mora, staro mjesno nazivlje, i to su prenijeli novim naseljenicima, i ono se na taj način sačuvalo do danas. Dalje od mora samo su sačuvana imena većim položajima koja je predaja znala i u Senju održala. Sitno nazivlje stvorili su novi naseljenici uglavnom prema prilikama tla. Ti naseljenici od Krmpota i Krivoga Puta na tom tlu, u stočarskim prilikama, razvijali su se i dalje u 18. i 19. st. vrlo dobro, te su u početku ovoga stoljeća u cijelom stanovništvu na tom zemljištu od Senjske drage do jablaničkoga područja imali dvije trećine. Oni su, osim toga, u vrijeme naseljavanja susjedne Like poslije turskog raspa toj pokrajini dali veći broj novih stanovnika. O tom je sačuvana i isprava iz 1690. u kojoj Lovre Milinković, knez jablanački, moli generala u Karlovcu da mu dopusti naseliti u Pazarištima u Lici pedeset kuća dobrih junaka. Sam taj Milinković bio je potomak onoga Milinka koji je bio doveo skupinu Vojnića u Lič. Kako se vidi ta

je porodica bila u vodstvu naseljenika iz Liča i Krmpota i spomenute 1690. godine. U toj se ispravi naročito spominju njegove velike zasluge za senjsku kapetaniju i Primorsku Krajinu. Među tim naseljenicima u Pazarištima veliku su većinu i činili članovi Krmpota, Vojnića i Sladenove skupine.⁷⁶

Kada je Jurjevo 1674. nanovo naseljeno, stalo je u podgorje Podvelebitsko doseljavati stanovništvo i iz drugih bližih krajeva. Bili su to stočari iz susjedstva od Novoga na sjever, od Kastva, sa otoka Krka, Raba i Paga. Oni su najviše selili u samo Jurjevo, pa su se onda spuštali duž Podgorja prema Jablancu. Oni sa otoka prelazili su na kopno i ostajali su na njemu od Lukova i dalje do Jablanca, zahvatajući zemlje i južnije prema Bagu. U Jurjevu i okolini nalaze se u to vrijeme Biondići kojima je predak Bionda (po predaji bio u službi Frankopama na novljanskom posjedu oko 1660. Gržete, koji su potekli iz Dobrinja na Krku, Lopci, porijeklom iz Bribira gdje ih navode već 1484., Marelići, sa zadarskih otoka, zapisani tamo oko 1620, Skrgatići, porijeklom od Grobnika, Šolići, sa zadarskih otoka, Špalji, zapisani 1604. u Bribiru, i Turine iz Hreljina i okoline gdje su zabilježeni s kraja 16. st. U starigradsko i jablanačko podgorje došli su u to vrijeme Baričevići koji se prije toga nahode oko Vrtnika, u Senju i u Novom, Bileni iz Riječkoga primorja, Dešići od Novoga, Grci od Hreljina, Gržani od Bribira, Jurčići od Bribira ili Ledenica, Kirini od Novoga, Kocijani od Dobrinja na Krku, Mažurani od Novoga, Pohmajevići od Bribira, a otuda su i Smojveri, Šegote sa Raba, Štokići sa zadarskih otoka i Superi iz Bribira gdje su zapisani oko 1480.

Ti su primorci u toku zajedničkoga života na tom podgorskom tlu sa onima od Liča, Krmpota, s Krivopučanima i s doseljenicima od Obrovca i Posedarja postepeno od njih primili način te stare stočarske privrede, njihovu nošnju, čisti štokavski govor, sačuvavši donekle svoj svijetli tip i naturivši ga ženidbama i po kojoj porodici tih stočara.

U to vrijeme već se bila dobro učvrstila i senjska krajiška posada u Bagu koja je imala da čuva i štiti i stari, kasnije oko 1675. obnovljeni grad, i ono stanovništvo koje se bude nastanilo na okolnom zemljištu. Na to tlo stali su se poslije toga popravljajući staroga utvrđenja u prvom redu useljavati oni stočari koji su dotada pasli svoja stada u južnom Velebitu oko Gornjega Starigrada na području stare Morlakijske. Već se 1675. javlja da se tu u podgorju oko Baga nahode stočari na koje je navalila neka turska četa iz Like provalivši na more preko Oštarija.⁷⁷ Tada je tu oko tvrđave nastalo postepeno i novo naselje u kojem se našlo pored stočara i nešto obrtnika i trgovaca. U tom novom naselju nastanili su se i vođe tih stočara koji će poslije turskoga poraza kod Beča 1683. prodrti duboko u Velebit i zaposjesti pašom bogate Dabre, a onda će postepeno ulaziti preko Oštarija u Liku gdje će zadobiti prvo Brušane i Rizvanušu, a kasnije postepeno i Smiljansko polje. Tim putem dat će ti stočari od Baga, Gornjega Starigrada i Veče i mnogo naseljenika Lici, a ostavit će ih podosta i Bagu i okolini toga mjesta. Među njih unići će i pokoja porodica iz skupine Krmpota i Krivopučana i od onih što su naselili Jurjevo.

Sl. 72. — Područje Senja, Like, Krbave i Pokuplja na jednoj staroj karti iz vremena Vojne Krajine — (18. st.)

IV. IZ STARLJE PROŠLOSTI KARLOBAGA

Na položaju toga mjesta mora da je u vremenu prije doseljenja Hrvata postojalo naselje koje je stvorio narod što je na tom tlu živio u vrijeme rimskoga vladanja, a vjerojatno i prije Rimljana. Taj svijet načinio je i taj mjesni naziv koji se našim jezikom ne može objasniti. Hrvati su ga bili primili, iako ga misu razumjeli, a u tom se nalazi i dokaz da su Hrvati na tom zemljištu zatekli jako tuđe stanovništvo s kojim su se naravnim putem izmiješali. U tom zajedničkom životu ti su novi doseljenici primili od zatečenih starinaca obilje novina u različnim obrtima, a osobito u brodarstvu. Utjecaj tih starosjedilaca mora da je bio jak u svim oblicima kulture, ali su pri tom i Hrvati pokazali svoju snagu jer su u toku nekoliko svojih naraštaja nametnuli tim starincima svoj jezik. U tom primanju i davanju valja razlikovati dva slučaja: prvi koliko se radilo o samom mjestu Bagu, upravo o građanima toga grada, i drugi koliko su u obzir dolazili seljaci ratari i stočari starosjedioci na tom tlu. U onom prvom slučaju sav je taj razvitak tekao pravilnim putem te je među građanima starosjediocima nastala najprije dvojezičnost, a onda je s vremenom nadvladala upotreba samo hrvatskoga jezika. Sam taj razvitak zavisio je o broju onih koji su utjecaj primili i onih koji su ga činili. Ti drugi s vremenom su rasli i jačali, a oni prvi naravno su slabili. U onom drugom slučaju u obostrano su jezično i privredno djelovanje bili unišili na hrvatskoj strani ratari koji su se u nekoj mjeri bavili i stočarstvom, a kod starosjedilaca ili gotovo čisti pastiri ili oni koji su pored stočarstva obrađivali i nešto polja. Ipak je na tom zemljištu čistih pastira među starincima bilo puno više nego onih koji su uz pastirstvo imali i svoje ratarske zemlje. Oni su već u nekoliko velikih seoba oko Velebita i Dinare i planina oko Neretve, Rame i Vrbasa bili stjerani na gorsko zemljište, te su silom prilika prešli na čisto stočarstvo. Oni su imali svoja određena i uobičajena kretanja, te su i malo dolazili, barem isprva, u doticaj sa Hrvatima ratarske privrede. Treba odmah da se rekne da je tih bilo malo jer je i ratarskoga dobrog tla na tom zemljištu bilo tek nešto. Stoga se i dogodilo da je toga hrvatskoga utjecaja na starosjedioce u jezičnom pogledu bilo isprva malo, a on je tek s vremenom mogao porasti kad je i većina hrvatskoga stanovništva bila u većoj mjeri prešla u stočarsku privredu. To se dogodilo od jedanaestoga stoljeća dalje od prilike kad su se hrvatski rodovi ojačali te su prešli i u planinu. Tada su se Hrvati stali osjećati mnogo jači, i njihov jezični utjecaj počeo je prevladavati i na širokom planinskom tlu. On na tom zemljištu nije bio svuda jednak. To je zavisilo i o smještaju njihovu među starosjediocima, o njihovoj snazi i društvenom položaju. Ti starinci iz prethrvatskoga vremena bili su silom ratnih neprilika i povlaštenim položajem pobjedonosnih osvajača svedeni na najniži društveni red s kojim se novi hrvatski osvajači nisu smjeli ženiđbama miješati. To je, svakako, bila jedna od velikih zapreka jezičnoga utjecaja. I hrvatski doseljenici bili su i kao ratari i kasnije kao pastiri društveni red viši od starosjedilaca stočara s kojima se društveno nisu smjeli miješati. Sve je to donosilo da je jezično utjecanje u prvo vrijeme zajedničkoga života na tom zemljištu bilo slabo. Ono je ojačalo istom postepeno, s vremenom kad su te društvene razlike malo pomalo otupile i oslabile. To se dogodilo zapravo tek onda kad su Hrvati ratari prešli i na pastirsku privredu te su se i oni i starosjedioci bili mogli jedni drugima, ako i ne društveno, a ono bar privredno u velikoj mjeri približiti. Tada je taj starinački svijet postepeno postao dvojezičan,

te je hrvatski jezik upotrebljavao prema vani, a svoj domaći je govorio u svojem rodu.

Upravo tu kod Baga, možda i bolje i više nego drugdje na našem tlu, izvršilo se s jedne strane prelaženje tih starosjedilaca u Hrvate, a opet s druge strane uzdržao se taj svijet i u svojoj narodnosti i u svom jeziku.

Kao i drugdje u nas i uopće na Balkanu ti su starosjedioci u vrijeme naseljavanja Hrvata, Srba i drugih Slovjena sebe zvali Romani, a svoj jezik romanski, ali ih je naš svijet nazivao i Vlasi i Čići, a to su oni i sami činili. Zapravo u gradskom stanovništvu za njih je općeno ime bilo Roman, u onom stočarskom raširen je bio naziv Vlah, a u našim zapadnim stranama i Čić. U svojoj seobi Hrvati su zatekli razmjerno velik broj toga naroda upravo tu oko Baga po južnom Velebitu, od Jablanca dalje na jug sve do Jasenice i Ždrijelca. Tu su ti stočari imali dobru planinsku pašu, pri moru mnogo zimskoga prisoja, za trgovanje stokom mnogo dobrih luka, a tu u tom zabačenom kraju, daleko od onih središnjih putova, dovoljno mira za dobro razvijanje. Pred turski napad na to zemljište našlo se tu razmjerno jače stanovništvo koje je s jedne, po svoj prilici s manje strane, bilo hrvatsko, a s druge porijeklom od onoga od Hrvata zatečenoga, koje je nosilo vlaško ili čičko ime i koje je govorilo u to vrijeme hrvatski, ali i u većoj ili manjoj mjeri i svoj stari romanski jezik.

Ti su Vlasi bili u svojoj biti trgovački svijet koji je svoju stoku izvodio na primorske trgove gdje su u dodir dolazili mnogo i sa Talijanima. Taj narod je prema Vlah načinio svoj oblik »Laco«, ali ga je obično upotrebljavao sa pridjevom mauro- ili moro- koji znači crni. Podgorski Vlasi mnogo su vanjsku odjeću pravili od crne ovčje vunice te su stoga stekli ime koje su Talijani zvali Mauro-laco ili Morlaco. Od toga je naš svijet načinio svoj oblik Morlak. Kako je tih starih Vlaha razmjerno prije Turaka bilo na tlu od Baga dalje uz podgorje prema ušću Zrmanje mnogo nazvali su Talijani to more Morlački Kanal, a tim se imenom ono i u nas obično zvalo u starije vrijeme. U tom nazivu postoji rječit dokaz da je u tom planinskom i podgorskom zemljištu prije Turaka živjelo i mnogo Vlaha ili Morlaka.

Bag se nalazio na području župe Podgorja koja se protezala po uskom zemljištu ispod visova Velebita i po primorju uz tu goru. Granice joj je opisao već kralj Krešimir, a ponovljene su joj i 1111. Prema tome opisu sjeverna je međa toj staroj župi počinjala od grada koji se latinski zvao Murula a hrvatski Stenice. Južna joj je granica tekla sve do potoka Koprive, na kojem je kasnije izgrađen samostan sv. Jurja u Ravnu.¹² Po njem nazvan je čilje taj kraj Ravanjska, a taj položaj zove se i danas tim imenom. Prema tome tuda je prolazila južna međa župe Podgorja. Kasnije su na tom položaju izgrađena dva tvrda grada. Veća i nešto dalje od nje Dračevac. Tu južnu granicu Podgorja Turci nisu nikada mogli zaposjesti, nego je tu kasnije senjska kapetanija držala svoje posade i čuvala svoje zemljište. U prvoj blizini tih tvrđava malo dalje na istok nalazila se na turskom tlu Jasenica, jako selo iz kojega će kasnije izilaziti preseljenici u okolinu Senja. Po obliku ta je župa bila uska i dugačka zahvatajući samo primorje i više tlo prema Velebitu, a otuda joj je i nastalo ime. Prema tome tu i nije bilo mnogo oratne zemlje, te je i hrvatsko stanovništvo moralo prijeći na izdašnije stočarstvo kao što su to već prije njih bili prešli na tom tlu starosjedioci.

Za sjevernu granicu listina kralja Krešimira i ona Kolomana od 1111. izričito ističu da je ona počinjala od staroga grada Stenice. Pod tim imenom postoji i danas selo južno od Starigrada, a sjeverno od Jablanca. Sudeći po tim

starim ispravama nekadašnja međa Podgorske župe u njenu sjevernom dijelu tekla je ili od same Stinice ili između toga staroga tvrdoga grada i Jablanca. To drugo mjesto već je pripadalo Podgorju. U toj župi Bag je bio upravno središte, svakako po najboljem položaju na moru, po razvijenoj luci i po dovoljno ravnom tlu oko nje, podesnom da se tu uredi poveće naselje koje bi svemu tome odgovaralo. Bag je bio po svom smještaju ono u malom razmjeru što je bio Senj u velikom. Prema tome on nije nikada ni nikako na svom položaju mogao postići onakvu širinu rada ni onakvu veličinu uspjeha koje je dostigao Senj. U granicama svoje moći to je mjesto ipak izvršilo svoj zadatak.

O Bagu ostalo je sačuvano malo spomenika. Tu je stanovništvo stradalo u jednoj noći i naprečac, rasulo se ubrzo, a isto su tako naglo uništene i sve pismene veze koje su postojale između toga mjesta i okolnoga žiteljstva. Ipak se iz onoga što je sačuvano mogu izvući sve značajke uprave društvene i crkvene, vrste stanovništva i općeni razvitak.

Iz spomenika se vidi da je stara župa Podgorje od 12. st. dalje sve do dolaska Turaka posjedovno pripadala u većem dijelu plemenu Gušića, i to lozi Kurjakovića. Oni su, prema tome, u njoj bili župani, a velik je dio kmetova radio na njihovim posjedima. Na njihovim pašnjacima držali su stočari pod izvjesnom pogodbom mnogobrojnu stoku. Kurjakovićima pripadale su i dvije susjedne stare hrvatske župe Hotuča i Odorje pod istim uvjetima. Prva od njih graničila je izravno sa Podgorjem prema jugu, a Odorje se nalazilo dalje istočno. Sjevernom dijelu Podgorja oko Jablanca i dalje na jug, dakako s istočne strane Velebita, u susjedstvu je ležao zapadni dio Like. Rod Kurjakovića držao je i velike posjede u Krbavi, a isto tako i u Lici oko Počitelja, a tu su se njihova dobra vezala s onima u Podgorju. Istina, to su bili veliki posjedovni prostori, ali je tu bilo malo dobra oratna tla, nego su zemlju zahvatale silne šume sa dobrim pašnjacima.

Ima iz 1460. isprava pisana u Bagu hrvatskim jezikom i glagoljskim pismom u kojoj je opisana rasprava o nekoj ostavštini. U njoj se spominju kao gospodari Baga («gospoda baguška») plemeniti knez Tomaš, njegov sin knez Ivan, zatim knez Pavao, knez Karlo. Svi su oni bili članovi roda Kurjakovića. a nosili su svoj plemićki pridjev, i to osnovni »Krbavski«. Na toj raspravi predsjedavao je potknežin Jurica Mirković, a suci su te godine bili »muži plemeniti, mudri i izbrani Juraj Šimunić i Krstul Domjanić«. Tu su se bili našli i Juraj Miklović, njegov sinovac Mikula, zatim Mikula Marković i brat mu Anton, Vid Vidović, Mikulin Juršić i Matij Gazivodić. Svi ti bili su plemeniti i imaju titulu ser, a bili su sve sami »Bagužani«. Takvi su bili i Petar Klinčić, Luka Domjanić, Marin Diminić i Šimun Dražić. Iz te isprave vidi se da je između kuća bilo mnogo vrtlova i vrtlaca sa zelenjem i voćem.

U Bagu je bila i služba vikara i službenoga notara kao ono u Senju. Spomenute 1460. bio je to »pop Matij Bohončić z Baga, vikar sada baguški i cesarstva moći notarij«. ¹³

Postoji u Bagu i isprava iz 1481. U njoj se spominju plemeniti građani, samo mjesto naziva se civitas, a ime mu je Bag ili Scrisa. Osim plemića ima tu i neplemenitih ljudi, a zapisani su tu i »providi viri Nikola Jurišić i Matej Bagušić«, gdje izraz providus znači seljak.

U rodu Kurjakovića spominju se tu Karlo i sinovi mu Toma, Pavle i Karlo, zatim sinovi Budislavovi i opet Karlo sin Đurin. Kako se vidi lično ime Karlo postalo je omiljeno u tom rodu. Stoga je lako shvatiti da je uz ime Bag prionuo i pridjev Karlov po imenu koje je nosio jedan od tih posljednjih Kurjakovića.

Te godine zamolili su baški građani rod Kurjakovića, da se utvrde tačno granice mjesta Baga. One su tada povučene od Beskvinške drage pored mora na Stanišća, otuda na Dabar pa na Ledenik, zatim na istok na Stupicu (Stupačine), onda na Crne Stine pa na Banje stine i na Dragu. Tom se prilikom spominju dobre paše u planini te je oštro istaknuto da te međe ne smije provaliti nijedan Vlah pod sto dukata globe.¹⁴

Bag je stekao svoj tvrđi grad svakako još u drugoj poli 15. st., a gradili su ga mlađi članovi roda Kurjakovića. Turci nisu nikada imali prilike u prvim godinama svoga ratovanja da to utvrđenje osvoje, a nisu, valjda, ni išli za tim jer se nalazilo u blizini mletačkoga Paga, te mu vrijednost nije bila velika.

Turci su ipak uspjeli da Bag unište, iako nisu povelili vojnu na to zemljište. To se dogodilo 1525. u vrijeme kad su se oni već bili dobro utvrdili u Pokrčju i u Pozrmanju, te su u Skradinu bili osnovali svoje vojno središte iz kojega su nastojali da pridobiju okolne Hrvate za svoje ciljeve. To je djelovanje vodio Šibenčanin Tardić koji je kao mlad čovjek, svršivši škole, pristupio Turcima i postao kod njih visok časnik. Kao čehaja (tajnik) bosanskoga paše imao je prilike da pokaže svoje visoke sposobnosti i u upravi i u vođenju ratovanja. Njegovi su ljudi bili došli u težak spor zbog nekih konja sa nekim plemićima iz Baga koje su vodila dva brata Perušića. Bit će da su oni u pregovorima oko konja bili nasamarili Skradinjane jer su se ovi bili spremili da im se osvete. Oni skupe četvu konjanika i na pokladni ponedjeljak 27. veljače 1525. stignu tajom u Bag upravo navečer kada su se Bažani najljepše zabavljali. Tu oni oplijene cijelo mjesto, zapale ga na nekoliko strana i u roblje povedu oko trista čeljadi, a među njima Ivana i Gašpara Perušića, kneza Ivana Posedarskoga i kneza Gregora Banića. Tada veliki strah spopane cijelo stanovništvo u okolini i ono stane otuda seliti u sigurnije strane. Za malo vremena osta pust sav taj kraj. Očuvane su ostale dobro zidane zgrade, u prvom redu tvrđava, onda stara crkva sv. Ivana, parokija, domovi Kurjakovića, građana plemića, trgovaca i obrtnika. Paljenjem stradale su drvene kuće ratara. Iako je u Bagu ostalo dosta prilike za stanovanje, ipak se na taj položaj nije nitko naseljavao, jer je zbog turskih martoloza daleko od tvrđava bilo vrlo opasno. Napuštena je bila i stara tvrđava premda je posada bila u njoj potrebna i zbog susjednih Turaka, a osobito radi Mlečana koji su bili vrlo opasni nalazeći se na Pagu u prvoj blizini.

Kada je onda 1577. preuređena u Hrvatskoj Vojna krajina došao je u obzir kao tvrđava i Bag jer se nalazio na putu kojim su lako mogli prolaziti martolozi. Nekoliko godina prije toga preuređenja bili su Turci doveli oko 5000 martoloza i njihove čeljadi u Liku, te je otuda stala prijetiti velika opasnost. Već su 1577. javljali da je u bašku tvrđavu određena četa od 30 haramija, a ona bi spadala pod senjsku kapetaniju.¹⁵ Čim su to bili obaznali Mlečani da je Krajina popravila i preuredila baški stari tvrđi grad s namjerom da u nj postavi posadu odmah su sa svoje strane stali savjetovati Grac i Beč da se ta tvrđava u Bagu sasvim poruši. Krajina je, dakako, brzo shvatila kamo ciljaju Mlečani, i ostala je na tom da se Bag u svom kraju održi kao jako utvrđenje.¹⁶ Tada je u Bag postavljena četa od 11 Nijemaca i 6 haramija. Njihova prisutnost već se bila osjetila jer su se okolni martolozi umirili.¹⁷ Iz 1586. postoji iz toga mjesta izvještaj u kojem se kazuje da valja još izgraditi 60 hvati zida, da na varoši nema vrata u zidu, a da nema ni cisterne. Ima da se zid izgradi još od grada do crkve, na drugoj strani do stare Karlovićeve kuće, i to 80 hvati u duljinu, a tri hvata u visinu.¹⁸

Mlečanima je, međutim, utvrđeni Bag, iako sa malom posadom, bio oštar tm u oku. Čekali su samo dobru priliku da tu staru tvrđavu napadnu i osvoje, iako je ona pripadala susjednoj od njih priznatoj državi. Kad su onda saznali u ljeto 1592. da su Turci s velikom vojskom bili udarili na Krajinu, oni pošalju svoga generala Tiepola s jakom četom na Bag da ga zauzme i ošteti. Taj Mlečanin provali neočekivano u grad, tamo posadu od česti pobije, a dijelom zarobi i odvede na mletačko tlo.¹⁹ Pored toga on je porkulaba i stražmeštra objesio na svojoj lađi o jربول.²⁰ Mlečani su, doduše, sebe opravdavali da je to bila njihova osveta Uskocima koji su Bag upotrebljavali za svoje sklonište i za polazjenje na pohode.

Kako se Bag nalazi vrlo blizu Paga Mlečani su mogli lako paziti na tu tvrđavu i poduzimati svoje pothvate protiv nje. Tako su oni 1602. saznali da se 19 Uskoka bilo iskrcalo na Bagu, da se tamo sklone. Mlečani su onda sa Paga prešli s velikom četom na Bag, tu su iznenada opkolili Uskoke i zarobili, te su nekima odsjekli glave, neki su bili odvedeni na galije, a neki na vješanje.

Poslije one navale generala Tiepola 1592. na Bag ta je tvrđava bila napuštena jer su je Mlečani bili topovima teško oštetili. Istom nekoliko godina kasnije postavljena je u nju jača posada koja se spominje 1612.²¹

Godine 1615. odluči zapovjednik posade u Bagu da nasamari mletačku vojsku na susjednom Pagu. On poruči tamošnjem kapetanu, porijeklom iz visokoga plemstva u Mlecima, da će mu predati Bag, samo neka navali sa svojom četom. Taj kapetan nato prijavi svoju namjeru da napadne na tu austrijsku tvrđavu u Mletke i dobije odande pismeni nalog da to učini. Tada taj kapetan pođe sa oko 80 svojih vojnika sve samih Korzikanaca na svojim lađama prijeko na Bag, a njemu se pridruži još pedesetak Pažana uglavnom iz plemićkih porodica. Međutim je zapovjednik baške tvrđave, koji je u njoj imao samo 30 vojnika, otišao u Senj i odande je u Bag doveo 53 Uskoka. Oni onda dočekaju Pažane i pobiju ih sve odreda svojim mačevima. Tu ih je ostalo mrtvih oko 130, a samo ih je nekoliko uteklo na barkama na Pag. Od Bažana i Senjana poginula su dvojica, a četvorica su bila ranjena. Kod paškoga zapovjednika našli su u džepu onaj pismeni nalog od vlade u Mlecima o napadu na Bag. Ostale su na baškom tlu i bojne mletačke zastave. Venecija zapravo nije mogla prosvjedovati je ona bila u vrijeme mira provalila u tuđe područje. Inače se taj poraz bio teško kosnuo Mlečana, i ona ga nisu mogli zaboraviti.²²

Već naredne 1616. godine oni su uhvatili vezu sa nekima iz karlobaške posade i uspjeli su u nagovoru da im predadu tvrđavu. To je bilo izvršeno u ljeto te godine kada su mletačke lađe pune vojnika bile prispjele pred luku te tvrđave. Tada su vojnici u tom gradu pošli da dočekaju mletačke ljude, ali im se usprotivio kapetan koji je uspio da dvojicu od njih objesi, ali su ostali vojnici skočili na njega te su mu odsjekli glavu. Nju su oni onda u luci bacili pred Mlečane kao znak da mogu sići na kopno i slobodno zauzeti tvrđavu.²³

Mlečani se, dakako, nisu usudili zaposjesti baški tvrđi grad nego su ga samo oštetili iz topova koliko su ga više mogli. Tada su oni, kako ih nije nitko priječio, stali sjeći one divne šume oko Baga i tu su tom prilikom načimili mnogo kvara i štete. Sve se to, dakako, događalo u vrijeme onoga teškoga rata između Mletaka i Austrije od 1615.—1617.

U to vrijeme počele su službene pisarnice u Gracu i Beču to mjesto nazivati ponajviše Karlobag, te će se i u ovoj radnji tako činiti.

Petnaestak godina bilo je tada prošlo da Krajina nije ništa poduzimala na toj strani, a mirni su bili i Mlečani. Stara tvrđava ležala je zapuštena, i zub vre-

mena točio ju je i dalje. Nikakav svijet nije se na tom udesnom položaju nastanjivao.

Tada je najednom zapovjedništvu Krajine prispjela vijest da Turci namjeravaju sve stare utvrde koje se nalaze blizu njihove granice zaposjesti, popraviti i napuniti svojom vojskom, a okolinu naseliti svojim narodom. U prvom redu to su htjeli načiniti s Karlobagom koji se nahodio na pogodnom smještaju s dobrom lukom i zgodnom prilikom za nastanjivanje. Ta je vijest teško zapekla bečki dvor koji se odmah požalio veziru u Budimu, a svojem ratnom vijeću je naložio da punom snagom brane i Karlobag i okolnu granicu.²⁵ U to je vrijeme bio general Hrvatske krajine Vuk Frankopan koji je prilike u Primorju dobro poznao te se na tom području umio i snaći. On je 1640. ratnom vijeću u Gracu opširno javio što bi oko Karlobaga valjalo poduzeti. Vijeće je preporučilo da se u tome mjestu popravi potpuno stara tvrđava i da se opskrbi topovima i razmjernom vojskom. Vuk Frankopan kao dobar poznavalac prilika odgovorio je na to da bi to bilo i dobro i poželjno, ali da tu gradnju treba Mlečanima najaviti. On je upozorio da ima već duže vremena kako se na tlu Karlobaga otvarala jaka trgovina između Mlečana i Turaka u Lici i Pozrmanju pa da se tu prometne množina drva, soli, masti, sira, goveda i koža. Dizanje tvrdoga grada na tom položaju ne bi, svakako, godilo ni muslimanima, a pogotovo ne Mlečanima. Ako se ti drugi usprotive gradnji pa je sa morske strane budu ometali, neće je moći ni cijela senjska posada na svojim malim lađama obraniti. To se ipak može učiniti ako se na tom tlu okupi cijela Senjska Krajina koja će moći da zaštiti i graditelje i gradnju. Treba dakako da se vapno i pijesak dovezu morem, a drva ima na samom tlu dovoljno. U prvom redu valja sazidati okolni zid oko tvrđavnoga tornja, a tu će se ispod njega moći u kolibama momčad smjestiti i zaštititi. Taj bi se zid mogao još te godine sazidati, a onda bi se na proljeće podigao toranj, i to od kamena jer se od drveta zbog burnih morskih i gorskih vjetrova ne bi mogao održati. Kad se tvrđava sagradi, valja u nju smjestiti jedno cijelo vojvodstvo od ona tri u Senju.²⁶ Ratno vijeće u Gracu možda je i počelo da vijeća o prijedlogu Vuka Frankopana, ali je taj general već na početku te zime primio od svojih uhoda vijest da su lički Turci bili u jesen prešli u Podgorje i da su tamo doveli svoje stočare. On se onda požalio ličkom begu i zamolio ga da s mirom ukloni te naseljenike sa toga tla, inače da će on biti prisiljen silom ih odonud istjerati. Beg je na to odgovorio da i Podgorje i Karlobag, koliko on zna, pripadaju njegovu caru. Tada je Vuku Frankopanu i njegov viši kapetan javio da se jedno stočarsko naselje sa strane Turaka nahodi u Podgorju tri do četiri milje od Karlobaga prema Senju. On da je saznao da ti stočari namjeravaju stari Karlobag da sasvim sa zemljom sravnje. General je nato dao nalog kapetanu da napadne te pastire, da im otme imovinu i da ih pobije što više. Kapetan je to izvršio i doveo je otuda Vuku Frankopanu nekoliko zarobljenika. Oni su mu iskazali da su Turci bili nakanili da radi bolje zaštite svojih stočara sagrađe sa sjeverne strane Karlobaga toranj.²⁷

Mjesec dana kasnije javile su uhode opet generalu da su Turci nanovo smjestili u Podgorju skupinu stočara još veću od one prijašnje i još bliže k Senju i da su na to tlo doveli 500 Turaka zbog njihove obrane. Turci da su osim toga voljni čim malo otople da podignu tvrđavu u Karlobagu i da je sami posjednu.

Tada je na tom zemljištu oko Karlobaga nastao težak položaj. Krajiško zapovjedništvo u Karlovcu tražilo je od ratnoga vijeća u Gracu dopuštenje da protjera turske stočare iz Podgorja i da počne građenje tvrđave u Karlobagu.

Ratno vijeće dopuštalo je jedno i drugo, ali je dvor u Beču oklijevao da to odobri. Car se bojao da ne povrijedi Mlečane dovozeći građu morem, a opet nije htio da izazove Turke na očiti rat zbog onih stočara u Podgorju. Tako se odluka i o jednom i o drugom pitanju odvlačila od godine do godine. Međutim su 1644. doselili Jaseničani u Sv. Juraj u pedesetak kuća, i to će, jamačno, biti razlog da su turski stočari napustili staništa svoja u Karlobaškom podgorju. Onda je 1646. na prijedlog ratnoga vijeća i dvor pristao na to da se izgradi tvrđava u Karlobagu. Svejedno je prošlo desetak godina, ali ta gradnja nije bila započeta. Za to su navođeni uvijek isti razlozi: Po moru se građa nije smjela dovoziti da se ne bi povrijedila Venecija, gospodarica Jadranskoga mora a od Senja se ona nije mogla pribaviti jer je razdaljina bila za kolna vozila vrlo velika, a put je bio nepopravljivan već odavna. To su bili osjetili i Mlečani i Turci, upravo naši ljudi na Pagu i oko Posedarja i Ražanca i oni u Lici i u Pozrmanju. Kako se Karlobag nalazio nekako na sredini tih krajeva, a ležao je izgrađen, sa mnogo kamenih starih kuća, sa sačuvanim starim trgovom, naši su ljudi, i muslimani i kršćani, osjećajući potrebu za robom, osobito onom mletačkoga porijekla i onom stočarskom, naravnim putem odabrali taj stari trg na moru za mjesto svoga prometanja robe. Pažani, Ražančani, Posedarci i drugi sa mletačkoga tla donosili su na taj trg ne samo sol, vino, različite vrste sukna nego i puščano oružje. Na taj trg navikli su se muslimani iz Like i Pozrmanja dolaziti u velikim brojevima, te se trgovanje tu razvilo u velikoj mjeri.²⁸ Krajiška uprava bila je o svemu tome upućena, ali nije mogla ništa poduzimati dok se ne izgradi tvrđava u Karlobagu.

Najposlije 1672. nahodi se u popisu krajiških utvrda i Karlobag pored one u Senju i u Ledenicama. Bit će da je bio izgrađen između 1665. i 1670. Potanjih vijesti o samoj gradnji nema.²⁹

Kad su najposlije Lika i Krbava bile oslobođene priključen je Karlobag tima pokrajinama te je ušao s njima u zajednicu. Cijelo je to zemljište došlo u ruke bečke vlade koja je stala njima samostalno raspolagati preko carske dvorske komore. Krajina je ipak uspjela da u tvrđavu u tome mjestu uvede svoju posadu koja će paziti osobito na susjedne opasne Mlečane.³⁰ Oni su ionako na svršetku ratovanja s Turcima bili zauzeli i sebi prisvojili cijelo zemljište koje će od toga vremena steći ime Dalmacija. Tom su prilikom oni pripojili i istočni dio stare župe Podgorja oko Paklenice, Selina i oko Dračevca toj svojoj novoj Dalmaciji. Već u početku 1692. carska dvorska komora prodala je Liku, Krbavu, Karlobag, Jablanac, Starigrad i područje Klada, na što ona nije imala nikakva prava, austrijskom grofu Adolfu Sintzendorfu za 80.000 dukata. Od tih zemalja za Jablanac, Starigrad i Klade komora je računala da su njoj pripale kao posjedi Frankopana, iako ih taj rod nikada nije po zakonu držao.

Čim su Turci bili doživjeli svoj rasap u Lici i Krbavi Krajina je bila postavila u Karlobag ipak jaču posadu za svaki slučaj i zbog susjednih Mlečana, a i zbog Turaka. Osim toga stali su okolni Bunjevci i od Sv. Jurja i od Jablanca, a pogotovu od Vinjerca, Ražanca, Novoga grada i od Medvide seliti u Karlobaško podgorje već odmah kako se pročula vijest da su Turci kod Beča hametice potučeni i da odande bježe. Oni su tada postepeno počeli ulaziti i u Karlobag i stali su popravljati stare kuće zidanice za svoju upotrebu.

Međutim je grof Sintzendorf još u proljeće 1692. odlučio da zaposjedne to kupljeno zemljište. Računao je da je najbolje da pođe u Karlobag jer tamo može stići lađom. Prije toga dao se službeno uvesti u posjedovanje toga područja, a onda je spremio svoju četu pješaka i konjanika koji će s njim poći u spome-

nuto mjesto morem. U Karlobagu postojao je već odred senjske vojske sa por- kulabom, a u samoj varoši našlo se i dosta Bunjevaca koji su se tu naselili. Kako je komisija, koja je službeno uvodila toga grofa u posjed, najviše radila u samom Karlobagu mogli su i senjski vojnici, a i taj narod u varoši, lako saznati o čem ta komisija zapravo radi i raspoložiti svoja osjećanja prema njemu. O njegovu prvom dolasku u Karlobag postoje dva izvještaja koji ga u tančine opisuju. Prvi potječe od samoga grofa koji se žalio dvorskoj komori što mu se dogodilo. On se u prvom redu tužio da je u Karlobagu naišao na vrlo oštar otpor, ne- ukrotiv i osoran svijet za koji se odmah uvjerio da se neće dati ublažiti. Već je senjski kapetan izdao karlobaškom zapovjedniku nalog da ne dopusti ni u kojem slučaju da grof izda kakvu zapovijed ni u vojničkom, a pogotovu ne u gospodarskom pogledu. Taj zapovjednik nije dopustio ni to da uđe u stari ruševni grad da se tamo smjesti. Senjski vojnici sa svoje strane, koliko je vidio, pale šumu da ostane samo opora zemlja. Grof je susretao samo mrke poglede i smrknuta lica. Osjećao je da su ljudi naljućeni na njega i da bez velike vojne pomoći neće ni on ni njegovi moći ostati u tome mjestu. Slutio je da su ti opori ljudi nagovoreni da njega i njegove ubiju. On je onda sa svojima sio u lađu i zaplovio prema Rijeci.

Iz ovoga i iz onoga drugoga pisma koje je pisao grofov upravitelj vidi se da je taj administrator plovio lađom punom robe za grofa i njegove u Karlobagu. Kad je lađa stigla u luku, — na putu je ona sreća lađu grofovnu te je na nju bio prešao upravitelj, — nisu ljudi s nje našli nikoga od grofovih ljudi da istovare robu, a nije to htio da dade načiniti ni zapovjednik nad senjskim vojnicima iz- govarajući se da za to nije dobio nalog iz Senja.

Sl. 73. — Sjeverozapadni dio grada s operativnom obalom krcatom razne robe (zapadno od Malih vrata, oko g. 1680)

Kako se vidi grof Sintzendorf već je u početku svoga rada naišao na rđav doček i sa strane naroda i od krajiških vlasti. U to isto vrijeme ustalo je protiv njega i ratno vijeće koje je dvoru iznijelo mnogo i vojničkih, gospodarskih i političkih razloga protiv te prodaje. Ipak carski dvor nije htio ništa poduzimati protiv toga grofa, a on sam promijenio je svoj odnos i prema Krajinu i prema narodu na svom zemljištu. S Krajinom se nekako naredio, a s narodom je nastojao doći u bliži dodir. Kako su na tlu oko Karlobaga bili sami Bunjevci on je uhvatio vezu s njima, sprijateljio se s tim narodom, a osobito s trojicom od njih: sa zastavnikom Lovrinom Kovačevićem, s Pavlom Srdarevićem i Nikolom Došenovićem, koje je odlučio da povede u Grac i Beč, svakako da se s

Sl. — 74. — Jugozapadni dio senjske luke, s drvenom rivom, kulom Šabac i brodovima krajem 17. st.

pomoću njih učvrsti u vlasti. Ljubeznim vladanjem i darovanjima on je ubrzo predobio taj svijet za sebe, a protiv senjske kapetanije, te su na tom tlu oko Karlobaga nastala dva tabora: Jedan su od njih činili vojnici senjske kapetanije sa porkulabom na čelu, drugi naseljeni Bunjevci. Desilo se da je on u kasno ljeto 1692. otputovao u Austriju. Osjećajući da je svojim vladanjem bio stvorio na tom karlovaškom tlu dvije stranke od kojih je svaka imala svoga posebnoga gospodara, on je pred svoj odlazak dao svojim ljudima praha i olova i nalog da ne slušaju krajiške ljude, nego da u slučaju potrebe dignu na njih oružje. Krajina je, na sreću, opazila da bi u tom sukobu između njenih vojnika i grofovih Bunjevaca bilo došlo do velikoga zla, jer bi grofovi ljudi za svoju obranu bili imali svu šumovitu planinu. Posljedak je svega toga bio da se ti Bunjevci nisu više odazivali pozivu senjske kapetanije kojoj su po vojnoj dužnosti u ono vrijeme bili pripadali.³¹

Pored one stare trgovine sa svakakvom robom u Karlobagu je bila uvedena i opsežna prodaja soli za koju nije bilo zgodnoga mjesta jer ju je jugovina zahvatila i kvarila. Komora je preporučivala da se za to opravi jedna od starih kuća u blizini staroga trga prema tvrđavi, jer su u te kuće bili još dobri zidovi.

Bila je komora oštro zabranila sječu drva u šumama, a isto tako i držanje koza jer će jedno i drugo ubrzo uništiti drveće. Šteta što je načini koza imala se platiti sa 100 cekina, a gubila se i koza. Komora je posebno propisala nekoliko članaka zakona kojima će se kažnjavati neukrotivost i razuzdanost u Bunjevaca.³²

Grof Sintzendorf i njegova porodica uživali su svoje kupljene zemlje potpuno desetak godina. Tada su se počeli gomilati prigovori i na njihovu upravu i na njihovo gospodarstvo i sa najviših mjesta, i najposlije 1701. dospjelo je cijelo njihovo područje pod carsku komoru. Još je 1699. Karlobag velikim troškom bio preopravljen i uređen.³³

Narod nije bio ni s novom upravom zadovoljan nego je želio da dođe pod Krajinu. Na tom se počelo raditi u velikoj mjeri 1709., te se svijet sa toga komorskoga područja počeo prijetiti da će radije iseliti u Tursku ili u Latine (Mle-

Sl. 75. — Karakteristična uskočka brodica s veslima i jedrom (sredina 17. st.)

čane) nego ostati pod komorom na tom zemljištu. Predstavnici toga naroda iz Like, Krbave, od Karlobaga i Jablanca načinili su na vojno povjerenstvo 1709. molbu da ih oslobode uprave Komore, jer ako pod njom ostanu da neće biti krivi oni za posljedice. U ime Baga potpisao je tu molbu zastavnik Nikola Došenović, onaj isti kojega je već 1692. grof Sintzendorf bio uzeo među svoje pouzdane ljude. Rod toga visokoga oficira i danas živi u okolini Karlobaga pod danas običnijim prezimenom Došen.

Tada je najposlije 1712. priključeno i ono ličko i krbavsko komorsko područje zajedno sa Karlobagom, Jablancem, Starigradom i Klodom krajiškom zemljištu i s njim je ujedinjeno.

U dotursko vrijeme užem karlobaškom području pripadala su i bližnja sela, zatim Cesarica i okolina, onda Oštarija i dolina oko nje i južno otuda Lukovo Šugarje.

Oko Karlobaga ležala su u to vrijeme, prije no što su Turci uništili to napredno naselje, i Stanište, Kućište i Ledenik. To su bila sela podalje od mora na brdskom tlu podesnom uglavnom za stočarsku privredu.

Cesarica se bila razvila pored mora sa vrlo dobrom lukom u kojoj se nalazi i pitka voda. Tu je rano bila sagrađena župna crkva sv. Jelene cesarice otkle je tome mjestu i nastalo ime. Tu je u starije vrijeme duboka šuma dolazila gotovo do mora, te je luka na tom položaju dobro služila za izvoz drva.

Južno otuda i istočno na visokom brdskom tlu koje postepeno prelazi u planinu nalazila su se sela: Stupačina, Oštarija, Konjsko, Dabar i Šušanj. Dalje prema jugu veća su naselja bila Lukovo i Šugarje. Tu je more dobro razvedeno te tu postoji poveći broj dobrih luka, podesnih osobito za izvoz drva. Iznad tih luka brdo se brzo uzdiže u visoku goru. Ratarskoga tla tu nema mnogo, te su na tom zemljištu postojali skoro sami stočari. Iako se može tvrdo povjerovati da je od Cesarice dalje na jug u dotursko vrijeme pored Hrvata živjelo i starih Vlaha ili Morlaka, ipak se tu nalazi vrlo malo mjesnoga nazivlja za koje bi se moglo ustvrditi da je romanskoga porijekla.

Već sredinom druge pole 17. st. počela su seljenja na to pusto zemljište oko Karlobaga. Naseljenike vabile su stare napuštene kuće u samom gradu, ali još više neiskorištavano stočarsko tlo pored mora i po šumskim čistinama. Na to pusto zemljište silazili su Ličani, muslimani i martolozi, te je na tom tlu u 17. st. bilo i bojeva jer su čete senjske kapetanije po svojoj dužnosti prolazile tim krajem da otjeraju Turke ako slučajno pokušaju da se tu nastane.³⁴

Prvi su naseljenici, po prirodi stvari, bili sami Podgorci, i to iz onoga sjevernoga gdje se u to vrijeme bio naselio Sveti Juraj, a isto tako i iz onoga južnijega. Na tom drugom zemljištu razvilo se tih godina jače kretanje stanovništva koje je moglo pripadati ili senjskoj kapetaniji, ili Mlečanima, ili Turcima. Svaka je od tih vlasti štitila svoje ljude gdje se god oni našli, te je opća sigurnost tu bila veća. Ipak ta kretanja nisu u to vrijeme imala značaj stalnoga naseljavanja nego ih je poticao najviše opći stočarski interes.

Tada se 1683. stao munjevitom brzinom širiti glas o velikom porazu silne turske vojske pod Bečom. Na te vijesti počelo je već sredenije i seljenje i nastanjivanje jer su se tražila zemljišta koja će pružiti sigurnost i u stanovanju i u prehrani. Nove vijesti donosile su neprestano nove poraze turske vojske, a sve je to sve više učvršćivalo pogranično stanovništvo da sebi osigura nove prilike za naseljavanje.

Pred tima naseljenicima našlo se nekoliko područja koja su gotovo prazna čekala nova nastanjivanja. U prvom redu to je bilo Podgorje u svom srednjem i južnom dijelu, a onda i ona velika, gotovo ravna i razmjerno plodna polja u Lici, i to Smiljansko, Pazariško, Lovinačko, Udbinsko i Gračačko. U to naseljavanje krenuli su stočari sa tri strane. Prvi su bili oni iz Liča, iz Krmpota, Krivoga Puta, Mrzloga Dola, Senjske Drage i Sv. Jurja. Oni su već bili naučili na česta kretanja i nova nastanjivanja. Oni će se spuštati iz svojih krajeva postepeno prema jugu. Tu će oni zahvatiti okolinu Sv. Jurja, Starigrada, Stinice i Jablanca. Najveći njihov broj unići će u onu seobu koja će naseliti Pazarišta, a sudjelovat će i u naseljavanju Smiljana i Lovinca. Manji njihovi dijelovi ostat će u Podgorju i tu će se dobro razvijati.

Drugo područje koje je dalo naseljenika u tom kretanju bilo je ono u južnom dijelu Podgorja na tlu Senjske kapetanije i u susjedstvu na mletačkoj strani oko Nina, Ljupča, Ražanca, Radovina, Posedarja i Novigrada. Ta će se seoba uputiti najprije u Podgorje, a odomud će neki iz nje unići u naseljavanje Smiljana i Lovinca.

Treće područje tih naseljenika nalazilo se na starom turskom dijelu s lijeve strane Zrmanje oko Medvide, Zelengrada, Jasenice, Karina i Zemunika. Oni su se kretali uglavnom putom na Obrovac, Sv. Rok i Lovinac. Većina tih naseljenika prešla je kroz Velebit u Liku, te ih je samo mali dio ostao u Podgorju.

U Karlobagu uselili su iz južnoga područja Bačići, Dičići, Dundovići, Grkinići, Gržetići, Jelinići, Matijevići, Milinovići i Šegote, a od Liča i sjevernoga primorja Miletići, Pavelići, Prpići, Smojveri i Tomljenovići. Ovi od Liča bolje su razvijeni nego oni prvi.

U Cesarici iz južnoga dijela su Bačići, Čaćići, Dokozići, Milinovići i Vrbani, a od Liča Prpići i Smojveri. Svi su oni dobro razvijeni. Ledenik su naselili samo Baburići i Bačić sa juga, a Miletići, Prpići i Tomljenovići od Liča. Ta tri roda i bolje su se razvili.

Kučiste ima šest rodova: Bačiće, Devčiće, Došene, Mažurane sa južnoga dijela i Prpiće i Tomljenoviće od Liča. Od njih su Bačići, Došeni i Prpići bolje razvijeni.

U Staništu samo su četiri roda: Baburići, Bačići i Jelinići iz južnog dijela i Tomljenovići od Liča. Bolje su razvijeni Bačići, Jelinići i Tomljenovići.

Stupašina i Dabar manja su naselja. U prvom od njih su Baburići, a od Liča Prpići i Tomljenovići. U Dabru su Bačići i Devčići sa juga, a Prpići i Tomljenovići od Liča. Ti posljednji bolje su razvijeni.

Oko puta u Liku razvila su se sela Oštarije, Konjsko i Sušanj. U prvom od njih su Dešići, Mažurani, Šikići i Vrbani svi sa juga, a otuda su Dokozići, Mažurani i Šikići i u Konjskom. U tom su se selu naselili i Miletići i Tomljenovići od Liča. U malenom selu Sušnju isto su tako Šikići sa juga, a Tomljenovići od Liča.

Otuda dalje na jug skupna su imena Lukovo i Šugarje. U dotursko vrijeme tu je glavno naselje bilo u selu Trstenici koje se razvilo pored mora, a tu je postojala i dobra luka sa pitkom vodom. Prije Turaka tu je stajala župna crkva. Nju je pustu vidio opisivač toga kraja 1639. Na tom gotovo čistom stočarskom zemljištu naselili su se Barići, Došeni, Marasi, Milkovići, Pavičići, Pezelji, Rudelići, Šarići, Šikići, Trošelji i Vrbani iz tome kraju južnijih dijelova, a od Liča jedino Tomljenovići.

BILJEŠKE:

- 1 Cod. dipl. III, 351.
- 2 Ibid.
- 3 Ljubić Listine I, 281—282.
- 4 Cod. X, 443.
- 5 Cod. X, 363—371.
- 6 Ibid. 474, 483.
- 7 Lop. II, 213, 218.
- 8 Cod. V, 474.
- 9 Cod. V, 472, 473.
- 10 Surm. 303.
- 11 Ibid. 303, 304, 334.
- 12 Cod. II, 22.
- 13 Surmin 225.
- 14 Ljubić, Listine I.
- 15 Lop. I, 36.
- 16 Ibid. 55.
- 17 Ibid. 94.
- 18 Ibid. 137.
- 19 Ibid. I, 165.
- 20 Horv. II, 17, II, 51—52.
- 21 Lop. II, 45.
- 22 Horv. II, 164—166, 169.
- 23 Ibid. 353.
- 24 Lop. II, 69—70.
- 25 Lop. II, 185.
- 26 Ibid. II, 232.
- 27 Ibid. II, 242.
- 28 Ibid. II, 245, 272, 275, 291, 292.
- 29 Ibid. II, 344.
- 30 Ibid. II, 420—423.
- 31 Ibid. II, 431—435.
- 32 Ibid. III, 204—207.
- 33 Ibid. III, 160, 165, 199.
- 34 Lop. II, 212—213.
- 35 Lop. II, 211.
- 36 Cod. XII, 649.
- 37 Habs. spom. II, 129, 395, 503.
- 38 Cod. VI, 146—147.
- 39 Cod. X, 364.
- 40 Magdić 79.
- 41 Cod. XII, 328.
- 42 Ibid. XIII, 427.
- 43 Pavičić, Seobe i naselja u Lici, 314.
- 44 Magdić 78.
- 45 Ibid. II, 207.
- 46 Surm. 74.
- 47 Cod. XII, 649.
- 48 Lop. I, 25.
- 49 Ibid. I, 137.
- 50 Ibid. I, 213.
- 51 Ibid. I, 273—275.
- 52 Ibid. 183—184.
- 53 Ibid. II, 205—206.
- 54 Ibid. II, 205—206, Ibid. I, 118.
- 55 Ibid. II, 369.
- 56 Lop. I.
- 57 Jelić dr Lučka Lički sandžakat. Narodni koledar 1896, 50.
- 58 Lapošić Spom, T, 343.
- 59 Ibid. T, 349.
- 60 Ibid. II, 16.
- 61 Horvat K. Mon. Usoc. II, 151.
- 62 Ibid. II, 167.
- 63 Lop. II, 270.
- 64 Lop. II, 163.
- 65 Ibid. II, 313, 369 i 370.
- 66 Ivić ibid. 113.
- 67 Lop. II, 207, 369, 370.
- 68 Ibid. II, 369.
- 69 Lop. Hrv. urbari, 133.
- 70 Lop. Spom. II, 211.
- 71 Sortinaco Antonio, Frammenti storici della guerra in Dalmazia, 37—40.
- 72 Ivić, Migracije Srba u Hrvatsku, 126.
- 73 Ivić, ibid. 126; Lop. Spom. II, 222, 290.
- 74 Naselja i poreklo stanovništva, XXIII, 326.
- 75 Lop. Spom. II, 290, 292.
- 76 Ivić, ibid. 146.
- 77 Lop. Spom. II, 413.
- 78 Ivić, ibid. 150.

Zusammenfassung

ÜBERSICHT DER MITTELALTERLICHEN VERGANGENHEIT VON SENJ UND UMGEBUNG

von *Stjepan Pavičić*

Die Lage von Senj. Einwanderung der Kroaten und ihre Verschmelzung mit den Alteingesessenen. Einrichtung ihrer Behörden, der »župa« (Gespannschaft) von Gatsko und Senj. Senj bekommt seine Burg, die Kirche des hl. Georg und allmählich das Bistum, die Domkirche mit dem Kapitel. Nach Senj kommen die Tempelherren und werden zu den grössten Bodenbesitzern. Die Eigentumsverteilung in der Senjer župa: städtische Jobagionen, Castrenses, Adelige; regelmässige Ämter: Vizegespan (podžupan), Vikar, Richter, »satnik« und »divornik«; adelige Familien: die Mojsijević, Radučević, Colović; die Viehwirtschaft in der Umgebung von Senj, Hirten und Walachen. Alte Kirchen in Senj. Einfall der Tataren in Senj, Plünderung der Handelsunternehmen und der Geschäfte, wobei den grössten Schaden die Karfleute von Rab und Venedig erlitten — daraus entstandene Zwistigkeiten und Versöhnung. Die Templer erhalten ihren neuen Besitz in Dubica und verlassen Senj. Ihre Stelle nahmen die Frankopani mit denselben Rechten ein. Senj wird stärker befestigt und Lenković bessert die Umfassungsmauern der Türkengefahr wegen aus und baut die Burg Nehaj. Des weiteren werden Auszüge aus im lateinischer Sprache geschriebenen Dokumenten des XIV. Jahrhunderts gebracht, die erstklassige Angaben über den Besitzstand in Senj während eines grossen Teiles dieses Jahrhunderts, über Verkäufe, über die Einheimischen sowie über die Zugewanderten, insbesondere über jene aus Italien, und zuguterletzt über verschiedene Gemeindeämter jener Zeit geben.

Die Türken hatten in der Zeit von 1522. bis 1525. das Gebiet zwischen dem Fluss Una und dem Velebit eingenommen und näherten sich von allen Seiten der Stadt Senj. Um der Plünderungsgefahr und den türkischen Raubüberfällen auszuweichen, verlassen viele Bürger die Stadt, die nun nur eine kleine Einwohnerzahl aufzuweisen hat. So worden im Jahre 1538 nur mehr 1000 Einwohner gezählt, davon sind 160 Soldaten. Die Einwohnerschaft besteht hauptsächlich aus Bürgen (Kaufleuten und Handwerkern) und dem privilegierten Adel. Schon der Statut von Senj aus dem Jahre 1388 bestimmt, dass der Adel in seinem Rat auch einen nicht in Senj Gebürtigen in den Adelsstand erheben kann. So wächst die Zahl der Adeligen in Senj nebst den Abkommen der drei alten Adelsfamilien sehr an. Aus der Zeit um 1530 sind keine Aufzeichnungen über die Einwohnerschaft von Senj bekannt.

In jener Zeit verarmten die Einwohner von Senj sehr und der Zwang die Söldner in der alten Festung zu bezahlen fällt ihnen schwer. Daher schicken sie von Jahr zu Jahr gelehrte Leute nach Graz und Wien, die dort Geld für militärische Zwecke ausbitten sollen. Sie bekommen auch von Zeit zu Zeit etwas, aber niemals genügend. Nach den materiellen Möglichkeiten hat sich das Militär in Senj auch vergrössert. Es bestehen davon einige aufbewahrte Rechnungen, aber nur zwei mit den Aufzeichnungen aller bezahlten Soldaten, und zwar eine aus dem Jahre 1540 und eine aus dem Jahre 1551. Wir bringen beide mit den Namen aller Offiziere und aller bezahlten Soldaten. Aus diesen Aufzeichnungen kann man noch nicht feststellen, ob es unter diesen Soldaten auch schon Uskokken gab, jedoch im Jahre 1549, also 2 Jahre vor jener Zählung aus dem Jahre 1551, wird berichtet, dass der Uskokkenhauptmann Pavle Lasinović mit 30 Mann ein venezianisches Dorf auf der Insel Krk geplündert und viele Menschen erschlagen hat. Von dieser Zeit an werden die Uskokken in Senjer immer mehr fühlbar. Im Jahre 1577 wird die Senjer Hauptmannschaft durch die Militärgrenze verstärkt und von Karlobag bis Ledenice erweitert. In die Besetzung von Senj werden 200 Soldaten, die durchwegs Uskokken sind, aufgenommen. Von da an können nur Leute dieser Abstammung der Besetzung angehören. Ausserdem bestehen in diesem Orte auch unbezahlte, »venturini« genannte Soldaten. Ihre Zahl ist etwas grösser als die der Uskokken. Eine besondere deutsche Kompanie, die gewöhnlich 40 Mann zählt, gehört auch der Besetzung an.

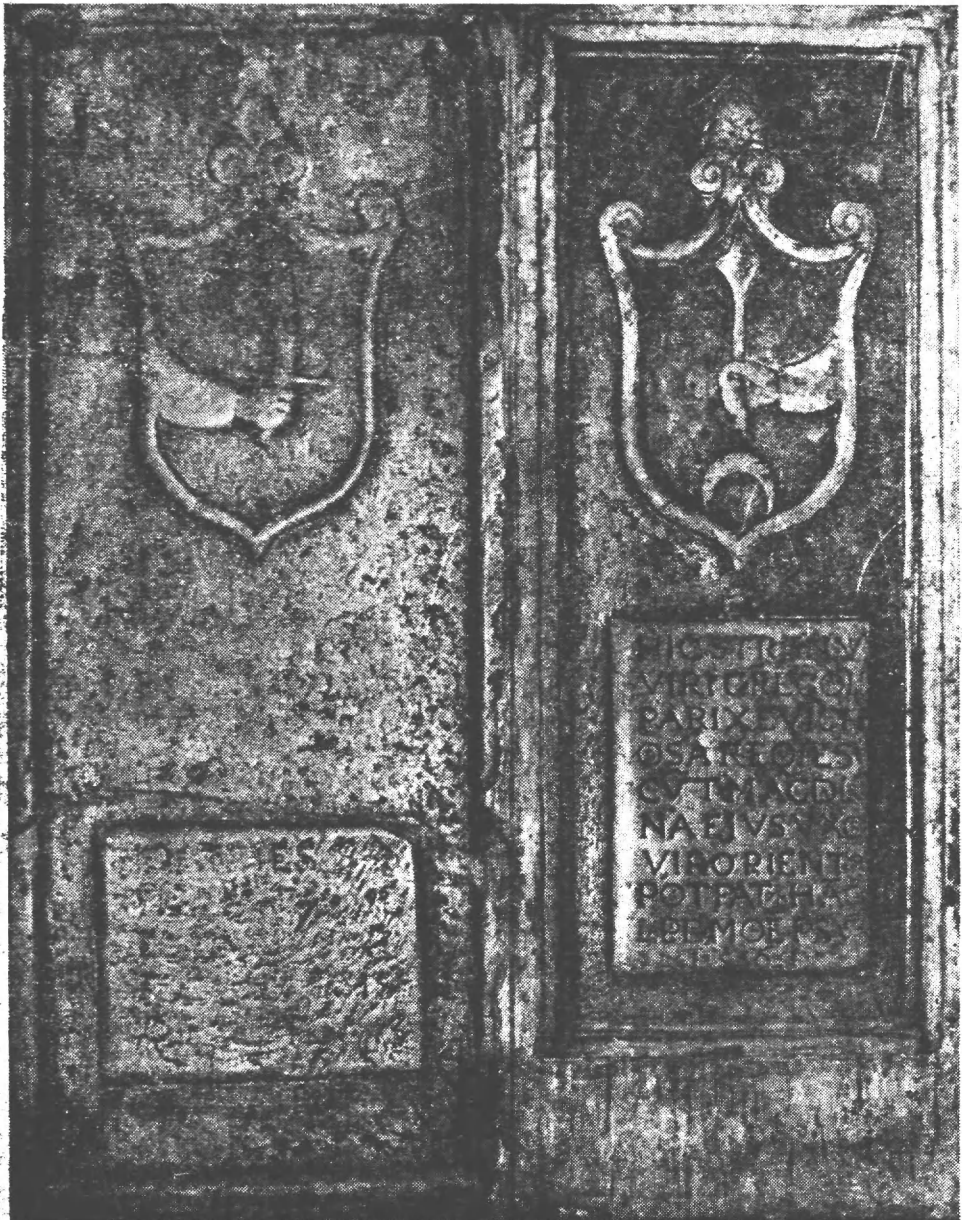
Die Uskokken und Venturini erhalten nur selten die ihnen bestimmten Gehälter, es bestehen nur wenig gute Felder, die Zahl der Kinder ist gewöhnlich gross und das Einkommen gering. So werfen sie sich auf das Plündern und Rauben, das ihnen

erlaubt, sogar anempfohlen wird — natürlich nur auf türkischem Gebiete und nur während des Kriegzustandes. Sie dürfen auch Seeräuberei betreiben, aber nur auf nichtchristlichen Schiffen. Sie erbeuten dabei gewöhnlich viel übertragbare Güter und Schätze, bemühen sich aber lebende Gefangene zu machen, für die sie hohe

Sl. 76. — Nadgrobne ploče senjskih uskoka iz bivše crkve sv. Franje — Lijevo je ploča Jurja Hreljanovića, a desno Geržanić—Ragnaca.

Lösegeder verlangen können. Dasselbe tun auch die Türken, wenn sie einen Uskokon erwischen. Ausserdem erfanden die Uskokon und die Venturini noch eine Erwerbsquelle. Im Gebiete zwischen Zrmanja und Dubrovnik sowie auch in der Hercegovina lebte neben den Moslims unser Volk, das sich von der Vieh- und Feldwirtschaft

Sl. 77. — Nadgrobne ploče iz crkve sv. Franje — Desno je ploča Grgura Pariževića, kneza i vojvode senjskih uskoka, a lijeva je nečitljiva.

ernährte. Diesem zwangen die Uskokken eine gewisse Steuer auf — dafür wollten sie die Bevölkerung schützen, vor allem aber in Ruhe lassen. Sie hatten bis zu ihrem Zusammenbruch bei 2000 solcher Dörfer. Trotz alledem hatte den Uskokken und Venturini niemand etwas übelgenommen. Vorwürfe und schwere Beschuldigungen wurden gegen sie erst erhoben als sie anfangen venezianisches Gebiet zu plündern und venezianische Schiffe zu überfallen. Als das immer häufiger geschah, entstanden daraus schwere Prozesse und zuletzt führte es zu dem sogenannten Uskokkenkrieg zwischen Wien und Venedig. Schon vorher rief dieser Zustand arge Uskokkenverfolgungen durch den General Rabatta, die er mit seinem eigenen Tode bezahlte.

Wirkliche Uskokken, sowie auch Venturini, gibt es verhältnismässig durch diese ganze Zeit hindurch nicht viele und ausserdem verlieren sie bei ihren Unternehmungen viele ihrer Leute. An ihren Überfällen nahmen nicht zu viele teil, gewöhnlich 30—40 Mann, aber diese Zahl vergrössert sich, ja wächst auch auf einige Hundert an, sobald sie weitere Unternehmungen vorhaben. Auf dem Meere vermehrt sich auch die Zahl ihrer Schiffe. Besonders auf den Inseln haben sie heimliche Plätze, auf welchen sie die geraubten Schätze verstecken und wo sie auch ihre Gefangenen festhalten, bis das Lösegeld bezahlt wird. Nach dem nicht gelungenen Überfall auf Klis, bei welchem auch die Senjer grössere Verluste an Toten und Gefangenen hatten, kommen viele Flüchtlinge aus Klis nach Senj und erreichen im Militärdienst hohe Stellen, einige von ihnen werden sogar in den Adelsstand erhoben.

Als der Uskokkenkrieg nach dem dem Vertrag zwischen Osterreich und Venedig beendet war, beginnt die Verfolgung und die Bestrafung bescholtener Uskokken. Bei dieser Gelegenheit werden viele aus Senj vertrieben, u. zw. in die Umgebung, von wo sie allmählich wieder alle zurückkehren. Sie beruhigen sich und man hört nichts mehr von ihnen.

TRZAN

wird zweimal, u. zw. in den Jahren 1356 und 1365 als jener Ort im Senjer Gebiet erwähnt, in welchem der »podzupan« (Vizegespan) seinen Sitz hatte. Trzan ist bei uns eine häufige Benennung für Niederlassungen mit geräumigen, leeren Plätzen, auf welchen Märkte, Versammlungen, Wettspiele oder Ähnliches abgehalten werden können. In Bužani sind im XV. Jahrhundert zwei Dörfer Trzanci und Trzao aufgezichnet. Die Niederlassung unter dem Namen Trzan muss sich bei Ledenic an der Stelle des heutigen Dorfes Krmpote befunden haben.

LEDENICE

Ledenice, vorerst Ledinice benannt, gehörte in alten Zeiten der »župa« (Gespannschaft) Vinodol und daher einer Linie der Familie Frankopan. Von dieser wurde hier eine Burg erbaut, an einem Engpass, der nur mit wenigen Kanonen verteidigt werden konnte. Als die Ledenicer Linie der Familie Frankopan ausgestorben war, erwarb die Senjer Hauptmannschaft diese Festung und hielt etwas Militär in ihr. Seiner Lage wegen konnten diesen Ort trotz aller Versuche weder die Türken noch die Venezianer erobern. Daher haben sich hier viele alte Geschlechter erhalten, von denen viele besonders in der Likā neue Heimstätten fanden.

KRMPOTE, KRIVI PUT, MRZLI DOL

Das erste dieser Dörfer ist seit 1630 bewohnt, als die Senjer Hauptmannschaft den Ansiedlern aus Likā erlaubte sich mit ihrem Vieh auf den Grund um die alte St. Jakobskirche niederzulassen. Bei dieser Siedlung beteiligten sich 20 Bunjevacer Geschlechter, die zuerst den fruchtbaren Boden des alten Trzan einnahmen, später aber allmählich auf dem ganzen umgebenden Grund gegen Senj, Dukiba und Brinje sesshaft wurden. Damals entstanden auch die Dörfer Krivi Put und Mrzli Dol.

SVETI JURAJ

war ein dem hl. Georg geweihtes Kloster. Es war am Meere südlich von Senj und nördlich von Jablaniac erbaut worden. Erwähnt wird es schon zur Zeit des Tatareninfalles, als die Mönche aus dem Kloster flohen und nach Baška, wo sie gekündigt wurden, gelangten. Im Jahre 1338 gerieten sie in arge Unannehmlichkeiten, als die Senjer ihren Abt zum Bischof gegen den Willen des römischen Stuhles erwählten. Dieses Kloster wurde nach 1522, als sich die Türken der Stadt Senj näherten, aufgelassen.

JABLANAC

entwickelte sich am Meere auf dem Gebiete der alten »župa« von Podgorje und wird im Jahre 1251 schon erwähnt. Zu dieser Zeit besteht schon die befestigte Burg, hier lebt die einheimische Einwohnerschaft nebst den zugesiedelten Kaufleuten und Gewerbetreibenden aus dem benachbarten Rab. Diese wurden gerade zu jener Zeit von den Heimischen arg geplündert, was beim Gericht ausgetragen werden musste. Aus demselben Jahre wird später berichtet, dass hier Banus Stefan eine Siedlung von Raber Kaufleuten und Gewerbetreibenden schuf, eine neue Festung erbaute und darunter eine neue Siedlung der nichtprivilegierten Bürger (pučani) begründete. Alle diese Ansiedler erfreuten sich eines guten Fortkommens bis zum Einfall der Türken in diese Gebiete. Dann verödete Jablanac. Die neuen Viehzucht-treibenden Bewohner begannen sich hier niederzulassen, als Sv. Juraj besiedelt wurde. Im Jahre 1690 zogen diese Viehzüchter über Palalit nach Pazarište und nur eine kleine Zahl, durch die Bunjevacer Zugewanderten ergänzt, verblieb in Jablanac, wo noch heute zahlreiche Abkommen leben.

BAG, KARLOBAG

Auf dem Grunde dieses Ortes und dessen Umgebung fanden die Kroaten eine grössere Zahl alteingesessener Romanen, die Vallahi und Cici hiessen und die bei uns nach dem italienischen Wort Maurolaco, Marolaco (Mann der einen Anzug aus schwarzer Wolle trägt) Morlaci genannt wurden. Viele dieser Alteingesessenen wurden mit der Zeit kroatisiert, einige übersiedelten nach Istrien und verblieben zweisprachig.

Bag war das Zentrum der župa Podgorje mit einer Festung, mit adeliger und bürgerlicher Einwohnerschaft, einem Stadtrat und nötigen Bediensteten. Die Feudalherren waren die Kurjakovići Krbavski, die im Orte auch ihre Häuser besaßen.

Nachdem die Türken im Jahre 1525 die Ortschaft verbrannten und 300 Einwohner als Gefangene mitnahmen, verblieb Bag und die ganze Umgebung leer und verlassen.

In der zweiten Hälfte des XVI. Jahrhunderts wurde die alte Festung einigermaßen von der Senjer Hauptmannschaft ausgebessert und mit einer angemessenen

Sl. 78. — Slikoviti trgovački dio senjske obale — Članovi društva Hrvatskog sokola u Senju (oko god. 1900)

Besatzung versehen. Von dieser Zeit an begannen die Grenzer statt des Namens Bag die Form Karlobag zu gebrauchen, die bald allgemein übernommen wurde. Für diesen Ort zeigten die Venezianer grosses Interesse und trachteten ihn in ihre Hände zu bekommen. Als ihnen das nicht gelang, machten sie die Festung durch Kanonenfeuer unschädlich. Erst im Jahre 1670 wurde sie wieder restauriert. Auf diesem »Niemandland« etwickelte sich im Laufe des XVII. Jahrhunderts ein bedeutender Handel zwischen dem Volk aus der benachbarten Lika und unserem Volk aus dem umgebenden venezianischen Boden. Dieser Zustand dauerte so lange an, bis die Türken die Lika eingebüsst hatten. Dann kamen unsere Insulaner aus allen benachbarten Gebieten, aus dem Süden und dem Norden, nach Karlobag und seine Umgebung.

STARI GRAD

befindet sich am Meere südlich von Sv. Juraj in der Nähe von Stinice. Die Burg wurde im IX. oder X. Jahrhundert erbaut, die schon im XIII. Jhd. für alt erachtet wird. Jedenfalls wurde sie im XII. Jhd. vollkommen restauriert und mit einer ansehnlichen Besatzung unter dem Befehl des podžupan bestellt. Um 1526 verliess die Bevölkerung diese Gegend, die Festung aber behält noch einige Zeit bis 1550, die Besatzung. Die neue Eniwohnerschaft beginnt sich hier wieder um das Jahr 1650 anzusiedeln, nachdem Sv. Juraj im Jahre 1645 wieder angesiedelt wurde. Diese Ansiedler von Lič, Medvidje, Ražanac und Radovin, doch alle wurden Bunjevci gerufen.

KRASNO

ist eine Hochebene östlich von Starigrad mit guter Erde und günstigen Bedingungen für die Viehzucht. Bis zur Türkenzeit gehörte es zu Bužani und nicht zur Senjer župa und war ein sehr gesuchter Besitz. Um 1526 wurde es ganz aufgelassen, erst zu Beginn des XVIII. Jahrhunderts siedelten sich hier Angehörige viehzuchttreibender Geschlechter aus der Umgebung an.

Sl. 79. — Senjski građani na nekom dočeku (oko god. 1925)

SVETI KRIŽ

war ein dem hl. Kreuz geweihtes Benediktinenkloster, in Draga in der Nähe des Bächeins, das noch heute nach dem Kloster den Namen Kriški trägt, erbaut. Erwähnt wird es im Jahre 1338, als in Senj Unruhen um die Bischofswahl entstanden. Der Senjer Adel hatte das Patronat über das Kloster, das im XVI. Jahrhundert aufgegeben wurde. Der Name blieb aber dem Bach und dem umgebenden Grund erhalten.

Im Krivi Put siedelten sich hauptsächlich die Prpić und die Tomljanović an. Sie haben hier viele Häuser erbaut und von da siedelten auch viele aus. In diesem Orte wohnen auch in grösserer Anzahl die Šojat und die Špalj. Die Prpić, sowie auch die Pavelić, bewohnen auch Mrzli Dol, wo viele Häuser auch den Tomljanović und Blažević angehören. Im Jahre 1680 war comes von Krmpote Marko aus dem Geschlechte der Prpići.

DIE ANSIEDLUNG VON LIČ, KRMPOTE UND ZAGON

Gleich nach dem Jahre 1550 gingen einzelne Gruppen von Flüchtlingen aus dem türkischen Gebiet das küstenländische Grenzgebiet eigenmächtig oder mit der Erlaubnis der Obrigkeit anzusiedeln. Eine der erwähnenswertesten Siedlungen war jedenfalls jene der Flüchtlinge aus dem alten Dorfe Krmpote, welches sich am Platze des heutigen Dorfes Medvidje bei Obrovac befand. Sie wurden 1665 auf ihre Bitte von der Senjer Hauptmannschaft in der fruchtbaren Ebene Lič bei Fužine angesiedelt. Es kamen 84 Familien in drei Gruppen, deren die zahlreichste den Namen Krmpote oder Krmpotići trug. Im Jahre 1626 gelang es den Venezianern einige dieser Familien auf ihr Gebiet hinzulocken, doch das Grenzkommando brachte bald neue Ansiedler, wieder aus der Umgebung von Obrovac. Von Lič aus wurde nördlich von Senj allmählich das neue Dorf Krmpote, sowie auch Krivi Put, Mrzli Dol und Zagon besiedelt, später auch das Gebiet von Senj bis Karlobag und viele Dörfer in der Lika.

DIE SIEDLUNGEN AUS DEM GEBIET UM SENJ

In den ersten Jahren nach der Eroberung des Gebietes zwischen Una und Velebit, als die Türken ihre Macht noch nicht vollkommen gefestigt haben, entstand eine grosse Migration der alten Einwohnerschaft. Es entstand nämlich eine allgemeine Flucht vor den Plünderungen und Raubzügen der türkischen Soldaten. Der Hauptstrom der Flüchtlinge zog dem Norden hin in die Umgebung von Jastrebarsko, Samobor, Zagreb, Zagorje, nach Nordungarn und in die östliche Gebiete von Österreich. Der Flüchtlingsstrom aber aus Podgorje und Senj suchte neue Heimstätten im nachbarlichen fruchtbaren und wenig bevölkerten Istrien.

Sl. 80. — Slika bivšeg hotela »Zagreba« na Velikoj placi danas Trg Marka Balena
(oko god. 1910)

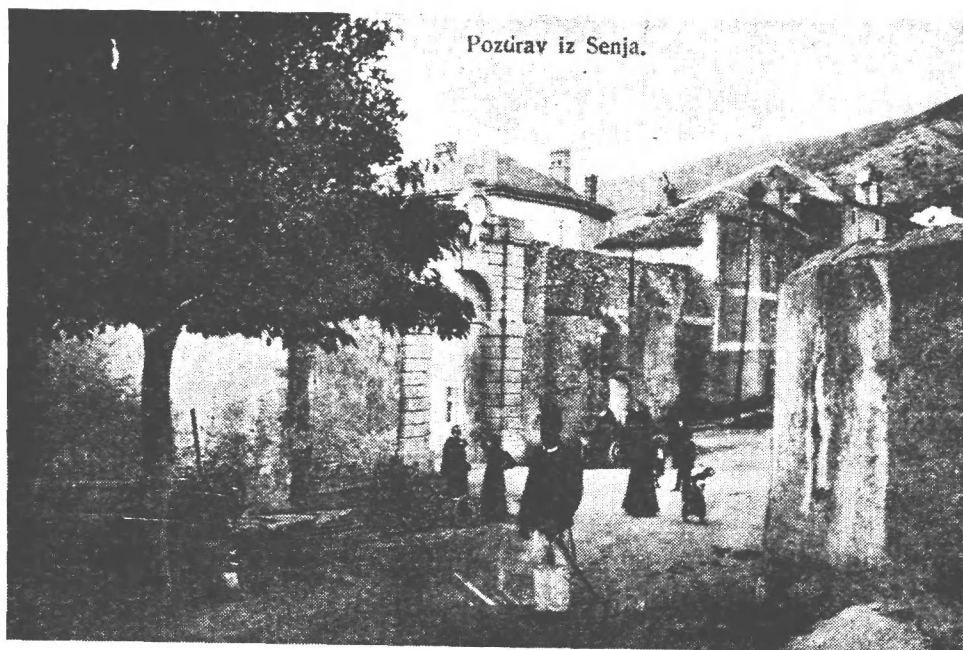
Sl. 81. — Zgrada Prve hrvatske štedionice pred kojom je česma na čijem se vrhu nalazila košara sa ribom u kojoj stoji mladi ribar koji na ostima drži ribu (slika iz 1895) — Spomenik i fontana nepotrebno su porušeni 1938. »zbog pogleda na more«.

Sl. 82. — Članovi pjevačko-tamburaškog zbora Radničko-obrtničkog društva »Uskok« u Senju na izletu u Senjskoj Dragi oko god. 1910.

Sl. 83. — Ženski tamburaški zbor s kapelnikom Stankom Hameršmitom (1919)

Sl. 83a — Pogled na Velika vrata od Travice (oko god. 1910)

Sl. 84. — Glavna senjska ulica Potok (oko god. 1935)